

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Επιστήμες της Αγωγής: δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης και
παιχνίδι»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η συμβολή της περιπατητικής προσέγγισης στην περιβαλλοντική
μάθηση για έναν τόπο που αλλάζει**

ΕΙΡΗΝΗ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΟΛΟΣ 2024

1^η Επιβλέπουσα: Τσεβρένη Ίριδα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

2^η Επιβλέπουσα: Νικονάνου Νίκη, Καθηγήτρια

3^{ος} Επιβλέπων: Μάγος Κώστας, Καθηγητής

Βαθμός	
Ολογράφως	

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	4
Summary	5
1. Εισαγωγή.....	6
1.1 Σκοπός της μελέτης	7
1.2 Ερευνητικά ερωτήματα	8
1.3 Δομή της διπλωματικής εργασίας.....	9
2. Θεωρητικό πλαίσιο.....	11
2.1 Η περιπατητική προσέγγιση: Ορισμός και ιστορικό υπόβαθρο.....	11
2.2 Η σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος: ψυχολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις.....	15
3. Μεθοδολογία της έρευνας.....	18
3.1 Σκοπός της έρευνας	18
3.2 Συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα	18
3.3.Μεθοδοί συλλογής δεδομένων	23
3.3.1 Αναστοχασμός και προσωπικές παρατηρήσεις	24
3.3.2 Ημιδομημένες συνεντεύξεις	26
3.4. Περιεχόμενο και δομή συνεντεύξεων.....	27
3.5. Ανάλυση δεδομένων.....	29
3.6. Αξιοπιστία και εγκυρότητα	30
3.7. Ζητήματα δεοντολογίας.....	31
3.8. Περιορισμοί.....	31
4. Ανάλυση δεδομένων.....	33
4.1. Ανάλυση συνεντεύξεων.....	33
4.2 Κωδικοποίηση δεδομένων συνεντεύξεων ερευνητικών ερωτημάτων 1& 2	34
5 Αποτελέσματα	50
5.1 Εμπειρίες των κατοίκων μέσα από το περπάτημα στον τόπο τους.....	50
Περιπατητικές συνήθειες των κατοίκων.....	50
5.2 Στάσεις και αξίες των κατοίκων για τον τόπο τους μέσα από το περπάτημα.....	64
5.3 Συναισθήματα των κατοίκων για τον τόπο τους διαμορφωμένα μέσα από το περπάτημα	69
5.4. Προσωπικός Αναστοχασμός.....	74
6. Συζήτηση.....	83
Περιορισμοί της μελέτης	89
Συμπεράσματα.....	91
Ξένη Βιβλιογραφία.....	93
Ελληνική Βιβλιογραφία.....	99
Παράρτημα.....	101
Α. ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΥ ΑΝΑ ΗΜΕΡΑ.....	101
Β. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ	109
Γ. ΔΕΙΓΜΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ.....	112

Λίστα πινάκων

Πίνακας 1 . Φύλο.....	19
Πίνακας 2 . Μορφωτικό επίπεδο	20
Πίνακας 3 . Ηλικιακή ομάδα	20
Πίνακας 4 . Επαγγελματική κατάσταση	21
Πίνακας 5 . Έτη διαμονής στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας	22
Πίνακας 6 . Κωδικοποίηση 1ου& 2ουερευνητικού ερωτήματος.....	45
Πίνακας 7 . Κωδικοποίηση 3ου ερευνητικού ερωτήματος.....	47
Πίνακας 8 . Θέματα 2ου ερευνητικού ερωτήματος.....	48
Πίνακας 9 . Θέματα 3ου ερευνητικού ερωτήματος.....	49

Λίστα διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1 . Φύλο	19
Διάγραμμα 2 . Μορφωτικό επίπεδο	20
Διάγραμμα 3 . Ηλικιακή ομάδα	21
Διάγραμμα 4 . Επαγγελματική κατάσταση	22
Διάγραμμα 5 . Έτη διαμονής στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας	23

Λίστα εικόνων

Εικόνα 1 . Επιγραφή στον ναό του Αγίου Στεφάνου	53
Εικόνα 2 . Βρύση του χωριού	54
Εικόνα 3 . Εργοτάξιο του Ε65	59
Εικόνα 4 . Εικόνα ερήμωσης του χωριού	75
Εικόνα 5 . Εγκαταλελειμμένο σπίτι	76
Εικόνα 6 . Εκκλησία Αγίου Στεφάνου και κοιμητήριο	77
Εικόνα 7 . Μνημείο των 106 ηρώων	78
Εικόνα 8 . Καταστροφές από τον Ιανό	80
Εικόνα 9 . Πυλώνες ρεύματος στο εργοτάξιο του Ε65	81
Εικόνα 10 . Έργα για τον Ε65	82

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την επίδραση της περιπατητικής προσέγγισης στην περιβαλλοντική συνείδηση και αντίληψη των κατοίκων ενός χωριού της Φθιώτιδας, με στόχο να γίνει κατανοητό πόσο βαθιά η ενασχόληση με το φυσικό περιβάλλον μπορεί να επιφέρει αλλαγή στις περιβαλλοντικές αντιλήψεις και στάσεις. Η μεθοδολογία της έρευνας συνδυάζει προσωπικές παρατηρήσεις της ερευνήτριας κατά τους περιπάτους της στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας με ημιδομημένες συνεντεύξεις με δέκα κατοίκους. Η έρευνα υπογραμμίζει το γεγονός ότι απλές καθημερινές εμπειρίες και συνεχείς παρατηρήσεις του φυσικού τοπίου οδηγούν σε αυξημένη περιβαλλοντική συνείδηση και επιφέρουν κατανόηση εις βάθος της περιβαλλοντικής αλλαγής. Οι συνεντεύξεις έδειξαν ότι η αστικοποίηση, η αλλαγή χρήσης γης και η κλιματική αλλαγή μεταβάλλουν το περιβάλλον που βιώνουν οι άνθρωποι στην καθημερινή ζωή ενώ επιπλέον, αναδεικνύεται η ανάγκη για εκπαιδευτικά προγράμματα που στοχεύουν στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης με βάση την επαφή με το τοπικό φυσικό περιβάλλον μέσα από την περιπατητική προσέγγιση. Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι η συνείδηση σχετικά με την ομορφιά και τη σημασία του τοπικού περιβάλλοντος μπορεί να γίνει από μόνη της ένα εργαλείο για την προώθηση της βιωσιμότητας και έτσι συνίσταται η έναρξη δραστηριοτήτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με έναν κατάλληλο συνδυασμό της με την εξερεύνηση μέσω των περιπάτων.

Summary

This thesis examines the effect of the walking approach on the environmental consciousness and perception of the inhabitants of a village in Fthiotida, with the aim of understanding how deeply engaging with the natural environment can bring about a change in environmental perceptions and attitudes. The research methodology combines personal observations of the researcher during her walks in the village of Agios Stefanos Fthiotida with semi-structured interviews with ten residents. The research highlights the fact that simple everyday experiences and continuous observations of the natural landscape lead to increased environmental consciousness and bring about an in-depth understanding of environmental change. The interviews showed that urbanization, land use change and climate change are changing the environment that people experience in daily life, while in addition, the need for educational programs aimed at enhancing environmental awareness based on contact with the local natural environment in from the ambulatory approach. The research findings show that awareness of the beauty and importance of the local environment can itself become a tool to promote sustainability and thus it is recommended to start environmental education activities with an appropriate combination of it with physical exploration through walks.

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, υπήρξαν πολλές αναφορές που υποδεικνύουν τη θετική επίδραση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων υπαίθριας μάθησης στην προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη, τη σωματική δραστηριότητα και τα ακαδημαϊκά επιτεύγματα σε διάφορες ηλικιακές ομάδες και συμμετέχοντες/ουσες (Becker et al., 2017). Όσον αφορά την εκπαίδευση εντός των σχολείων, η εφαρμογή τακτικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δράσεων στην ύπαιθρο που βασίζονται στο αναλυτικό πρόγραμμα φαίνεται να έχει πολλαπλές ευεργετικές επιπτώσεις στους/στις μαθητές/ριες. Αυτές οι επιπτώσεις περιλαμβάνουν αυξημένα επίπεδα σωματικής δραστηριότητας, βελτιωμένη ψυχική υγεία και βελτιωμένες κοινωνικές ικανότητες και σχέσεις (Ferdman, 2023).

Η υπαίθρια μάθηση προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία για την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και την ενίσχυση της σύνδεσης των μαθητών/ριών με τη φύση (Joy, 2023). Ερχόμενοι οι μαθητές/τριες σε άμεση επαφή με το φυσικό περιβάλλον, καταφέρνουν και αποκτούν καλύτερη κατανόηση των οικοσυστημάτων και των περιβαλλοντικών προβλημάτων, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε πιο βιώσιμες συμπεριφορές και στάσεις (Lugg, 2007). Επιπροσθέτως, διαμέσου της προσφερόμενης στην ύπαιθρο βιωματικής μάθησης, επιτυγχάνεται ενίσχυση της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης, καθιστώντας την υπαίθρια μάθηση ένα απαραίτητο εργαλείο για την ολιστική ανάπτυξη των μαθητών/τριων (Waite, 2011).

1.1 Σκοπός της μελέτης

Η περιβαλλοντική μάθηση αποτελεί ένα κρίσιμο πεδίο στη σύγχρονη εκπαίδευση και έρευνα, καθώς οι περιβαλλοντικές προκλήσεις απαιτούν νέες προσεγγίσεις για την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης και τη δημιουργία υπεύθυνων πολιτών. Μέσα από την παρούσα μελέτη, επιδιώκεται να διερευνηθεί η συμβολή της περιπατητικής προσέγγισης στην περιβαλλοντική μάθηση, εστιάζοντας τόσο στις περιπατητικές εμπειρίες της ερευνήτριας σε ένα χωριό του νομού Φθιώτιδας, τον Άγιο Στέφανο, το οποίο έχει υποστεί πολλές αλλαγές κατά τα τελευταία χρόνια, όσο και στις περιπατητικές εμπειρίες των κατοίκων του. Έτσι, αναδεικνύεται η συνδρομή της περιπατητικής προσέγγισης ως ένα αναπόσπαστο τμήμα της βιωματικής εκπαίδευσης, η οποία μπορεί να συνεισφέρει τα μέγιστα στην κατανόηση και την εκτίμηση του περιβάλλοντος, καθώς και στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και της αειφορίας.

Η περιπατητική προσέγγιση χρησιμοποιεί το περπάτημα ως μέσο μάθησης και εξερεύνησης, μία πρακτική με μακρά ιστορία που ξεκινά από τους αρχαίους περιπατητικούς φιλοσόφους, όπως ο Αριστοτέλης. Κατά τη μοντέρνα εποχή, η περιπατητική προσέγγιση έχει βρει εφαρμογές σε διάφορους τομείς, όπως η εκπαίδευση, η ψυχολογία, η τέχνη και η κοινωνιολογία, αναδεικνύοντας την αξία του περπατήματος ως μέσου μάθησης και αυτογνωσίας (Pierce & Lawhon, 2015). Μία τέτοια περίπτωση αποτελεί η καταστασιακή προσέγγιση η οποία χρονολογείται από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960 με την Καταστασιακή Διεθνή, ένα ριζοσπαστικό κίνημα καλλιτεχνών και διανοουμένων. Οι καταστασιακοί, με επικεφαλής τον Guy Debord, διαμόρφωσαν την ψυχογεωγραφία υπογραμμίζοντας τις βιωματικές και υποκειμενικές σχέσεις των ατόμων με τον αστικό χώρο. Μέσα από την περιπλάνηση, ο περιπατητής ανακαλύπτει νέες διαδρομές και καταστάσεις δημιουργώντας έναν δυναμικό χάρτη που βασίζεται σε αισθήσεις και συναισθήματα. Οι χάρτες που προκύπτουν είναι αισθητηριακές και συναισθηματικές καταγραφές προσωπικών ταξιδιών που παρέχουν ένα εναλλακτικό μέσο κατανόησης του δημόσιου χώρου (Sidaway, 2022).

Εντός του πλαισίου της περιβαλλοντικής μάθησης, το περπάτημα προσφέρει πλούσιες βιωματικές εμπειρίες που ενισχύουν τη σύνδεση με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Μέσα από τους περιπάτους οι συμμετέχοντες/ουσες παρατηρούν άμεσα τις αλλαγές στο περιβάλλον τους, αλληλεπιδρούν με αυτό και αναπτύσσουν βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση για τη φύση και τον τόπο τους και έτσι φαίνεται πως η περιπατητική προσέγγιση ενθαρρύνει την ενεργή συμμετοχή των ανθρώπων σε περιβαλλοντικά ζητήματα και προωθεί την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης και την υπευθυνότητα (Ferdman, 2023).

Ο κύριος στόχος της μελέτης είναι να εξετάσει πώς η περιπατητική προσέγγιση συμβάλλει στην περιβαλλοντική μάθηση σε ένα χωριό του νομού Φθιώτιδας, που βρίσκεται σε διαδικασία αλλαγών. Ειδικότερα, η μελέτη διερευνά πώς το περπάτημα σε αυτό το χωριό επηρεάζει την περιβαλλοντική συνείδηση της ερευνήτριας και πώς οι κάτοικοι αντιλαμβάνονται και αντιδρούν στις αλλαγές στο περιβάλλον τους.

1.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Η ερευνήτρια, μέσω προσωπικού αναστοχασμού και παρατηρήσεων κατά τη διάρκεια περιπάτων στο χωριό της Φθιώτιδας, εξέτασε την επίδραση του περιβάλλοντος στην περιβαλλοντική της συνείδηση, ενώ επιπλέον, πρόκειται να λάβουν χώρα ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους κατοίκους του χωριού για να διερευνηθούν οι απόψεις τους αλλά και οι βιωματικές εμπειρίες που έχουν ως προς τις περιβαλλοντικές αλλαγές που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια και την επίδραση του τόπου και του τοπίου στην καθημερινότητά τους. Η ανάλυση των δεδομένων που περιλαμβάνει συνδυασμό στοιχείων από τις προσωπικές παρατηρήσεις και τις συνεντεύξεις προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για το πώς η περιπατητική προσέγγιση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για την προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και της αειφορίας.

Οι αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στο χωριό του νομού Φθιώτιδας περιλαμβάνουν περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές, οι οποίες επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των κατοίκων και την αντίληψή τους για το περιβάλλον τους. Αυτές οι αλλαγές μπορεί να περιλαμβάνουν την αστικοποίηση, την αλλαγή της χρήσης γης, την κλιματική αλλαγή, καθώς και την απώλεια παραδοσιακών γνώσεων και

πρακτικών που σχετίζονται με τη φύση (James, 2024). Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι κάτοικοι αντιλαμβάνονται και αντιδρούν σε αυτές τις αλλαγές είναι σημαντική για την ανάπτυξη αποτελεσματικών κατευθύνσεων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης. Βάσει των παραπάνω, η μελέτη αυτή προσπαθεί να επιτύχει τους ακόλουθους στόχους:

- ❖ Ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης: Η έρευνα προσπαθεί να διερευνήσει τον αντίκτυπο της προσέγγισης του περπατήματος στην ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης. Με αυτόν τον τρόπο, η μελέτη συμβάλλει στην καλλιέργεια περιβαλλοντικών στάσεων και αξιών.
- ❖ Ενίσχυση της αειφορίας: Με την κατανόηση των δυνατοτήτων και των περιορισμών της περιπατητικής προσέγγισης στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, η έρευνα μπορεί να διευκολύνει την εφαρμογή πιο αποτελεσματικών μέτρων για τη διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος.

Για να επιτευχθούν, λοιπόν, οι προαναφερθέντες στόχοι και ο σκοπός της παρούσας εργασίας, η έρευνα επικεντρώνεται στα ακόλουθα κύρια ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες εμπειρίες, στάσεις και αξίες αναδεικνύονται από την περιπατητική προσέγγιση του περιβάλλοντος σε έναν τόπο που αλλάζει;
- Ποια συναισθήματα αναδύονται από την εμπειρία του περπατήματος στην προσέγγιση ενός τοπικού περιβάλλοντος που αλλάζει;
- Πώς η περιπατητική προσέγγιση συμβάλλει στην ανάπτυξη διαφορετικών μορφών μάθησης και στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και συμμετοχής σε περιβαλλοντικά ζητήματα;

1.3 Δομή της διπλωματικής εργασίας

Μέσα από την παρούσα διπλωματική εργασία, επιδιώκεται να αναδειχθούν οι δυνατότητες που έχει η περιπατητική προσέγγιση για να αποτελέσει ένα κομμάτι της περιβαλλοντικής μάθησης. Για να επιτευχθεί αυτό, εξετάζεται η διασύνδεση που προκύπτει μεταξύ των βιωματικών εμπειριών και της περιβαλλοντικής συνείδησης σε κατοίκους ενός χωριού της επαρχίας. Εμβαθύνοντας έτσι στη σχέση που αναδύεται

μεταξύ των ανθρώπων και του γύρω περιβάλλοντός τους διαμέσου του περιπάτου, προκύπτουν καινούργιες εκπαιδευτικές προοπτικές που μπορούν να ευαισθητοποιήσουν περαιτέρω το ευρύ κοινό και να επιφέρουν την ενεργή συμμετοχή όλων των πολιτών σε περιβαλλοντικά ζητήματα.

Για να καλυφθούν τα παραπάνω ζητήματα, ακολουθήθηκε η εξής δομή για την παρούσα διπλωματική εργασία:

1. Εισαγωγή: Παρουσιάζεται ο σκοπός της παρούσας μελέτης, καθώς και τα ερευνητικά ερωτήματα που έχει και το γενικό της σχεδιάγραμμα.
2. Θεωρητικό Πλαίσιο: Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση όπου μέσα από πηγές εξετάζεται η περιπατητική προσέγγιση και η περιβαλλοντική μάθηση.
3. Μεθοδολογία: Όσον αφορά το κεφάλαιο της μεθοδολογίας της έρευνας, αυτό περιλαμβάνει την περιγραφή του ερευνητικού σχεδιασμού, τις μεθόδους συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, καθώς και τα ζητήματα δεοντολογίας τα οποία σχετίζονται με αυτήν.
4. Αποτελέσματα: Το τελευταίο κεφάλαιο περιλαμβάνει την συνολική ανασκόπηση των ευρημάτων.
5. Συζήτηση και συμπεράσματα: Στο κεφάλαιο υπάρχει η σύνδεση των αποτελεσμάτων με αντίστοιχες μελέτες από τη βιβλιογραφία, ενώ επιπλέον περιλαμβάνονται και οι περιορισμοί.

Σύμφωνα με τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν διατυπωθεί για τους σκοπούς αυτής της μελέτης, η διατριβή αυτή επιδιώκει να συνεισφέρει στην εις βάθος κατανόηση των επιδράσεων της περιπατητικής προσέγγισης στην περιβαλλοντική μάθηση και να αναδείξει μεθόδους για την εφαρμογή της εντός του πλαισίου εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Σήμερα, που η περιβαλλοντική κρίση βρίσκεται στο ζενίθ της, είναι πιο απαραίτητη από ποτέ η ενεργός δράση και συμμετοχή του συνόλου της κοινωνίας των πολιτών για να προστατευτεί και να διατηρηθεί το φυσικό περιβάλλον. Η περιπατητική προσέγγιση είναι ένας τρόπος μέσω του οποίου μπορεί να ενισχυθεί αυτός ο σκοπός, καθώς επιτυγχάνει τη σύνδεση των ανθρώπων με το γύρω τους περιβάλλον με βιωματικό τρόπο. Με την παρούσα μελέτη, ευελπιστούμε ότι θα συνδράμουμε στην περαιτέρω περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και στην αειφορία, ενδυναμώνοντας την εκτίμηση του φυσικού κόσμου γύρω μας.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1 Η περιπατητική προσέγγιση: Ορισμός και ιστορικό υπόβαθρο

Η περιπατητική προσέγγιση είναι μια εκπαιδευτική πρακτική που χρησιμοποιεί τους περιπάτους για να εξυπηρετηθούν οι σκοποί της μάθησης, της εξερεύνησης και του αναστοχασμού, η οποία ωστόσο δεν είναι πρόσφατη, καθώς η ιστορία της είναι μακρά και συγκεκριμένα εντοπίζεται πρώτα στην αρχαία Ελλάδα (Murphy & Mannion, 2021). Στο παρόν υποκεφάλαιο, παρουσιάζεται ο ορισμός της περιπατητικής προσέγγισης, η ιστορική της εξέλιξη, αλλά και οι εφαρμογές που έχει αυτή στην εκπαίδευση.

Όπως προαναφέρθηκε η περιπατητική προσέγγιση εντοπίζεται πρώτη φορά στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία. Ένας εκ των σημαντικότερων αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, ο Αριστοτέλης, μπορούμε να πούμε ότι συνδέεται πρώτος με την προσέγγιση αυτή καθώς δημιούργησε την λεγόμενη περιπατητική σχολή κατά τον 4ο πΧ αιώνα στην Αθήνα. Στη σχολή αυτή οι μαθητές του Αριστοτέλη, οι λεγόμενοι περιπατητικοί φιλόσοφοι, μέσα από τον περίπατο και τις συζητήσεις στους κήπους του Λυκείου, επεδίωκαν τόσο να μάθουν όσο και να εντρυφήσουν ακόμα περισσότερο στη φιλοσοφία (Wick, 2022). Η κύρια ιδέα πίσω από την περιπατητική προσέγγιση του Αριστοτέλη, ήταν ότι διαμέσου της περιπλάνησης στους κήπους, ενθαρρύνεται τόσο η ελεύθερη σκέψη όσο και η διανοητική δραστηριότητα. Το καινοτόμο της μεθόδου αυτής, έγκειται στο γεγονός ότι αναδεικνύεται πως η σωματική δραστηριότητα και οι νοητικές διεργασίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες, ενώ επιπλέον προάγει την ιδέα ότι το περπάτημα μπορεί να ενισχύσει τη σκέψη και την κριτική ικανότητα (Murphy & Mannion, 2021).

Κατά τη σύγχρονη περίοδο, έχει γίνει εφαρμογή της περιπατητικής προσέγγισης στην τέχνη, την ψυχολογία και την εκπαίδευση από διάφορους/ες ερευνητές/τριες (Mauetal, 2023). Όσον αφορά την εκπαίδευση συγκεκριμένα, η περιπατητική μάθηση έχει

υιοθετηθεί ως μέσο ενίσχυσης της βιωματικής μάθησης, δίνοντας στους μαθητές/ριες την ευκαιρία να εξερευνούν το περιβάλλον τους και να αναπτύσσουν δεξιότητες παρατήρησης και κριτικής σκέψης (Sobel, 2004). Έτσι, έχουν δημιουργηθεί προγράμματα τα οποία προάγουν τη μάθηση μέσω του περιπάτου σε φυσικά τοπία καθώς με τον τρόπο αυτό βοηθούν τους μαθητές να καταλάβουν καλύτερα το πως λειτουργούν τα οικοσυστήματα, να εξοικειωθούν με την τοπική βιοποικιλότητα και να κατανοήσουν επαρκώς τις περιβαλλοντικές αλλαγές που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια. Η μαθησιακή εμπειρία είναι ιδιαιτέρως σημαντική, ειδικά σε μια εποχή όπου η αποσύνδεση από τη φύση έχει επικρατήσει και συναντάται ως επί το πλείστον στις αστικές περιοχές (Falzon&Conrad, 2023).

Στην περίπτωση της ψυχολογίας, έχει επίσης υιοθετηθεί η περιπατητική προσέγγιση όπως προαναφέρθηκε, και μάλιστα έχει προκύψει ότι είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη καθώς βελτιώνει το επίπεδο της ψυχικής υγείας, επιφέρει ανακούφιση από το άγχος ενώ επιπροσθέτα ενισχύει και τη δημιουργικότητα του κάθε ατόμου. Έρευνες δείχνουν ότι το περπάτημα μπορεί να ενισχύσει τη δημιουργική σκέψη και να βελτιώσει τη διάθεση. Για παράδειγμα, μια μελέτη από τους Oppezzo & Schwartz (2014) έδειξε ότι το περπάτημα ενίσχυσε σημαντικά την παραγωγή δημιουργικών ιδεών σε σύγκριση με την καθιστική δραστηριότητα. Αυτές οι ευεργετικές επιδράσεις του περπατήματος έχουν οδηγήσει στην ενσωμάτωσή του σε θεραπευτικά πλαίσια, όπως η περιπατητική ψυχοθεραπεία, όπου ο θεραπευτής και ο θεραπευόμενος πραγματοποιούν τις συνεδρίες τους περπατώντας σε εξωτερικούς χώρους (Koziel, 2022).

Πολλοί καλλιτέχνες έχουν υιοθετήσει την περιπατητική προσέγγιση ούτως ώστε να δημιουργήσουν τα έργα τους και συγκεκριμένα μέσω αυτής επιδιώκουν την εξερεύνηση της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα σε κίνηση, χώρο και σώμα. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται πχ μέσα από το “WalkingArt” το οποίο είναι μια πρακτική που ενσωματώνει το περπάτημα σε καλλιτεχνικές δημιουργίες, εξερευνώντας πώς η κίνηση στο χώρο μπορεί να επηρεάσει την αντίληψη και την εμπειρία του περιβάλλοντος (Careri, 2017, 29-50). Με τον τρόπο αυτό, το περπάτημα γίνεται και αυτό ένα είδος τέχνης, ο περίπατος μεταμορφώνεται σε καλλιτεχνική πράξη που μεταξύ άλλων προωθεί και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση.

Η περιπατητική προσέγγιση ως εργαλείο περιβαλλοντικής μάθησης βασίζεται στην ιδέα ότι η άμεση επαφή με το φυσικό περιβάλλον μέσω του περπατήματος μπορεί να ενισχύσει την περιβαλλοντική συνείδηση και την αίσθηση του τόπου. Οι υιοθετούντες αυτή, μέσα από τον περίπατο δρύνουν την ευκαιρία να παρατηρήσουν

τις αλλαγές στο περιβάλλον τους, να αλληλεπιδράσουν με αυτό και να αναπτύξουν μια βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση για τη φύση και τον τόπο τους. Για μια ακόμα φορά λοιπόν, αναδεικνύεται η βιωματική διάσταση που έχει η περιβαλλοντική μάθηση η οποία μπορεί να ενισχύει περαιτέρω τις σχέσεις μεταξύ ατόμων και του γύρω τους περιβάλλοντος (Carteri, 2017).

Ένα σημαντικό στοιχείο της περιπατητικής προσέγγισης είναι η σύνδεση με τον τόπο. Η έννοια της αίσθησης/αντίληψης του τόπου (sense of place) αναφέρεται στη συναισθηματική και γνωστική σχέση που αναπτύσσουν οι άνθρωποι με συγκεκριμένα μέρη (Τσουκαλά, 2023). Αυτή η σχέση μπορεί να ενισχυθεί μέσω του περπατήματος, καθώς οι συμμετέχοντες/ουσες βιώνουν άμεσα το περιβάλλον, αναπτύσσουν συναισθηματικές συνδέσεις και αποκτούν βαθύτερη κατανόηση των οικοσυστημάτων και των κοινωνικών δυναμικών του τόπου (Kudryavtsev et al., 2012). Οι επιδράσεις της φιλοσοφίας και της ψυχολογίας συνέβαλαν στην αναζήτηση των νέων ποιοτήτων του χώρου (Abramson, 2013), ενώ η κοινωνιολογική προσέγγιση επικεντρώθηκε στις κοινωνικές παραμέτρους συγκρότησης της ταυτότητας του τόπου (Τσουκαλά, 2023). Ο τόπος θεωρείται ως το πλαίσιο που περιλαμβάνει υλικά και κοινωνικο-πολιτισμικά στοιχεία, εμβαθύνοντας στην κοινωνική «ατμόσφαιρα» και στα νοήματα που συνδέονται με τις κοινωνικές συνιστώσες του. Η αίσθηση του τόπου μπορεί να διασπαστεί σε δύο έννοιες: στη σχέση με τον τόπο και στην προσκόλληση στην κοινότητα. Η πρώτη αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι συνδέονται με τους τόπους, ενώ η δεύτερη στο βαθμό προσκόλλησής τους σ' αυτούς. Η Jennifer Cross (2001) διακρίνει έξι τύπους σχέσεων με τον τόπο: βιογραφικό, πνευματικό, ιδεολογικό, αφηγηματικό, πρακτικό και εξαρτημένο. Αυτές οι σχέσεις διαμορφώνονται από ιστορικούς, προσωπικούς, συναισθηματικούς και άλλους παράγοντες, συμβάλλοντας στη συνολική αίσθηση και αντίληψη του τόπου από τους ανθρώπους (Τσουκαλά, 2023).

Η περιπατητική προσέγγιση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ούτως ώστε να ενισχυθεί η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση αλλά και προαχθεί η αειφορία. Κατά την εκπόνηση περιπατητικών δραστηριοτήτων, δίνεται στους συμμετέχοντες η ευκαιρία να έρθουν αντιμέτωποι με διάφορες περιβαλλοντικές προκλήσεις και να αναπτύξουν δεξιότητες και στάσεις που προάγουν την αειφορική διαχείριση των φυσικών πόρων. Για παράδειγμα, οι περιπατητικές εξερευνήσεις σε περιοχές που αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως η ρύπανση ή η απώλεια βιοποικιλότητας, μπορούν να ευαισθητοποιήσουν τους/τις συμμετέχοντες/χουσες και να τους/τις

ενθαρρύνουν να αναλάβουν δράση για την προστασία του περιβάλλοντος (DeVilleetal., 2021).

Η χρήση της περιπατητικής προσέγγισης στην εκπαίδευση απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό και οργάνωση. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να δημιουργήσουν δομημένες δραστηριότητες που ενσωματώνουν το περπάτημα και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή και τον αναστοχασμό. Ένα παράδειγμα θα μπορούσε να είναι ο σχεδιασμός περιπατητικών περιηγήσεων οι οποίες εξυπηρετούν συγκεκριμένους μαθησιακούς στόχους όπως είναι η αναγνώριση τοπικών φυτών και ζώων από τους/τις μαθητές/τριες, η παρατήρηση των περιβαλλοντικών αλλαγών που έχουν λάβει χώρα ή η διερεύνηση ιστορικών και πολιτισμικών στοιχείων του τόπου (Waite, 2011).

Παράλληλα, είναι σημαντικό να ενθαρρύνεται η κριτική σκέψη και η αυτογνωσία κατά τη διάρκεια των περιπατητικών δραστηριοτήτων. Οι συμμετέχοντες/ουσες πρέπει να έχουν την ευκαιρία να αναστοχάζονται πάνω στις εμπειρίες τους και να εξετάζουν πώς αυτές επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές τους απέναντι στο περιβάλλον. Η χρήση ημερολογίων, συζητήσεων και παρουσιάσεων μπορεί να βοηθήσει σε αυτήν τη διαδικασία αναστοχασμού και να ενισχύσει την κατανόηση και την εσωτερίκευση των μαθησιακών εμπειριών (Oppezzo & Schwartz, 2014).

Η κοινωνική συνοχή, καθώς και το αίσθημα του ανήκειν σε μια κοινότητα, αποτελούν επίσης στοιχεία τα οποία είναι εφικτό να ενισχυθούν διαμέσου της περιπατητικής προσέγγισης, καθώς οι ομαδικές περιπατητικές δραστηριότητες εντός των πλαισίων της προάγουν την αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μεταξύ των συμμετεχόντων, ενισχύοντας έτσι τις κοινωνικές δεξιότητες και τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ ατόμων που διαμένουν στην ίδια περιοχή. Μέσω της κοινής εξερεύνησης και μάθησης, οι συμμετέχοντες/ουσες μπορούν να αναπτύξουν ισχυρούς δεσμούς και να δημιουργήσουν μια αίσθηση κοινότητας που προάγει τη συλλογική δράση για την προστασία και την αειφόρο διαχείριση του περιβάλλοντος (Glover et al., 2022)

Μια άλλη σημαντική προσφορά της περιπατητικής προσέγγισης είναι το γεγονός ότι προσφέρονται, επίσης, ευκαιρίες για τη σύνδεση με την πολιτισμική κληρονομιά και την ιστορία ενός τόπου. Μέσω του περπατήματος, οι συμμετέχοντες/ουσες μπορούν να εξερευνήσουν ιστορικά μνημεία, παραδοσιακούς οικισμούς και πολιτισμικά τοπία, ανακαλύπτοντας την ιστορία και την κληρονομιά του τόπου τους. Αυτή η διαδικασία μπορεί να ενισχύσει την αίσθηση της ταυτότητας και του ανήκειν, ενώ παράλληλα

προάγει την εκτίμηση και την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς (Mauetal., 2023).

Τα στοιχεία που παρατέθηκαν, δείχνουν πως με την περιπατητική προσέγγιση επιτυγχάνεται μια εναλλακτική προσέγγιση της περιβαλλοντικής μάθησης αφού με την άμεση επαφή των συμμετεχόντων με το γύρω τους περιβάλλον, ενισχύεται η υπευθυνότητα που έχουν προς τη φύση γύρω τους. Η ενσωμάτωση της περιπατητικής προσέγγισης στην εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας πιο ενσυνείδητης και αειφορικής κοινωνίας, προάγοντας την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και την κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη.

2.2 Η σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος: ψυχολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

Η σχέση μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος είναι πολυδιάστατη και περιλαμβάνει ψυχολογικές, κοινωνιολογικές και πολιτισμικές διαστάσεις. Η ψυχολογία του περιβάλλοντος εξετάζει πώς το φυσικό και δομημένο περιβάλλον επηρεάζει τη συμπεριφορά, τα συναισθήματα και την ψυχική υγεία των ανθρώπων (Giffordetal., 2011). Ειδικότερα, η θεωρία της βιοφιλίας προτείνει ότι οι άνθρωποι έχουν μια έμφυτη σύνδεση με τη φύση και ότι η επαφή με το φυσικό περιβάλλον μπορεί να έχει θετικές επιδράσεις στην ευεξία και την ψυχική υγεία (Wilson, 1984).

Η κοινωνιολογία του περιβάλλοντος εξετάζει τις κοινωνικές διαστάσεις των περιβαλλοντικών ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένων των τρόπων με τους οποίους οι κοινωνικές δομές, οι πολιτισμικές αξίες και οι οικονομικές δραστηριότητες επηρεάζουν το περιβάλλον και διαμορφώνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά προς αυτό (Catton & Dunlap, 1978). Οι περιβαλλοντικοί κοινωνιολόγοι μελετούν επίσης μεταξύ άλλων τις περιβαλλοντικές ανισότητες που υπάρχουν, αλλά και τις συσχετίσεις μεταξύ κοινωνικής δικαιοσύνης και περιβαλλοντικής προστασίας.

Η περιπατητική προσέγγιση μπορεί να ενισχύσει την κατανόηση της σχέσης μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος, επιτρέποντας στους συμμετέχοντες να βιώσουν άμεσα τις επιδράσεις του περιβάλλοντος στην καθημερινή ζωή και να κατανοήσουν έτσι, εις βάθος στοιχεία που αφορούν το περιβάλλον, εκτιμώντας ακόμα περισσότερο τη φύση

γύρω τους. Μέσα από το περπάτημα, οι συμμετέχοντες/ουσες έχουν την ευκαιρία να παρατηρήσουν τις λεπτομέρειες του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, να βιώσουν εντονότερα το δέσιμο με τον τόπο τους και να αναπτύξουν ένα ισχυρότερο αίσθημα υπευθυνότητας σχετικά με τη συντήρησή του (Murphy & Mannion, 2021). Επιπλέον, η περιπατητική προσέγγιση μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή και την αίσθηση της κοινότητας, καθώς οι περιπατητικές δραστηριότητες συχνά πραγματοποιούνται σε ομαδικά πλαίσια, ενθαρρύνοντας την αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μεταξύ των συμμετεχόντων (Glover et al., 2022 · Bazuñ & Kwiatkowski, 2021). Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο συλλογική προσέγγιση στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών ζητημάτων, προάγοντας την κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη (DeVille et al., 2021).

2.3 Κριτική προσέγγιση της περιπατητικής μεθόδου

Τα πλεονεκτήματα της περιπατητικής προσέγγισης είναι πολλά βάσει των στοιχείων που αναλύθηκαν παραπάνω, δεν παύουν όμως να υφίστανται και ορισμένες προκλήσεις που συνδέονται με αυτήν και χρήζουν προσοχής. Αρχικά, η αποτελεσματικότητα της περιπατητικής προσέγγισης μπορεί να μην είναι τόσο μεγάλη όταν λαμβάνει χώρα εντός αστικών περιοχών όπου η πρόσβαση σε φυσικούς χώρους είναι περιορισμένη. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι εκπαιδευτικοί και οι ερευνητές/ριες πρέπει να βρουν δημιουργικούς τρόπους για να ενσωματώσουν το περπάτημα και τη βιωματική μάθηση σε αστικά τοπία (Kudryavtsevet al., 2012).

Το επόμενο ζήτημα που κρίνεται απαραίτητο να ληφθεί υπόψιν, είναι η εξάρτηση της επιτυχίας που μπορεί να έχει η περιπατητική προσέγγιση από την αφοσίωση και την προθυμία για ενεργή συμμετοχή στις δραστηριότητες από πλευράς των εμπλεκομένων. Χωρίς την ενεργή συμμετοχή και την κριτική σκέψη, οι περιπατητικές δραστηριότητες μπορεί να γίνουν απλώς σωματικές ασκήσεις χωρίς να επιτυγχάνουν τους στόχους της περιβαλλοντικής μάθησης (Beames et al., 2009).

Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση λοιπόν, αναδύονται αρκετά στοιχεία που δείχνουν ότι η περιπατητική προσέγγιση πρόκειται για μια χρονοβόρα και ιδιαιτέρως απαιτητική σε πόρους και οργάνωση εκπαιδευτική μέθοδο, καθώς η υλοποίησή της είναι αρκετά πολυσύνθετη, γεγονός το οποίο ενδεχομένως να αποτελεί εμπόδιο στην

περίπτωση ορισμένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και τοπικών κοινοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι η ενσωμάτωση της περιπατητικής προσέγγισης σε υπάρχοντα προγράμματα σπουδών και η εξεύρεση πόρων για την υποστήριξή της είναι απαραίτητες για την επιτυχία της (Rickinsonetal., 2004).

Παρά τις υφιστάμενες προκλήσεις και τα προβλήματα που ενδεχομένως να ανακύπτουν, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι η περιπατητική προσέγγιση δεν είναι πανάκεια και μπορεί να συνδεθεί και με άλλες μορφές περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, συμπληρώνοντας και ενισχύοντας τις υπάρχουσες εκπαιδευτικές πρακτικές, προσφέροντας μοναδικές ευκαιρίες για βιωματική μάθηση και σύνδεση των μαθητών/τριων με το περιβάλλον (Waite, 2011).

2.4 Σύνοψη

Όπως υποστηρίζεται από μελετητές, μέσω της περιπατητικής προσέγγισης παρέχεται πληθώρα ευκαιριών για την ενίσχυση της περιβαλλοντικής μάθησης και την προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και της αειφορίας, καθώς μέσω του περπατήματος, οι συμμετέχοντες/ουσες μπορούν να βιώσουν άμεσα το περιβάλλον τους, να αναπτύξουν μια βαθύτερη κατανόηση και εκτίμηση για τη φύση και τον τόπο τους και να ενισχύσουν την περιβαλλοντική τους συνείδηση (Kim, 2003).

Παρά τις προκλήσεις και τους περιορισμούς της, η περιπατητική προσέγγιση μπορεί να αποτελέσει ένα πολύτιμο εργαλείο για την περιβαλλοντική εκπαίδευση, προσφέροντας μια βιωματική και ενσυνείδητη διάσταση στη μάθηση. Για να επιτευχθεί αυτό, είναι σημαντικό να ενσωματωθούν οι αρχές της περιπατητικής προσέγγισης σε εκπαιδευτικά προγράμματα και πολιτικές, να αναπτυχθούν δημιουργικές και ευέλικτες στρατηγικές για την εφαρμογή της και να εξασφαλιστούν οι απαραίτητοι πόροι και υποστήριξη. Η παρούσα μελέτη επιδιώκει να συμβάλλει στην κατανόηση των δυνατοτήτων και τις προκλήσεων που υπάρχουν σε σχέση με την περιπατητική προσέγγιση στην περιβαλλοντική μάθηση, και να προτείνει εναλλακτικές στην ανάπτυξη πολιτικών και πρακτικών στην εκπαίδευση για την αειφορία και την περιβαλλοντική συνείδηση.

3. Μεθοδολογία της έρευνας

3.1 Σκοπός της έρευνας

Η παρούσα μελέτη στοχεύει στο να διερευνήσει τη συμβολή της περιπατητικής μεθόδου στην περιβαλλοντική μάθηση και στην κατανόηση των περιβαλλοντικών αλλαγών που αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι του χωριού του Αγίου Στεφάνου Φθιώτιδας. Μέσα από τις συνεντεύξεις που έλαβαν χώρα με τους κατοίκους, επιδιώκεται να εξεταστεί πώς οι εμπειρίες των ντόπιων περιπατητών επηρεάζουν την ευαισθητοποίηση στο περιβάλλον και τις αντιλήψεις και στάσεις για τη φύση που τους περιβάλλει.

3.2 Συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα

Για τους σκοπούς του ερευνητικού μέρους της παρούσας διατριβής, συμμετείχαν δέκα άτομα από τον Άγιο Στέφανο Φθιώτιδας, καθένα εκ των οποίων είχε ξεχωριστό υπόβαθρο, ούτως ώστε να μπορέσει να υπάρξει ποικιλία στις αφηγήσεις τους. Πιο συγκεκριμένα, τα κριτήρια επιλογής των κατοίκων που συμμετείχαν στην ποιοτική έρευνα ήταν τα ακόλουθα:

1. Να είναι μόνιμος/η κάτοικος του χωριού.
2. Περιπατητής/τρια εντός της περιοχής σε τακτική βάση τώρα ή/και στο παρελθόν.
3. Προθυμία να συμμετάσχει στη συνέντευξη και να αφηγηθεί τις εμπειρίες του/της.

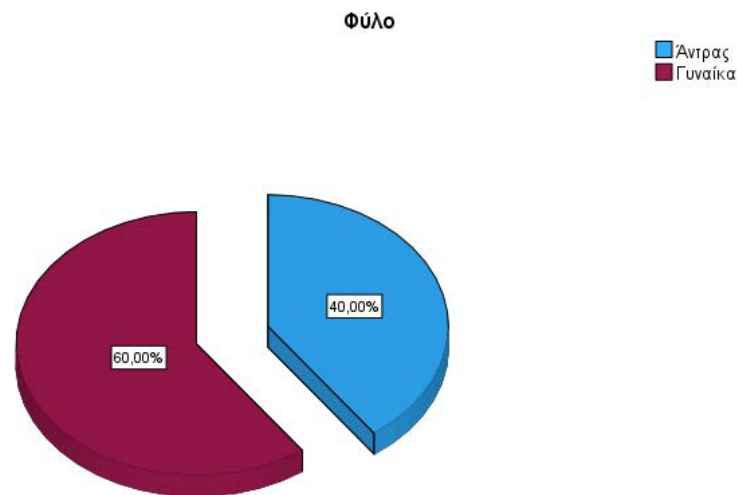
Το μέγεθος του δείγματος ήταν μεν μικρό, αλλά εξυπηρετεί τους σκοπούς της ποιοτικής μελέτης και η επιλογή του έγινε με τέτοιο τρόπο που ήταν εφικτό να καταγραφούν διαφορετικές απόψεις και εμπειρίες των χωρικών. Επίσης, χάρη στην ποικιλομορφία των συμμετεχόντων ως προς τα δημογραφικά τους στοιχεία (ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, επάγγελμα) τα δεδομένα που έχουν προκύψει καλύπτουν όλο το φάσμα που στόχευε η παρούσα μελέτη να εξετάσει. Παρακάτω παρατίθενται τα

δημογραφικά στοιχεία του δείγματος των οποίων οι συχνότητες και τα ποσοστά προέκυψαν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSSv.29.

Όσον αφορά το φύλο των συμμετεχόντων, τα 6 άτομα ήταν γυναίκες (60%) και οι 4 ήταν άντρες (40%).

Φύλο		
	N	%
Αντρας	4	40,0%
Γυναίκα	6	60,0%

Πίνακας 1. Φύλο

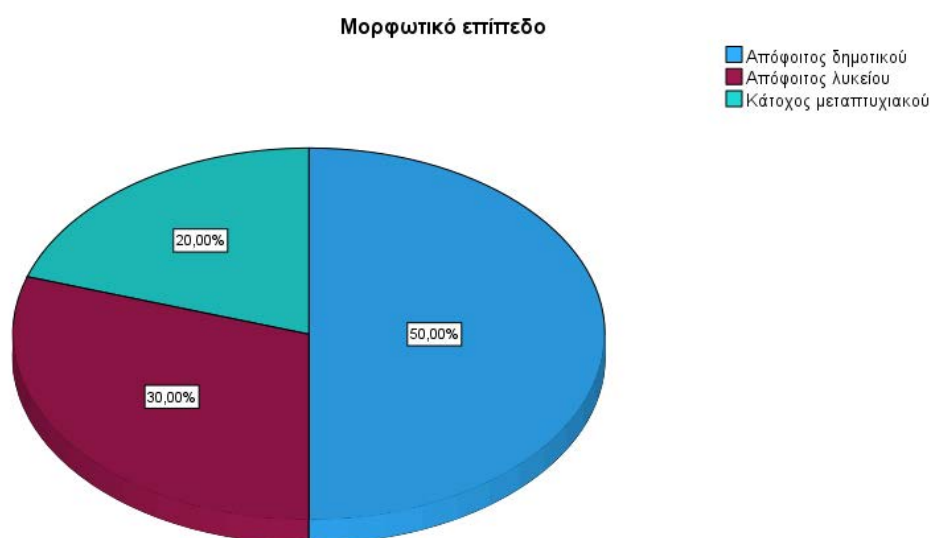
Διάγραμμα 1. Φύλο

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων που συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη, παρατηρείται ότι τα μισά άτομα, δηλαδή τα 5, ήταν απόφοιτοι δημοτικού και συγκεκριμένα πρόκειται για άτομα μεγάλης ηλικίας. Τα 3 άτομα (30%) εκ των συμμετεχόντων ήταν απόφοιτοι λυκείου, ενώ 2 άτομα (20%) δήλωσαν κάτοχοι μεταπτυχιακού. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν την ερήμωση από κατοίκους υψηλού μορφωτικού επιπέδου των χωριών της επαρχίας.

Μορφωτικό επίπεδο

	N	%
Απόφοιτος δημοτικού	5	50,0%
Απόφοιτος λυκείου	3	30,0%
Κάτοχος μεταπτυχιακού	2	20,0%

Πίνακας 2. Μορφωτικό επίπεδο

Διάγραμμα 2. Μορφωτικό επίπεδο

Οι ηλικίες των συμμετεχόντων είχαν αρκετή διαφοροποίηση, καθώς δύο άτομα (20%) ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα [30-40), τρία άτομα ήταν από 40 έως 50 ετών (30%), δύο ατόμων το ηλικιακό εύρος ήταν μεταξύ 60 και 70 ετών (20%), ενώ ένα άτομο (10%) ήταν άνω των 80 ετών.

Ηλικιακή ομάδα

	N	%
[30 - 40)	2	20,0%
[40 - 50)	3	30,0%
[60 - 70)	2	20,0%
[70 - 80)	2	20,0%
80 και άνω	1	10,0%

Πίνακας 3. Ηλικιακή ομάδα

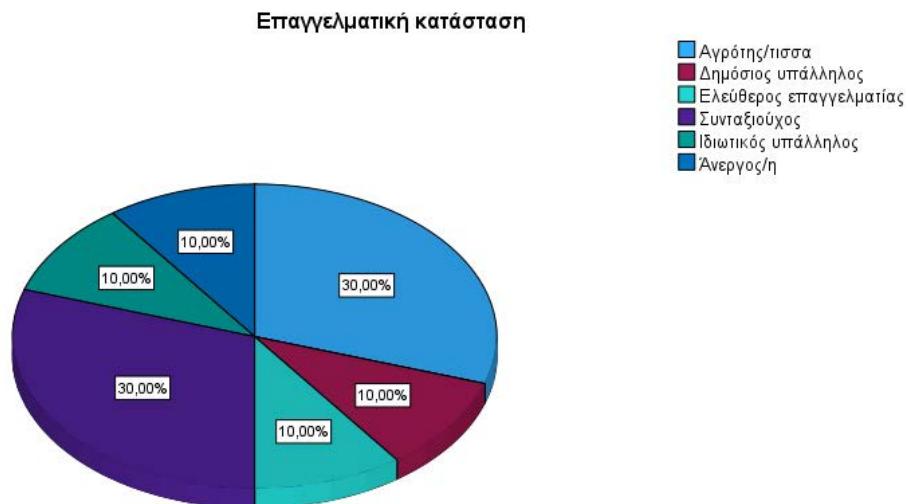

Διάγραμμα 3. Ηλικιακή ομάδα

Στο χωριό αυτό της επαρχίας Φθιώτιδας, η πλειοψηφία των κατοίκων ασχολείται με τα αγροτικά και αυτό αντικατοπτρίζεται και στο δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα. Έτσι, παρατηρείται ότι 3 άτομα (30%) δήλωσαν αγρότης/ισσα, 1 άτομο (10%) δημόσιος υπάλληλος, 1 άτομο ανέφερε ότι είναι ελεύθερος επαγγελματίας (10%), 3 άτομα δήλωσαν συνταξιούχοι και συγκεκριμένα του ΟΓΑ (30%) και 1 άτομο (10%) δήλωσε άνεργο.

<i>Επαγγελματική κατάσταση</i>		
	N	%
Αγρότης/τισσα	3	30,0%
Δημόσιος υπάλληλος	1	10,0%
Ελεύθερος επαγγελματίας	1	10,0%
Συνταξιούχος	3	30,0%
Ιδιωτικός υπάλληλος	1	10,0%
Άνεργος/η	1	10,0%

Πίνακας 4. Επαγγελματική κατάσταση

Διάγραμμα 4. Επαγγελματική κατάσταση

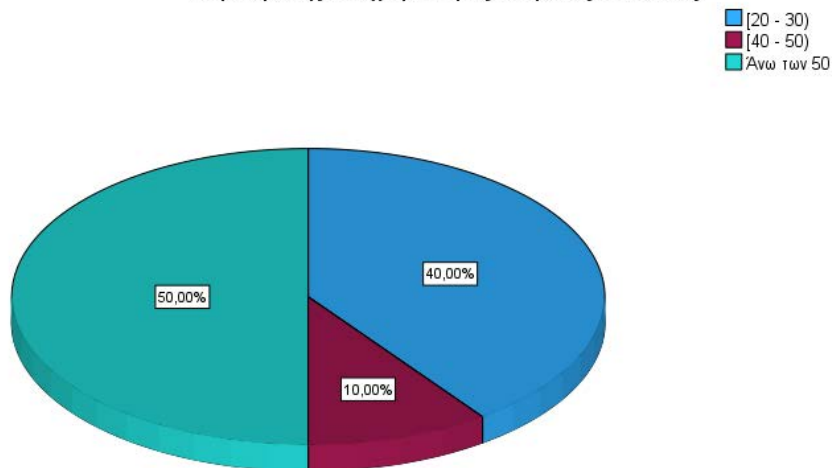
Σχετικά με τα χρόνια διαμονής στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας, 4 άτομα (40%) δήλωσαν ότι διαμένουν εκεί από 20 έως 30 χρόνια, 1 άτομο (10%) δήλωσε ότι μένει εκεί 40-50 χρόνια και 5 άτομα (50%) άνω των 50 ετών, το οποίο δείχνει ότι οι ηλικιωμένοι που συμμετείχαν στην έρευνα είναι ως επί το πλείστον γηγενείς.

*Έτη διαμονής στο χωριό Άγιος Στέφανος
Φθιώτιδας*

	N	%
[20 - 30)	4	40,0%
[40 - 50)	1	10,0%
Άνω των 50	5	50,0%

Πίνακας 5. Έτη διαμονής στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας

Έτη διαμονής στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας

Διάγραμμα 5. Έτη διαμονής στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας

3.3.Μεθοδοι συλλογής δεδομένων

Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις που επιλέχθηκαν, αυτές είναι εκείνες οι εις βάθος συνεντεύξεις όπου οι ερωτώμενοι πρέπει να απαντήσουν σε προκαθορισμένες ερωτήσεις ανοιχτού τύπου. Οι ημιδομημένες αποτελούν εις βάθος συνεντεύξεις, χρησιμοποιούνται εκτενώς ως μορφή συνέντευξης και διεξάγονται μόνο μία φορά, με άτομο ή με ομάδα και γενικά καλύπτουν διάρκεια από 30 λεπτά έως περισσότερο από μία ώρα. Για να λάβουν χώρα, βασίζονται σε έναν οδηγό ημι-δομημένης συνέντευξης, ο οποίος είναι μια σχηματική παρουσίαση ερωτήσεων ή θεμάτων και πρέπει να διερευνηθούν από τον συνεντευκτή (Jamshed, 2014).

Η αυτοεθνογραφία αποτελεί την επιστήμη η οποία κάνει αναζήτηση του υλικού της στις φωτογραφίες, τις μνήμες και τις γραπτές σημειώσεις ούτως ώστε να εκμαιεύσει στοιχεία των πολιτισμικών εμπειριών των ατόμων μέσα από βιωματικές εμπειρίες (Adams et al., 2021). Όσον αφορά το περπάτημα, για κάποια άτομα είναι τρόπος θεραπείας και παρηγοριάς, ενώ μπορεί επίσης να φέρει χαρά και διασκέδαση. Οι «αυτοεθνογραφικοί περίπατοι» εντός αυτού του πλαισίου μπορούν να εντοπίσουν τις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ ανθρώπων, τόπου και πλανήτη, υιοθετώντας έτσι νέους

τρόπους σκέψης, ύπαρξης, παρατήρησης και βόλτας μέσα στη φύση (Hayes&Nicol, 2022). Στην παρούσα εργασία, παρόλο που δεν αξιοποιήθηκε σε βάθος η αυτόεθνογραφία, έγινε χρήση κάποιων αρχών αυτής όπως είναι ο περίπατος, η παρατήρηση, η χρήση φωτογραφιών που χρησιμοποιήθηκαν για τις παρατηρήσεις, ο αναστοχασμός και η απόκτηση της γενικής εικόνα του χώρου πριν να λάβουν χώρα οι συνεντεύξεις με τους κατοίκους.

3.3.1 Αναστοχασμός και προσωπικές παρατηρήσεις

Ο περιπατητικός αναστοχασμός της ερευνήτριας στο χωριό του Άγιου Στέφανου Φθιώτιδας είναι ουσιώδης καθώς θα συνεισφέρει ακόμα περισσότερο στην κατανόηση των τρόπων με τους οποίους η περιπατητική προσέγγιση συνεισφέρει στην περιβαλλοντική μάθηση. Ο Άγιος Στέφανος του Νομού Φθιώτιδας, είναι ένα παραδοσιακό ελληνικό χωριό το οποίο έχει πλούσια ιστορία και πολιτιστικό υπόβαθρο, ενώ επιλέχθηκε ως χώρος μελέτης λόγω της ιδιαίτερης σχέσης της ερευνήτριας με τον τόπο, αλλά και των πλούσιων περιβαλλοντικών στοιχείων και ερεθισμάτων που διαθέτει ο τόπος ο οποίος βρίσκεται σε στάδιο μεγάλων αλλαγών.

Αναστοχασμός κατά τη διάρκεια των περιπάτων στον Άγιο Στέφανο

Κατά τη διάρκεια των περιπάτων που έκανε η ερευνήτρια, μερίμνησε να καταγράψει προσωπικές εντυπώσεις και συναισθηματικές αντιδράσεις σε σχέση με τα τοπία του χωριού και τις εικόνες που παρατηρούσε. Κατά τις περιπλανήσεις της στο χωριό αποκαλύφθηκε η αντίθεση μεταξύ περιοχών του που έχουν εγκαταλειφθεί και αυτών που γίνονται προσπάθειες να αναπτυχθούν. Οι εν λόγω παρατηρούμενες αντιθέσεις προκάλεσαν στην ερευνήτρια έντονα συναισθήματα, καθώς έγινε πρόδηλο στην ίδια πως επιδρά η ανθρώπινη δραστηριότητα σε έναν τόπο και πως η διαχείριση των φυσικών πόρων και των υποδομών μπορεί να αλλοιώσει το περιβάλλον.

Οι εικόνες που είδε η ερευνήτρια, κατά τη διάρκεια των τριών περιπάτων που έγιναν, των παλαιών εγκαταλελειμμένων κτιρίων και των ερημωμένων περιοχών, αλλά και η αλλαγή ορισμένων σημείων του χωριού, επίδρασαν σημαντικά στον ψυχισμό της ερευνήτριας, ενώ μέσα από τις προσωπικές της παρατηρήσεις και αναμνήσεις αναδείχθηκαν οι αντιφάσεις ανάμεσα στην παλαιά και την νέα πραγματικότητα που υπάρχει στο χωριό, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για συντήρηση και προστασία των παραδοσιακών στοιχείων του τοπίου.

Οι εμπειρίες της ερευνήτριας μέσα από τους περιπάτους στον τόπο καταγωγής της, τον Άγιο Στέφανο Φθιώτιδας, δείχνουν πως η περιπατητική εμπειρία ενισχύει την κατανόηση των διαδικασιών περιβαλλοντικής αλλαγής και της επίδρασής τους στις συναισθηματικές αντιδράσεις των κατοίκων. Όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία, η διαρκής αλληλεπίδραση με το περιβάλλον μέσω της περιπατητικής προσέγγισης μπορεί να ενισχύσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και να βελτιώσει την προσωπική σχέση με το τοπίο (Palmer-Cooper&Neal, 2003).

Μέσα από την ανασκόπηση των προσωπικών παρατηρήσεων ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο η πεποίθηση πως η περιπατητική προσέγγιση δεν αποτελεί απλώς μια σωματική δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα, αλλά πρόκειται επιπρόσθετα για μια σημαντική διαδικασία αναστοχασμού η οποία επιδρά στην απόκτηση περιβαλλοντικής συνείδησης και συντελεί στην αίσθηση της τοπικής ταυτότητας (Payne et al., 2020). Έτσι, η ερευνήτρια παρατήρησε ότι μέσα από την επαφή με την φύση και τις περιπατητικές δραστηριότητες είναι εφικτό να επέλθει η συναισθηματική ευημερία και η αίσθηση του ανήκειν σε ένα συγκεκριμένο τόπο.

Αναλύοντας τις προσωπικές παρατηρήσεις υπό τη μορφή αναστοχασμού, αποκαλύφθηκε ότι οι αλλαγές που έχουν λάβει χώρα στο τοπίο του χωριού Άγιος Στέφανος, έχουν μια σημαντική επίδραση στην περιβαλλοντική συνείδηση της ερευνήτριας. Οι αντιφάσεις που εντοπίστηκαν μεταξύ της εγκατάλειψης και της αναγέννησης του χωριού ενισχύουν την αντίληψη της ανάγκης για προστασία και συντήρηση του τοπίου. Εν γένει, η περιπατητική προσέγγιση, μέσα από την προσωπική εμπειρία της υποφαινόμενης, συνέδραμε σημαντικά στην απόκτηση για την ίδια μιας διαφορετικής οπτικής σχετικά με την κατανόηση των περιβαλλοντικών αλλαγών και των ψυχολογικών επιπτώσεων που έχουν αυτές στους ανθρώπους.

3.3.2 Ημιδομημένες συνεντεύξεις

Η συλλογή δεδομένων μέσα από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις δίνει πληροφορίες οι οποίες μπορούν να επιφέρουν εις βάθος κατανόηση της συσχέτισης μεταξύ της περιπατητικής προσέγγισης και της περιβαλλοντικής μάθησης. Στην παρούσα μελέτη, οι ημιδομημένες συνεντεύξεις είχαν ως στόχο την ανάλυση των εμπειριών των κατοίκων του Άγιου Στέφανου Φθιώτιδας σχετικά με τις αλλαγές στο περιβάλλον τους και τον αντίκτυπο αυτών των αλλαγών στη συνείδηση και την ευαισθητοποίησή τους.

Ο σχεδιασμός των ημιδομημένων συνεντεύξεων βασίστηκε σε μια σειρά προσαρμοσμένων ερωτήσεων που επικεντρώνονταν στη σύνδεση μεταξύ της περιπατητικής δραστηριότητας και της αντίληψης των περιβαλλοντικών αλλαγών. Οι ερωτήσεις διαμορφώθηκαν με σκοπό να προάγουν μια ανοιχτή συζήτηση και να επιτρέψουν στους συμμετέχοντες να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους.

Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν με 10 κατοίκους του χωριού, οι οποίοι επιλέχθηκαν με βάση τη διαφοροποίηση της ηλικίας, της επαγγελματικής κατάστασης και του μορφωτικού τους επιπέδου και η ύπαρξη της εν λόγω ποικιλίας διασφάλισε τη μέγιστη δυνατή κάλυψη όλων των πτυχών του εξεταζόμενου ζητήματος. Οι συνεντεύξεις που έλαβαν χώρα ηχογραφήθηκαν ούτως ώστε να διασφαλιστεί η ακριβής καταγραφή των απαντήσεων, ενώ εν συνεχεία έγινε η απομαγνητοφώνησή τους ούτως ώστε να είναι εφικτή η ανάλυση των δεδομένων.

Η ημιδομημένη συνέντευξη αποτελεί μια ευρέως ακολουθούμενη μέθοδο κατά την ποιοτική έρευνα και εν προκειμένω επιτρέπει τη βαθύτερη κατανόηση των προσωπικών και κοινωνικών επιπτώσεων της περιβαλλοντικής αλλαγής και της περιπατητικής δραστηριότητας, συνεισφέροντας στην ανάπτυξη στρατηγικών για την προώθηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης του ευρέος κοινού (Silverman, 2016).

3.4. Περιεχόμενο και δομή συνεντεύξεων

Για να συλλεχθούν τα δεδομένα, όπως αναφέρθηκε ως άνω, πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις καθώς αυτές αποτελούν μια μέθοδο που διέπεται από ευελιξία για τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων, ενώ επιπλέον έλαβε χώρα ο προσωπικός αναστοχασμός κατά τους περιπάτους της υποφαινόμενης. Ο άξονας της συνέντευξης είχε έξι βασικά σκέλη τα οποία ήταν τα ακόλουθα:

Θεματικές Ενότητες

Εμπειρίες και παρατηρήσεις κατά τη διάρκεια περιπάτων

Η πρώτη θεματική ενότητα επικεντρώνεται στις άμεσες εμπειρίες των συμμετεχόντων κατά τη διάρκεια των περιπάτων. Η χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων επέτρεψε την καταγραφή λεπτομερών περιγραφών των συναισθημάτων, των παρατηρήσεων και των εμπειριών των ατόμων. Εδώ, η αναφορά στη φυσική κατάσταση της περιοχής, οι αισθητικές εντυπώσεις και οι προσωπικές αλληλεπιδράσεις με το τοπίο αναδείχθηκαν ως βασικά στοιχεία.

Σχέση με τη φύση και το τοπίο

Η ανάλυση της σχέσης με τη φύση και το τοπίο αποτελεί κρίσιμη πτυχή της παρούσας έρευνας. Μέσα από τις συνεντεύξεις, ανέκυψε μια ποικιλία απόψεων για το πώς οι συμμετέχοντες συνδέονται με το φυσικό περιβάλλον, ενώ οι αντιλήψεις που είχαν οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου περί ομορφιάς, σημασίας του τοπίου για την ψυχική ευημερία και η αίσθηση της σύνδεσης με τη φύση αποτυπώθηκαν λεπτομερώς.

Προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος

Το θέμα της προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος συζητήθηκε εκτενώς κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν τις ανησυχίες τους για τις τρέχουσες περιβαλλοντικές προκλήσεις και τις προτάσεις τους για τη

διατήρηση της περιοχής και μέσα από την κριτική ανάλυση αυτής της ενότητας αποκαλύφθηκαν οι αντιφάσεις και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι τοπικές κοινότητες και οι αρμόδιοι φορείς καθώς ενώ οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν την ανάγκη για προστασία, συχνά εκφράζουν και περιορισμούς ή δυσκολίες στην υλοποίηση πρακτικών λύσεων.

Ιστορικές και πολιτιστικές παρατηρήσεις

Η τέταρτη θεματική ενότητα εστίαζε στην ιστορική και πολιτιστική διάσταση της περιοχής. Η καταγραφή των ιστορικών και πολιτιστικών παρατηρήσεων προσέφερε μια εικόνα της πολιτιστικής κληρονομιάς και της σχέσης της με το τοπίο.

Περιβαλλοντικές αλλαγές και παρατηρήσεις

Η καταγραφή των περιβαλλοντικών αλλαγών αποτελεί βασικό κομμάτι της έρευνας. Οι συμμετέχοντες περιέγραψαν τις αλλαγές που έχουν παρατηρήσει στην περιοχή, όπως η αλλαγή στις κλιματικές συνθήκες και η επιρροή τους στη χλωρίδα και πανίδα. Αυτή η ενότητα αναδεικνύει τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι τοπικές κοινότητες για την προσαρμογή τους. Επιπλέον, μέσα από τον αναστοχασμό και την ανάλυση των εν λόγω αλλαγών, μπορούν να αναπτυχθούν κατάλληλες στρατηγικές για την ενίσχυση της βιωσιμότητας της περιοχής.

Προσωπικός αναστοχασμός και μελλοντικές προοπτικές

Ο προσωπικός αναστοχασμός είναι η πιο ενδοσκοπική και υποκειμενική ενότητα της έρευνας. Εδώ, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να εξετάσουν τις προσωπικές τους σκέψεις και συναισθήματα για τις παρατηρήσεις και τις εμπειρίες τους, καθώς και τις μελλοντικές προοπτικές για την περιοχή. Οι σκέψεις των κατοίκων, επιτρέπουν μια βαθύτερη κατανόηση του πώς οι ατομικές εμπειρίες και αντιλήψεις συνδέονται με τις ευρύτερες προκλήσεις και ευκαιρίες. Οι απαντήσεις αποκαλύπτουν προσωπικές ελπίδες, ανησυχίες και προτάσεις για τη βελτίωση της περιοχής, παρέχοντας πολύτιμες πληροφορίες για την ανάπτυξη στρατηγικών και πολιτικών.

Η χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων με τις ερωτήσεις που υπάρχουν στο Παράρτημα Β, προσέφερε την ευελιξία και την εις βάθος ανάλυση η οποία ήταν

αναγκαία για να κατανοηθούν πλήρως οι θεματικές ενότητες που ανέκυψαν από τις εμπειρίες και τις απόψεις των συμμετεχόντων στην παρούσα μελέτη, ενώ μέσα από την απομαγνητοφώνηση και την ανάλυσή τους, διασφαλίστηκε ότι τα δεδομένα είναι ακριβή και έγινε η κωδικοποίηση ακριβώς βάσει των θεματικών εννοιών που υπήρχαν.

3.5. Ανάλυση δεδομένων

Για την ανάλυση δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος θεματικής ανάλυσης, όπως περιγράφεται από τους Braun&Clarke (2012) και τον Τσιώλη (2018) και περιελάμβανε τα ακόλουθα στάδια:

1. Εξοικείωση με τα δεδομένα: Διαβάζοντας πολλές φορές τις απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις έγινε εμπέδωση του περιεχομένου τους.
2. Δημιουργία κωδικών: Δημιουργία αρχικών κωδικών οργανώνοντας τα δεδομένα σε θεματικές ενότητες και υποενότητες.
3. Αναζήτηση θεματικών υποεννοιών: Ομαδοποίηση κωδικών σε πιθανά θέματα.
4. Ανασκόπηση και προσδιορισμός θεμάτων: Επανεξέταση θεμάτων για έλεγχο της συνοχής και του βάθους και παροχή ονομάτων για τα θέματα που προσδιορίστηκαν.
5. Παρουσίαση δεδομένων: Δημιουργία πίνακα αναπαράστασης που περιλαμβάνει τις διάφορες θεματικές ενότητες, υποενότητες, λέξεις-κλειδιά, κωδικοποίηση καθώς και αυτολεξεί αποσπάσματα που λαμβάνονται από συνεντεύξεις.

Κατά την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις, ακολουθήθηκε η θεματική ανάλυση, και για τους σκοπούς αυτής εξήχθησαν θεματικές ενότητες και μοτίβα ακολουθώντας τα εξής βήματα:

1. **Κωδικοποίηση:** Κάθε συνέντευξη αναλύθηκε και κωδικοποιήθηκε σε αρχικές θεματικές ενότητες. Οι κωδικοί δημιουργήθηκαν με βάση επαναλαμβανόμενα θέματα και έννοιες που προέκυψαν από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων (Braun & Clarke, 2006). Για παράδειγμα, κωδικοί όπως

«Αλλαγές στο Τοπίο», «Συναισθηματικός Αντίκτυπος» και «Περιβαλλοντική Συνείδηση» ήταν στοιχεία που αναδύθηκαν από τις απαντήσεις των κατοίκων.

2. **Κατηγοριοποίηση Θεματικών Ενοτήτων:** Οι αρχικοί κωδικοί οργανώθηκαν σε ευρύτερες θεματικές κατηγορίες οι οποίες στην πορεία συνδυάστηκαν για να αποτυπωθεί μια ολιστική άποψη ως προς τις αντιλήψεις και τα συναισθήματα των κατοίκων για τις περιβαλλοντικές αλλαγές και την επίδραση των περιπατητικών δραστηριοτήτων (Miles et al., 2020).
3. **Ανάλυση Θεματικών ενοτήτων:** Οι θεματικές ενότητες που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις στην πορεία αναλύθηκαν ενδελεχώς. Για παράδειγμα, διαπιστώθηκε ότι η αλλαγή στο τοπίο του χωριού επηρεάζει σημαντικά τη συναισθηματική κατάσταση των κατοίκων και τη σχέση τους με το περιβάλλον (Gergen et al., 2007) και αυτό αποτέλεσε μια θεματική ενότητα της παρούσας μελέτης.

Διαμέσου της θεματικής ανάλυσης ανέκυσαν επαναλαμβανόμενα πρότυπα από τα δεδομένα τα οποία έκαναν ευκολότερη την κατανόηση των απόψεων και των εμπειριών των συνεντευξιζομένων.

3.6. Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, ήταν σημαντικό επίσης να διασφαλιστεί ότι τα αποτελέσματα της μελέτης είναι έγκυρα και έτσι, έγινε χρήση των εξής στρατηγικών:

- ❖ Σχόλια από τους Συνεντευξιζόμενους: Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις επιβεβαιώθηκαν και διορθώθηκαν παρουσία των ιδίων των συμμετεχόντων στη μελέτη.
- ❖ Επαναξιολόγηση: Η ανάλυση που έλαβε χώρα επαναξιολογήθηκε από την υποφαινόμενη ούτως ώστε βάσει της μεθοδολογίας της ποιοτικής έρευνας και των στοιχείων που προέκυψαν, να εντοπιστούν εάν είναι απαραίτητες περαιτέρω διορθώσεις.

Παρά το γεγονός ότι οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν ούτως ώστε να διασφαλιστεί ότι η παρούσα έρευνα είναι αξιόπιστη, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η ποιοτική έρευνα εκ φύσεως φέρει πάντοτε το στοιχείο της υποκειμενικότητας, το οποίο οφείλεται στο ότι στηρίζεται ως επί το πλείστον σε απόψεις του ατόμου που τη διεξάγει και στις προσωπικές του εμπειρίες, επιφέροντας μερική μεροληψία στον τρόπο ερμηνείας των δεδομένων (Austin & Sutton, 2014).

3.7. Ζητήματα δεοντολογίας

Για την παρούσα μελέτη τηρήθηκαν οι δεοντολογικές αρχές της ποιοτικής έρευνας, δηλαδή η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα. Πριν την διεξαγωγή των συνεντεύξεων, έκαστος εκ των συμμετεχόντων ενημερώθηκε ενδελεχώς για τους σκοπούς που έχει η παρούσα έρευνα αλλά και για τη σημασία της και εν συνεχεία δήλωσε αυτοβούλως ότι συναινεί στο να συμμετάσχει. Επιπλέον, υπήρξε ρητή δέσμευση της ερευνήτριας ότι δεν θα υπάρξει διαρροή προσωπικών δεδομένων, ενώ τα ευρήματα της μελέτης πρόκειται να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ακαδημαϊκούς σκοπούς.

3.8. Περιορισμοί

Παρά το γεγονός ότι μέσα από την παρούσα ποιοτική μελέτη και την θεματική ανάλυση μπορούν να αναδυθούν νέες εμπειρίες και απόψεις για την περιπατητική μάθηση, υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί στους οποίους υπόκειται και οι οποίοι είναι οι εξής:

Περιορισμένος γεωγραφικός χώρος: Η παρούσα μελέτη λαμβάνει χώρα σε ένα μικρό χωριό, το οποίο σημαίνει ότι είναι αυξημένη η πιθανότητα τα αποτελέσματά της να μην μπορούν να είναι γενικεύσιμα και για άλλες περιοχές όπου υπάρχουν

διαφορετικές περιβαλλοντικές και κοινωνικές συνθήκες σε σύγκριση με τον Άγιο Στέφανο Φθιώτιδας.

Περιορισμένο χρονικό πλαίσιο: Η μελέτη αυτή εξετάζει τις απόψεις των κατοίκων σε μια συγκεκριμένη περίοδο και δεν μπορεί να αποτυπώσει τις απόψεις των κατοίκων σε διαφορετικές χρονικές στιγμές ούτως ώστε να εντοπιστούν διαφοροποιήσεις και αλλαγές.

4. Ανάλυση δεδομένων

Στην παρούσα ενότητα, γίνεται παρουσίαση των ευρημάτων που προέκυψαν τόσο από τις συνεντεύξεις όσο και από των προσωπικό αναστοχασμό και τους περιπάτους της υποφαινόμενης στο χωριό Άγιος Στέφανος Φθιώτιδας.

4.1. Ανάλυση συνεντεύξεων

Για να προκύψουν τα ευρήματα από τις συνεντεύξεις, έλαβε αρχικά χώρα κωδικοποίηση η οποία αποτελεί μια πτυχή της ποιοτικής έρευνας. Η κωδικοποίηση των συνεντεύξεων επιδιώκει την ανάδειξη των εμπειριών, των στάσεων, των αξιών και των συναισθημάτων των ατόμων που αναδύονται μέσα από την περιπατητική προσέγγιση στο περιβάλλον ενός τόπου που αλλάζει. Για να λάβει χώρα η ανάλυση αυτή έγινε χρήση χρωμάτων, ούτως ώστε να διαφοροποιηθούν οι κατηγορίες δεδομένων. Οι κωδικοί και τα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι εξής και καθορίστηκαν με βάση το περιεχόμενο των συνεντεύξεων:

- ❖ Συναισθήματα (κίτρινο)
- ❖ Εμπειρίες (πράσινο)
- ❖ Στάσεις και αξίες (μπλε)
- ❖ Μάθηση (κόκκινο)

Παρακάτω παρατίθενται τα ευρήματα ανά ερευνητικό ερώτημα και ο πίνακας με την χρωματική κωδικοποίηση αναλυτικά.

4.2 Κωδικοποίηση δεδομένων συνεντεύξεων ερευνητικών ερωτημάτων 1& 2

Αρχικά γίνεται ενδεικτική παρουσίαση της κωδικοποίησης των δεδομένων που συνδέονται με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, δηλαδή τη διερεύνηση των εμπειριών, στάσεων και αξιών που αναδεικνύονται από την περιπατητική προσέγγιση του περιβάλλοντος σε έναν τόπο που αλλάζει.

Στη συνέχεια ακολουθεί παρουσίαση των κωδικοποιήσεων που έγιναν βάσει του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος που περιλαμβάνει τη διερεύνηση των συναισθημάτων που αναδύονται από την εμπειρία του περπατήματος σε έναν τόπο που αλλάζει.

Ερευνητικό Ερώτημα 1		
Εμπειρίες (πράσινο)		
Ερώτηση	Κείμενο	Κωδικός
7	«Παντρεύτηκα (...), ήρθα στον Άγιο Στέφανο, πέρασα καλά, έκανα 3 παιδιά [γέλιο], και ζω ευτυχισμένη. Ασχολούμαι με τις δουλειές του σπιτιού, τις αυλές μου, πάω στα ζώα, στις κόττες και μετά μαγειρεύω. »(Σ1)	Καθημερινότητα
8	«Τώρα, εεε θα σηκωθώ το πρωί, θα ποτίσω τα λουλούδια μου, θα σκουπίσω την αυλή μου, θα κοιτάζω το περιβάλλον μου, θα πάρω τα φάρμακά μου, θα πάω στο αμπέλι μου, θα σκουπίσω το σπίτι μου, θα πάω στην εκκλησία. » (Σ2)	
20	«Η καθημερινότητά μου είναι καλύτερη τώρα. Τότε δούλευα τώρα έχω χρόνο να περιποιηθώ το σπίτι μου, τα δέντρα μου τα λουλούδια μου, τον κήπο και το αμπέλι μου. Το σπίτι μου, είναι καλύτερο τώρα από τότε.» (Σ2)	
8	«Σήμερα κάνω ότι μπορώ στο σπίτι, δεν πάω πουθενά, ούτε έξω ούτε πουθενά, τίποτα. »(Σ3)	

8	«Η καθημερινότητά μου είναι: Εεε Ξυπνάω 05:00 το πρωί, πηγαίνω στις κόττες μου, στα σκυλιά μου, τα περιβόλια μου, στο αμπέλι και μετά στο σπίτι, όλα καλά [γέλιο]» (Σ4)	
8	«Το πρωί σηκώνομαι ασχολούμαι με το σπίτι [γέλιο], με το μαγείρεμα... τις κόττες μου και τα λίγα ζώα που έχω στο σπίτι μου!»(Σ5)	
8	«Ξυπνάω το πρωί, πρώτα θα ασχοληθώ με τα ζώα μου που είναι το βασικότερο, γιατί είναι υποχρέωση. . Όταν έχεις ζωές πρέπει να τις προσέχεις πιο πολύ. Μετά ασχολούμαι με τις καλλιέργειες μου. »(Σ6)	
8	«Η καθημερινότητά μου στο χωριό όταν πάω έχει να κάνει μόνο με δουλειές [γέλιο]. Δεν είναι τόσο καλή [γέλιο].» (Σ7)	
8	«Η καθημερινότητά μου στο χωριό σχετίζεται με τις γεωργικές εργασίες και τα ζώα. Δεν κάνω κάτι άλλο.» (Σ10)	
9	«Μου αρέσει να πηγαίνω στον Γιαλό, στα χωράφια μας και να γυρίζω. Περπατάω δύο φορές την εβδομάδα σίγουρα.» (Σ1)	
9	« Περπατούσα όταν πήγαινα στη δουλειά. Όχι, δεν είχα χρόνο για βόλτες [γέλιο]. Οι διαδρομές που έκανα για να κάνω τις δουλειές μου ήταν μεγάλες από την μια άκρη του χωριού στην άλλη. »(Σ3)	Περπάτημα στη φύση
9	«Αγαπημένη μου διαδρομή είναι το Πλατανόρεμα. Έχει πολλά πλατάνια και μου άρεσε πολύ.»(Σ7)	
9	«Οι αγαπημένες μου διαδρομές είναι διάφορες. Όπως, στο βουνό στο Ξηροβούνι η Κουκουβάγια. »(Σ8)	
13	«Η αγαπημένη μου φυσική τοποθεσία [σκέψη] είναι σχεδόν στην κορυφή του βουνού! » (Σ8)	
9	«Περπατάω μόνο στο βουνό, κάποια συγκεκριμένη διαδρομή δεν υπάρχει.»(Σ10)	

13	«Μου αρέσει να πηγαίνω στο εκκλησάκι των Αγίων Πάντων που έχει θέα. Φαίνονται από ψηλά ο Γιαλός και τα χωράφια μας. » (Σ1)	Επαφή με τοπικά σημεία ενδιαφέροντος
18	«Όταν θέλω να πάρω αέρα και να ανοίξει το μυαλό μου πάω στο εκκλησάκι των Αγίων Πάντων που έχει θέα σε όλο τον κάμπο. » (Σ2)	
15	«Πηγαίνουμε στις Πέντε Βρύσες και ανάβλυζε ο τόπος νερά. Όλος ο τόπος!!! έχουν στερέψει όλα τώρα.» (Σ3)	
18	« Το εκκλησάκι των Αγίων Πάντων είναι στην κορυφή του λόφου. Έχει θέα σε όλη τη λίμνη! »(Σ4)	
17	«Πάω στην εκκλησία και στο Μνημείο των Σκοτωμένων. Πήγαινα συχνά. Από τότε που έγινε ο καινούργιος δρόμος δεν ξαναπήγα.»(Σ4)	
17	«το Μνημείο Εκτέλεσης των 106. Περνάω από κει και κάνω σκέψεις για το παρελθόν» (Σ6)	
17	«Υπάρχουν στο χωριό ναι, τα έχω επισκεφτεί πολλές φορές! Είναι ο Σταθμός ο Σιδηροδρομικός, το Μνημείο των 106 και οι Εκκλησίες που έχει το χωριό.»(Σ7)	
17	«η βρύση στην Επάνω Γειτονιά του χωριού, αυτή η βρύση σιγά σιγά, μετράει 150 χρόνια ύπαρξης. Κάποια παλιά σπίτια, πετρόχτιστα που έχουν ενδιαφέρον λόγω της παλαιότητας τους» (Σ9)	Τραυματικές
13	«Το Πλατανόρεμα και η Κουκουβάγια, γιατί μου θυμίζουν τα παιδικά μου χρόνια [γέλιο].»(Σ10)	
24	«Σε έναν περίπατο μου (...), πριν πολλά χρόνια, κοντά στο ρέμα άκουγα ένα επίμονο βογγητό τρόμαξα αρκετά. Όταν πλησίασα είδα ένα ζώο που ξεψυχούσε. » (Σ1)	
24	«Η πρώτη καταστροφή στη δεκαετία του '90 που έχει καεί όλο το βουνό γύρω από το χωριό.... Η δεύτερη καταστροφή μετά τις πλημμύρες του Ιανουά όταν περπάτησα είδα να έχει	

	αλλάζει μορφή ο τόπος.» (Σ2)	εμπειρίες
24	«Θυμάμαι μια φορά πριν το 1980 πλημμύρισε ο τόπος! Πηγαίναμε με τον σύζυγο προς τα πέρα να δούμε εκεί που είχε ο πεθερός μου τα πρόβατα και τα ζώα του.»(Σ3)	
24	«Μόλις είχαμε γυρίσει από το βουνό κι έπεσε μια αστραπή μπροστά μας. » (Σ5) «Το 1987 περίπου είχε μια μεγάλη χιονόπτωση στην περιοχή..... Μια άλλη φορά υπήρχε έντονη χαλαζόπτωση και μετά σφοδρή καταιγίδα. Ένας κεραυνός έπεσε σχεδόν δίπλα μου και σκότωσε έναν συγχωριανό μου» (Σ6)	
24	«Μετά την πυρκαγιά στο βουνό. Θυμάμαι όλη την περιοχή έμοιαζε με ένα απέραντο νεκροταφείο δέντρων.»(Σ8)	
24	«Σίγουρα μια διαδρομή που έκανα μετά τον Ιανό. στο χωριό, όλα αυτά που είδα μου έχουν αποτυπωθεί πολύ έντονα στο μυαλό μου.» (Σ9)	
25	«Οι περίπατοι καλοί είναι, γιατί τονώνουν τους ανθρώπους. Μπορεί να συναντήσεις και κάποιον για να συζητήσεις. »(Σ1)	Κοινωνική διάδραση
14	«Μετά είχα και τα εγγόνια μου μικρά και πήγαινα βόλτες μαζί τους με το καρότσι. Συναντούσα κόσμο στο καφενείο του χωριού και γελούσαν με τα παιδιά.»(Σ3)	
25	«Ναι μπορούν, βεβαίως. Αν συναντάς κανέναν άνθρωπο στον περίπατο είναι καλύτερος ο περίπατος και νιώθεις και εσύ καλύτερα.» (Σ2)	
13	«Μετά μου αρέσει η παρέα στη γειτονιά [γέλιο], να μιλήσω με τις γειτόνισσες από σπίτι σε σπίτι. » (Σ4)	
25	«Βέβαια! όσο πιο πολύ περπατάς και βγαίνεις έξω τόσο καλύτερα είναι! Αν το κάνουν και οι άλλοι κάτοικοι του χωριού μας θα ήμασταν καλύτερα, θα κοινωνικοποιούμασταν. »(Σ5)	
25	«Για την ενίσχυση της κοινότητας δεν υπάρχει στήριξη από πουθενά. Ότι μπορούμε να κάνουμε πρέπει να το κάνουμε μόνοι μας για το χωριό.»(Σ7)	

25	«Σίγουρα ακόμη και αυτοί οι λίγοι άνθρωποι που έχουν μείνει στο χωριό , θεωρώ ότι θα έρχονταν πιο κοντά και θα είχαν καλύτερες σχέσεις αν μπορούσαν να οργανωθούν διάφοροι περίπατοι ανά τακτά χρονικά διαστήματα, γύρω από το χωριό.»(Σ9)	Περιβαλλοντική αλλαγή
25	«Δεν νομίζω ότι οι περίπατοι θα βοηθούσαν την κοινότητα του χωριού, γιατί δεν υπάρχουν άτομα για να περπατήσουν .» (Σ10)	
20	«Έχει αλλάξει ο τόπος από τον Ιανό και μετά , έχει χαλάσει τους δρόμους , έχει κάνει εεε χαντάκια και γενικότερα έχει αλλάξει ο τόπος γύρω μας μετά την πλημμύρα .» (Σ1)	
26	«Έγινε ο E65 στην περιοχή και άλλαξε το περιβάλλον . Δεν βλέπουμε κόσμο, αλλά τουλάχιστον βλέπουμε αυτοκίνητα [γέλιο].» (Σ5)	
19	«Αλλαγές στο περιβάλλον έχουν γίνει εξαιτίας των έργων του E65 και από τις πλημμύρες του Ιανού και μετά. Τα έργα του δρόμου έχουν αλλάξει το περιβάλλον προς το χειρότερο και όχι προς το καλύτερο.»(Σ6)	
20	« Ο δρόμος E65 που έχει γίνει και έχουν χαλάσει όλες οι τοπικές οδοί και η ζωή στο χωριό έχει υποβαθμιστεί» (Σ7)	
20	« Η δημιουργία του E65 έχει αλλάξει όλη τη μορφολογία της περιοχής . Δεν θυμίζει πολύ την προηγούμενη εικόνα του χωριού» (Σ8)	
19	« Τα φωτοβολταϊκά έχουν κάνει την εμφάνισή τους στην περιοχή και έχουν αλλάξει κατά πολύ τα χωράφια και οι παρυφές των βουνών » (Σ8)	
11	«Κατά δεύτερον μπορεί να νιώθω και λίγη λύπη μέσα μου... με όλα αυτά που βλέπω και τις αλλαγές του περιβάλλοντος και τη φυσική καταστροφή που έχει επέλθει μετά από όλα αυτά τα έργα που έχουν γίνει » (Σ9)	
10	«βλέπω ότι έχει αλλάξει πολύ το περιβάλλον εξαιτίας κάποιων έργων που γίνονται στην περιοχή τα τελευταία	

	χρόνια, που αφορούν κυρίως υποδομές των δρόμων και του σιδηροδρόμου.... Το χωριό βλέπω να καταστρέφεται εξαιτίας της κατασκευής φωτοβολταϊκών πάρκων.» (Σ9)	
26	«Θέλω να περπατάω οπότε ευκαιρώ. Αλλά θέλω να το κάνω πολύ πρωί ή βράδυ. Όχι με τη ζέστη. Έχει αλλάξει ο καιρός και είναι επικίνδυνο να κυκλοφορούμε το μεσημέρι με τόση ζέστη.» (Σ2)	Κλιματική αλλαγή
15	«Πηγαίνουμε στις Πέντε Βρύσες Και ανάβλυζε ο τόπος νερά. Όλος ο τόπος!!! έχουν στερέψει όλα τώρα.» (Σ3)	
23	«Φέτος έχουμε πολλά ποντίκια. Δεν ξέρω τι γίνεται...Καταστράφηκαν οι καλλιέργειες. Αλώνισαν τα ποντίκια τα χωράφια αντί για εμάς. Ζημιά μεγάλη Δεν έβρεξε. Αμα βρέξει φεύγουν τα ποντίκια, φοβούνται το νερό, πνίγονται κιόλας. Τα τελευταία χρόνια έχει ξηρασία.» (Σ3)	
20	«το κλίμα της περιοχής ήταν εύκρατο και είχε μετατραπεί σε ηπειρωτικό ξηρό.» (Σ6)	
26	«Έχουν αλλάξει οι καλλιέργειες λόγω κλίματος αλλά και λόγω ηλικίας των αγροτών.» (Σ6)	
19	«Δεν υπάρχουν πια τρεχούμενα νερά από πηγές ούτε στις βρύσες του χωριού. [Σκέψη] Η μέση θερμοκρασία στο χωριό έχει ανέβει.» (Σ8)	
20	«Δεν έχει κόσμο το χωριό μας. Έχει πολύ λίγους κατοίκους, δεν βρίσκεις άνθρωπο να πεις καλημέρα.»(Σ1)	
10	«Ήμασταν κάτι γριές, πέθαναν κάποιες και μείναμε λίγες. Αυτή είναι η πραγματικότητα. Τα σπίτια όλα άδεια.»(Σ3)	
19	«Εεε Έχει αλλάξει στο χειρότερο το χωριό, παλιότερα είχε πιο πολύ κόσμο και ήταν καλύτερα. Τώρα έχει ερημώσει.» (Σ4)	
10	«Παρατηρώ ότι το χωριό πλέον έχει ερημώσει. Δεν υπάρχει κόσμος. Περπατάμε και δεν βλέπουμε άνθρωπο στο δρόμο. Έχουν ερημώσει τα χωριά.» (Σ5)	

		Ερήμωση
10	«...έχουν χαθεί τα μονοπάτια που χαράζουν τα ζώα, τα κοπάδια, οι άνθρωποι που περπατούσαν στη φύση. Τώρα, όλα τα σημεία του βουνού είναι ίδια δεν υπάρχουν χαραγμένα μονοπάτια.» (Σ8)	
19	«Στο εσωτερικό του χωριού πολλά οικόπεδα δεν είναι πια οριοθετημένα. Από την εγκατάλειψη έχουν γίνει άγρια φύση.» (Σ8)	
19	«Το χωριό τείνει να γίνει ένα δάσος, δηλαδή αυτό περισσότερο οφείλεται στην ερήμωση του χωριού από τους ανθρώπους.» (Σ9)	
19	«Δεν υπάρχουν πλέον μονοπάτια. Υπάρχουν παντού αγριόχορτα. Τα δέντρα έχουν πυκνώσει λόγω του ότι δεν υπάρχουν ζώα να περπατάνε στο βουνό.» (Σ10)	
20	«Ο δρόμος και η σιδηροδρομική γραμμή έχουν τη μεγαλύτερη επίπτωση γιατί έχει περιοριστεί πολύ η πρόσβαση του χωριού προς τις αγροτικές εκτάσεις.» (Σ10)	
Στάσεις και Αξίες (μπλε)		
10	«Παρατηρώ τη φύση, τα δέντρα, τα χωράφια με τις καλλιέργειες και τα ζώα που κυκλοφορούν στη φύση.» (Σ1)	
11	«Παρατηρώ τα σπίτια, τον κόσμο, τον κάμπο κάτω στο Γιαλό που δουλεύαμε.» (Σ4)	
10	«Παρατηρώ το περιβάλλον γύρω μου. Χμμ Ο τόπος μένει ίδιος αλλά ανάλογα με τις εποχές αλλάζει η φύση.» (Σ6)	
10	«Παρατηρώ την φύση, το περιβάλλον και την διαμόρφωση της φύσης πως έχει αλλάξει από όταν ήμουν παιδί.» (Σ9)	
15	«Ναι, νιώθω πιο κοντά στη φύση και είναι μέρος της καθημερινότητάς μου. Θέλω να προστατεύεται.» (Σ1)	Παρατήρηση της φύσης

15	«Ναι, με νοιάζει να είναι καθαρό χωρίς σκουπίδια και προσεγμένο.» (Σ2)	Προστασία
15	«Ναι, θέλω να προστατεύεται η φύση και τα ζώα δεν θέλω να καταστρέφονται από πλημμύρες, φωτιές και αρρώστιες!» (Σ5)	
23	«Μου διαμόρφωσαν το χαρακτήρα κατά κάποιο τρόπο οι περίπατοι. Είμαι πιο ευαίσθητος με τη φύση.» (Σ6)	
15	«Και βέβαια πρέπει να προσέχουμε το περιβάλλον γιατί αν δεν το προσέχουμε θα το έχουμε σήμερα και αύριο δεν θα το έχουμε!» (Σ6)	
15	«Ναι, είμαι ευαίσθητος σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος. Από τη στιγμή που βλέπω παντού σκουπίδια, δεν μου αρέσει αυτό.»(Σ7)	
15	«Οι περίπατοι στη φύση και στο χωριό γενικότερα, έχουν αυξήσει την ευαισθητοποίηση μου σχετικά με το περιβάλλον.»(Σ8)	
15	«Νιώθω πιο κοντά στη φύση και είναι μέρος της καθημερινότητάς μου.» (Σ1)	Επαφή με τη φύση
9	«Περπατούσα συνέχεια δεν είχαμε αυτοκίνητο και όλες τις δουλειές τις κάναμε με τα πόδια.» (Σ2)	
14	«Ααα Οι περίπατοι ασφαλώς με βοηθούν. Μου δίνουν τη δυνατότητα να γειωθώ, να ενσωματωθώ σε ένα φυσικό περιβάλλον. Να μυρίσω μυρωδιές, να ακούσω τους ήχους της φύσης. Να γευτώ άγρια φρούτα. Να παρατηρήσω τον κύκλο της ζωής [γέλιο].» (Σ8)	
8	«Όταν έρχομαι στον Άγιο Στέφανο ο χρόνος σταματάει δεν κοιτώ το ρολόι μου καθόλου.» (Σ8)	
23	«Με έχει κάνει καλύτερο άνθρωπο, βλέπω και εκτιμώ την ζωή γύρω μου.» (Σ1)	
13	«Νιώθω καλύτερα όταν περπατάω φεύγει το άγχος από μέσα μου, ξεφεύγει το μυαλό μου.» (Σ2)	

		Εκτίμηση της ζωής
20	« Η καθημερινότητά μου είναι καλύτερη τώρα. Τότε δούλευα τώρα έχω χρόνο να περιποιηθώ το σπίτι μου, τα δέντρα μου τα λουλούδια μου, τον κήπο και τ αμπέλια μου.» (Σ2)	
23	« Με έχει διαμορφώσει, με έχει κάνει να αγαπάω το περιβάλλον και να υπολογίζω την κάθε ζωή , μικρή ή μεγάλη »(Σ8)	
24	«Μετά την πυρκαγιά στο βουνό.... . Ένωσα μέσα μου πένθος για την χαμένη ζωή, για την χαμένη ομορφιά » (Σ8)	
23	«Το κυριότερο είναι ότι μου βγάζει μια ηρεμία στον χαρακτήρα μου και στην σκέψη μου όλη αυτή η κατάσταση των περιπάτων ή της κίνησης μου ή της επίσκεψής μου στο χωριό.» (Σ9)	Πνευματικότητα
17	« Ο Άγιος Στέφανος η εκκλησία, μνημείο είναι, Τούρκοι το έφτιαζαν γιατί βγήκαν την ημέρα του Αγίου Στεφάνου, 27 Δεκεμβρίου, με το ιππικό μέσα από τη λίμνη.....Παλιά πήγαινα με τη γειτόνισσα και άναβα τα καντηλάκια ολοένα. Χαιρόσουν να πας. » (Σ3)	
13	« Η εκκλησία. Μου αρέσει η εκκλησία!Πάω κάθε Κυριακή! Μετά μου αρέσει η παρέα στη γειτονιά [γέλιο], να μιλήσω με τις γειτόνισσες από σπίτι σε σπίτι.»(Σ4)	
17	«Υπάρχουν στο χωριό ναι, τα έχω επισκεφτεί πολλές φορές! Είναι ο Σταθμός ο Σιδηροδρομικός, το Μνημείο των 106 και οι Εκκλησίες που έχει το χωριό. »(Σ7)	
Ερευνητικό Ερώτημα 2		

Συναισθήματα (κίτρινο)		
Ερώτηση	Κείμενο	Κωδικός
19	«Έχουν αρχίσει και βάζουν φωτοβολταϊκά στα χωράφια και τις γύρω περιοχές. Ανησυχώ για την εξέλιξη του τόπου μου.» (Σ1)	Ανησυχία/ άγχος
21	« Νιώθω περίεργα. Νιώθω μια αβεβαιότητα για το μέλλον και την υποβάθμιση της περιοχής.»(Σ8)	
22	« Ανησυχία σίγουρα, γιατί φοβάμαι ότι η έντονη αστικοποίηση, η συσσώρευση μεγάλου πληθυσμού σε συγκεκριμένα σημεία στον πλανήτη θα επιφέρουν άλλα, πολύ άσχημα αποτελέσματα. »(Σ9)	
11	«Νιώθω μοναξιά (...), ότι δεν υπάρχει τίποτα. »(Σ5)	
12	«Νιώθω άγχος όταν περπατάω γιατί δεν υπάρχει τίποτα όπως το ήξερα.» (Σ5)	
22	« Αγωνία, άγχος, δυσαρέσκεια. » (Σ8)	
21	«Νιώθω πολύ στεναχωρημένη με αυτές τις αλλαγές. Αισθάνομαι λύπη και στεναχώρια που βλέπω το χωριό να ερημώνει από κόσμο.»(Σ1)	Λύπη και στεναχώρια
21	« Δεν νιώθω καλά, καθόλου, το στεναχωριέμαι για αυτήν την ερημιά Στεναχώρια, λύπη. » (Σ3)	
22	« Στεναχώρια και απογοήτευση (...). » (Σ4)	
11	« Νιώθω μοναξιά (...), ότι δεν υπάρχει τίποτα. »(Σ5)	
22	« Νιώθω λύπη και απαισιοδοξία » (Σ7)	
11	«Κατά δεύτερον μπορεί να νιώθω και λίγη λύπη μέσα μου... με όλα αυτά που βλέπω και τις αλλαγές του περιβάλλοντος	

	και τη φυσική καταστροφή που έχει επέλθει μετά από όλα αυτά τα έργα που έχουν γίνει» (Σ9)	
21	« Λυπάμαι για όλο αυτό που έχει γίνει. [Σιωπή] Είμαι μέλος και εγώ αυτού του προβλήματος.»(Σ9)	
22	«Όταν περπατάω πια, βλέπω ότι δεν υπάρχει μέλλον για ζωής στα χωριά και με έχει κάνει να νιώθω απαισιοδοξία. » (Σ1)	Απαισιοδοξία
21	« Δεν νιώθω αισιόδοξος. Καταλαβαίνω ότι κάποια πράγματα πρέπει να γίνουν αλλά θέλουν σωστό προγραμματισμό.» (Σ6)	
22	«Νιώθω λύπη και απαισιοδοξία. » (Σ7)	
21	« Απογοητευμένος, γιατί έχουν αλλοιώσει τελείως το περιβάλλον.» (Σ10)	
11	«Νιώθω νοσταλγία, [σιωπή]νιώθω σύνδεση με το περιβάλλον. Νιώθω ότι είμαι εκεί που ανήκω.» (Σ8)	Νοσταλγία
12	« Νοσταλγία ..., λύπη..., ηρεμία..., ξεκούραση της ψυχής μου.» (Σ9)	
22	« Νοσταλγία νιώθω μέσα μου όταν βλέπω να έχει ερημώσει έτσι το χωριό.»(Σ9)	
12	«Ένιωθα μια χαρά [γέλιο], ανάλαφρη. »(Σ3)	Θετικά συναισθήματα
11	«Νιώθω πολύ ωραία ανανεώνομαι [γέλιο]! Ανεβαίνει η ψυχολογία μου [γέλιο], γιατί αλλάζω περιβάλλον» (Σ4)	
12	«Χμμ Τα συναισθήματά μου είναι καλά! Πολύ ωραία! Γιατί νιώθω ανάλαφρη, ζωντανή [γέλιο]!»(Σ4)	
11	«Νιώθω ελεύθερος! Αποσυμφορούμαι, χαρά και θετικά συναισθήματα έχω!»(Σ6)	
12	« Αγαλλίαση, ηρεμία, ελευθερία, ξεγνοιασιά, ανεμελιά, νοσταλγία [γέλιο].»(Σ8)	

21	«Μέσα μου όμως θέλω να διατηρώ την ελπίδα ότι όλα θα πάνε καλά στο τέλος» (Σ8)	
11	«Νιώθω πολύ όμορφα » (Σ9)	
11	«Νιώθω πολύ ευτυχισμένη όταν περπατάω στη φύση γύρω από το χωριό.» (Σ1)	Ευτυχία
11	«Όταν περπατάω στη φύση γύρω από το χωριό μου αρέσει. Νιώθω ωραία, ηρεμώ, ηρεμώ ... αλλάζει το μέσα μου. »(Σ2)	
13	« Νιώθω καλύτερα όταν περπατάω φεύγει το άγχος από μέσα μου, ξεφεύγει το μυαλό μου. » (Σ2)	Ηρεμία και γαλήνη
12	« Ηρεμία, γαλήνη , αυτοσυγκέντρωση [γέλιο].» (Σ7)	
12	«Νοσταλγία..., λύπη..., ηρεμία ..., ξεκούραση της ψυχής μου.» (Σ9)	
23	«Συναισθηματικά νιώθω ηρεμία , κατά κύριο λόγο.»(Σ9)	

Πίνακας 6. Κωδικοποίηση 1ου& 2ου ερευνητικού ερωτήματος

Στον επόμενο πίνακα ακολουθεί η κωδικοποίηση για το τρίτο ερευνητικό ερώτημα το οποίο κατά βάση εστιάζει στη μάθηση η οποία εν συνεχεία συνδράμει στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων.

Ερευνητικό Ερώτημα 3

Μάθηση (κόκκινο)

Συνέντευξη	Απόσπασμα	Σχέση με τη μάθηση	Θεματική Υποενότητα
Συνέντευξη 7	<i>Ασχολούμαι με τον κήπο των γονιών μου, βοηθάω στα ζώα και επισκέπτομαι συγγενείς.</i>	Μάθηση μέσω παρατήρησης της φύσης	Συμμετοχή σε αγροτικές δραστηριότητες
Συνέντευξη 9	<i>Είδα σκηνές που έχουν μείνει έντονα στο μυαλό μου από εκείνη την περίοδο. Έβλεπα περιοχές που μικρός τις θυμάμαι...</i>	Κοινωνική μάθηση	Ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης
Συνέντευξη 10	<i>Καλέσαμε σε βοήθεια τον πατέρα μου που γνώριζε καλά την περιοχή.</i>	Εμπειρική μάθηση	Κατανόηση των αναγκών της φύσης γύρω τους
Συνέντευξη 2	<i>Τι μυαλό είχαμε τότε; Έπρεπε να έρχομαι το μεσημέρι για ξεκούραση να</i>	Αναστοχαστική μάθηση	Μάθηση μέσω εμπειριών από την αγροτική ζωή

	<i>βλέπω και να φροντίζω τα παιδιά μου!</i>		
Συνέντευξη 6	<i>Όταν έχεις ζωές πρέπει να τις προσέχεις πιο πολύ. Μετά ασχολούμαι με τις καλλιέργειές μου.</i>	Μάθηση μέσω παρατήρησης της φύσης	Συμμετοχή σε αγροτικές δραστηριότητες
Συνέντευξη 9	<i>Παρατηρώ την φύση το περιβάλλον και τη διαμόρφωση της φύσης πως έχει αλλάξει από όταν ήμουν παιδί.</i>	Κοινωνική μάθηση	Ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης

Πίνακας 7. Κωδικοποίηση 3ου ερευνητικού ερωτήματος

Η μετάβαση από την κωδικοποίηση στα θέματα πραγματοποιήθηκε με την ακόλουθη ειδική διαδικασία ανάλυσης των συνεντεύξεων. Πρώτον, η επεξεργασία των απαντήσεων των συμμετεχόντων/ουσών έγινε σε βασικές ενότητες κώδικα, οι οποίες σχετίζονταν μαζί τους ως επαναλαμβανόμενες έννοιες και μοτίβα. Στη συνέχεια, αυτές οι μονάδες κώδικα ομαδοποιήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν με βάση την ομοιότητα σε κατηγορίες, οι οποίες στη συνέχεια διαμορφώθηκαν στα κύρια ερευνητικά θέματα. Τα θέματα προέκυψαν από την ανάλυση και τη σύγκριση των απαντήσεων, αντανακλώντας κοινούς άξονες των απαντήσεων που σχετίζονται με τα ερευνητικά ερωτήματα.

Θέματα ερευνητικών ερωτημάτων 1 & 2

Θέματα	Εμπειρίες μέσα από το περπάτημα	Στάσεις/αξίες μέσα από το περπάτημα
Υποθέματα	Εμπειρία Επαφής με τη φύση	Επαφή με τη φύση
	Επαφή με τοπικά σημεία ενδιαφέροντος	Διαμόρφωση θέλησης για την προστασία περιβάλλοντος
	Τραυματικές εμπειρίες από φυσικές καταστροφές	Συναισθηματική σύνδεση με τον τόπο
	Κοινωνική διάδραση	Πνευματική σύνδεση με τον τόπο
	Συνειδητοποίηση περιβαλλοντικής αλλαγής	Ιστορική σύνδεση με τον τόπο
	Συνειδητοποίηση κλιματικής αλλαγής	
	Συνειδητοποίηση ερήμωσης του χωριού	

Πίνακας 6: Θέματα 1^{ου} ερευνητικού ερωτήματος

Θέματα	Θετικά Συναισθήματα μέσα από το περπάτημα	Αρνητικά Συναισθήματα μέσα από το περπάτημα
	Νοσταλγία	Ανησυχία/ άγχος
	Γαλήνη	Λύπη και στεναχώρια
	Ευτυχία	Απαισιοδοξία
	Ηρεμία	Νοσταλγία

Πίνακας 8. Θέματα 2^{ου} ερευνητικού ερωτήματος

Θέματα 3ου ερευνητικού ερωτήματος

Θέματα	Μάθηση	Περιβαλλοντική Ευαισθητοποίηση
Περιπατητική προσέγγιση	Κοινωνική μάθηση	Ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης
	Αναστοχαστική μάθηση	Μάθηση μέσω εμπειριών από την αγροτική ζωή
	Μάθηση μέσω παρατήρησης της φύσης	Συμμετοχή σε δραστηριότητες στη φύση
	Εμπειρική μάθηση	Κατανόηση των αναγκών της φύσης γύρω τους

Πίνακας 9. Θέματα 3ου ερευνητικού ερωτήματος

5 Αποτελέσματα

Στο παρόν κεφάλαιο βρίσκονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων, καθώς και από τον αναστοχασμό της ερευνήτριας.

5.1 Εμπειρίες των κατοίκων μέσα από το περπάτημα στον τόπο τους

Περιπατητικές συνήθειες των κατοίκων

Οι συνεντευξιζόμενοι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου, κάνουν περιγραφή της ρουτίνας που έχουν στο χωριό, καθώς και των καθημερινών τους δραστηριοτήτων, οι οποίες περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων ως επί το πλείστον οικιακές εργασίες και γεωργικές εργασίες.

«Παντρεύτηκα (...), ήρθα στον Άγιο Στέφανο, πέρασα καλά, έκανα 3 παιδιά [γέλιο], και ζω ευτυχισμένη. Ασχολούμαι με τις δουλειές του σπιτιού, τις αυλές μου, πάω στα ζώα, στις κότες και μετά μαγειρεύω.» (Σ1)

«Τώρα, εεε θα σηκωθώ το πρωί, θα ποτίσω τα λουλούδια μου, θα σκουπίσω την αυλή μου, θα κοιτάζω το περιβόλι μου, θα πάρω τα φάρμακά μου, θα πάω στο αμπέλι μου, θα σκουπίσω το σπίτι μου. Θα πάω στην εκκλησία.» (Σ2)

«Η καθημερινότητά μου είναι καλύτερη τώρα. Τότε δούλευα τώρα έχω χρόνο να περιποιηθώ το σπίτι μου, τα δέντρα μου τα λουλούδια μου, τον κήπο και τα αμπέλια μου. Το σπίτι μου, είναι καλύτερο τώρα από τότε.» (Σ2)

«Σήμερα κάνω ότι μπορώ στο σπίτι, δεν πάω πουθενά, ούτε έξω ούτε πουθενά, τίποτα.» (Σ3)

«Η καθημερινότητά μου είναι: Εεε Ξυπνάω 05:00 το πρωί, πηγαίνω στις κότες μου, στα σκυλιά μου, τα περιβόλια μου, στο αμπέλι και μετά στο σπίτι, όλα καλά [γέλιο]» (Σ4)

«Ξυπνάω το πρωί, πρώτα θα ασχοληθώ με τα ζώα μου που είναι το βασικότερο, γιατί είναι υποχρέωση. Όταν έχεις ζωές πρέπει να τις προσέχεις πιο πολύ. Μετά ασχολούμαι με τις καλλιέργειες μου.» (Σ6)

«Η καθημερινότητά μου στο χωριό όταν πάω έχει να κάνει μόνο με δουλειές [γέλιο]. Δεν είναι τόσο καλή [γέλιο].» (Σ7)

«Η καθημερινότητά μου στο χωριό σχετίζεται με τις γεωργικές εργασίες και τα ζώα. Δεν κάνω κάτι άλλο.» (Σ10)

Περπάτημα στη φύση

Αρκετοί εκ των συμμετεχόντων/ουσών στην παρούσα μελέτη κάνουν αναφορές συχνά στην εμπειρία του περπατήματος στη φύση, δίνοντας έμφαση στην ευχαρίστηση και την ηρεμία που τους προσφέρει.

Συχνότητα και διαδρομές

Κάποιοι εκ των συμμετεχόντων κάνουν αναφορές στη συχνότητα με την οποία κάνουν περιπάτους στη φύση, ενώ αναφέρονται επίσης στις προτιμώμενες διαδρομές που έχουν. Η Σ1, για παράδειγμα, επισημαίνει: *“Μου αρέσει να πηγαίνω στον Γιαλό, στα χωράφια μας και να γυρίζω. Περπατάω δύο φορές την εβδομάδα σίγουρα”* (Σ1). Η δήλωσή της αυτή δείχνει ότι το περπάτημα είναι κομμάτι της καθημερινότητάς της, ενώ διαφαίνεται ότι προτιμά συγκεκριμένες περιοχές που είναι πιο βολικές και έχουν επιπλέον συναισθηματική αξία.

Η Σ3 περιγράφει το περπάτημα ως τμήμα καθημερινών της δραστηριοτήτων και όχι ως τρόπο αναψυχής πάντα: *“Περπατούσα όταν πήγαινα στη δουλειά. Όχι, δεν είχα χρόνο για βόλτες [γέλιο]. Οι διαδρομές που έκανα για να κάνω τις δουλειές μου ήταν μεγάλες από την μια άκρη του χωριού στην άλλη (Σ3)”*. Από εδώ φαίνεται ότι το περπάτημα δεν αποτελεί αναγκαιότητα για την εν λόγω κάτοικο και δεν είναι τρόπος διαφυγής από την καθημερινότητα, καθώς το θεωρεί συνυφασμένο με την εκπλήρωση των επαγγελματικών υποχρεώσεων που έχει.

Προτιμώμενες τοποθεσίες

Μέσα από τις τακτικές αναφορές των συμμετεχόντων σχετικά με τους τόπους που προτιμούν για να κάνουν περιπάτους, αναδεικνύεται παραλλήλως και η ομορφιά των φυσικών τοπίων, όπως διαφαίνεται πχ από την δήλωση του Σ7 *“Αγαπημένη μου διαδρομή είναι το Πλατανόρεμα. Έχει πολλά πλατάνια και μου άρεσε πολύ”* (Σ7), ο

οποίος δείχνει την ιδιαίτερη προτίμηση που έχει στη συγκεκριμένη φυσική τοποθεσία που του προσφέρει χαλάρωση, ενώ η Σ8 αναφέρεται σε πληθώρα αγαπημένων διαδρομών, αφού λέει “Οι αγαπημένες μου διαδρομές είναι διάφορες. Όπως, στο βουνό στο Ξηροβούνι η Κουκουβάγια” (Σ8) και “Η αγαπημένη μου φυσική τοποθεσία [σκέψη] είναι σχεδόν στην κορυφή του βουνού!” (Σ8), φράσεις μέσα από τις οποίες φαίνεται η βαθιά σύνδεση της συμμετέχουσας με διαφορετικά σημεία της φύσης, κάθε ένα με τη δική του μοναδική γοητεία και σημασία. Ο Σ10, από την πλευρά του, επισημαίνει την ελευθερία που νιώθει κατά τη διάρκεια των περιπάτων του μέσα από τη φράση “Περπατάω μόνος στο βουνό, κάποια συγκεκριμένη διαδρομή δεν υπάρχει” (Σ10), αναδεικνύοντας έτσι την αίσθηση ελευθερίας και αυθορμητισμού που μπορεί να προσφέρει το περπάτημα στη φύση, χωρίς την ανάγκη συγκεκριμένου προορισμού.

Επαφή με τοπικά σημεία ενδιαφέροντος

Τα αξιοθέατα που υπάρχουν στο χωριό αναφέρονται επίσης σε αρκετές περιπτώσεις από τους κατοίκους του Αγίου Στεφάνου και κυρίως αυτά είναι εκκλησίες και φυσικά τοπία.

Εκκλησίες και θρησκευτικά μνημεία

Οι αφηγήσεις των κατοίκων έχουν ως κοινή συνιστώσα τους τη σημασία των εκκλησιών και των θρησκευτικών μνημείων. Η Σ1 αναφέρει “Μου αρέσει να πηγαίνω στο εκκλησάκι των Αγίων Πάντων που έχει θέα. Φαίνονται από ψηλά ο Γιαλός και τα χωράφια μας” (Σ1), αποδεικνύοντας την αγάπη του για το εν λόγω εκκλησάκι όπου κάνει περιπάτους ως μέρος της καθημερινότητάς της, καθώς και τη σύνδεση του με την περιοχή μέσω της θέας που προσφέρει. Στο εν λόγω εκκλησάκι υπάρχει αναφορά και από την Σ2: “Όταν θέλω να πάρω αέρα και να ανοίξει το μυαλό μου πάω στο εκκλησάκι των Αγίων Πάντων που έχει θέα σε όλο τον κάμπο” (Σ2) που δείχνει ότι το εκκλησάκι εκτός από το θρησκευτικό συμβολισμό που έχει, λειτουργεί για αυτήν ως μια πηγή ψυχικής ανακούφισης και ηρεμίας. Τέλος, για την Σ4 “Το εκκλησάκι των Αγίων Πάντων είναι στην κορυφή του λόφου. Έχει θέα σε όλη τη λίμνη!” (Σ4) δηλαδή η θέα που προσφέρει το εκκλησάκι ενισχύει τη συναισθηματική αξία του χώρου και αναδεικνύει το πως συνδέεται με την τοπική ιστορία.

Εικόνα 1. Επιγραφή στον ναό του Αγίου Στεφάνου

Ιστορικά και φυσικά τοπία

Σημαντικά σημεία ενδιαφέροντος όπου κάνουν περιπάτους οι κάτοικοι αποτελούν τα ιστορικά και φυσικά τοπία του χωριού. “Πηγαίνουμε στις Πέντε Βρύσες και ανάβλυζε ο τόπος νερά. Όλος ο τόπος!!! έχουν στερέψει όλα τώρα” ανέφερε η Σ3, επισημαίνοντας την αλλαγή στο φυσικό τοπίο, καθώς οι πηγές που κάποτε υπήρχαν έχουν στερέψει, κάτι που πιθανόν να επιδρά στην αίσθηση του τοπίου για τους κατοίκους. Ο Σ6 αναφέρεται στο Μνημείο Εκτέλεσης των 106 λέγοντας ότι “Περνάω από κει και κάνω σκέψεις για το παρελθόν”, που δείχνει πως το μνημείο αυτό προσφέρει μια ευκαιρία για προσωπική ανασκόπηση του ιστορικού παρελθόντος του χωριού, δίνοντας στον κάτοικο την αίσθηση της σύνδεσής του με την ιστορία που έχει ο συγκεκριμένος τόπος. Ο Σ7 μιλάει για διάφορα μνημεία και συγκεκριμένα λέει “Υπάρχουν στο χωριό ναι, τα έχω επισκεφτεί πολλές φορές! Είναι ο Σταθμός ο Σιδηροδρομικός, το Μνημείο των 106 και οι Εκκλησίες που έχει το χωριό” δείχνοντας την πλούσια ιστορία του χωριού, ενώ ο Σ9 εστιάζει στην ιστορία και την

αρχιτεκτονική του χωριού: “η βρύση στην Επάνω Γειτονιά του χωριού, αυτή η βρύση σιγά σιγά, μετράει 150 χρόνια ύπαρξης. Κάποια παλιά σπίτια, πετρόχιστα που έχουν ενδιαφέρον λόγω της παλαιότητας τους”, επισημαίνοντας έτσι τη σημαντικότητα της διατήρησης της τοπικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Εικόνα 2. Βρύση του χωριού

Στην περίπτωση του Σ10 γίνεται αναφορά στις φυσικές τοποθεσίες που συνδέονται με προσωπικές αναμνήσεις: “Το Πλατανόρεμα και η Κουκουβάγια, γιατί μου θυμίζουν τα παιδικά μου χρόνια [γέλιο]”, όπου φαίνεται η συναισθηματική αξία που έχουν για τον ίδιο τα φυσικά τοπία που συνδέονται με μνήμες και προσωπικές εμπειρίες.

Τραυματικές εμπειρίες από φυσικές καταστροφές

Οι φυσικές καταστροφές αποτελούν κομμάτι της καθημερινότητας των κατοίκων του Αγίου Στεφάνου, καθώς οι αφηγήσεις τους αποκαλύπτουν πόσο έντονα επηρεάζουν αυτές οι καταστροφές το τοπίο, τα συναισθήματά τους και τις κοινωνικές σχέσεις. Οι

φυσικές καταστροφές, όπως οι πυρκαγιές, οι πλημμύρες και οι ακραίες καιρικές συνθήκες, επιφέρουν αφενός μεν αλλαγές στο φυσικό τοπίο, αφετέρου δε προκαλούν και συναισθηματικά τραύματα στους κατοίκους.

Ακραία καιρικά φαινόμενα

Διάφορα ακραία καιρικά φαινόμενα έχουν επηρεάσει την περιοχή όπως φαίνεται από τις διηγήσεις των κατοίκων. Ένα τέτοιο περιστατικό περιγράφεται από τον Σ5: *“Μόλις είχαμε γυρίσει από το βουνό κι έπεσε μια αστραπή μπροστά μας”*, το οποίο αποτελεί εμπειρία τρόμου από ένα απρόβλεπτο φυσικό φαινόμενο, ενώ ο Σ6 αναφέρει ένα τραγικό περιστατικό: *“Το 1987 περίπου είχε μια μεγάλη χιονόπτωση στην περιοχή..... Μια άλλη φορά υπήρχε έντονη χαλαζόπτωση και μετά σφοδρή καταιγίδα. Ένας κεραυνός έπεσε σχεδόν δίπλα μου και σκότωσε έναν συγχωριανό μου”*, αναδεικνύοντας την ένταση και την πολυπλοκότητα των επιπτώσεων των φυσικών καταστροφών στην κοινότητα, εμπειρίες που αφήνουν ανεξίτηλα σημάδια στη μνήμη των κατοίκων.

Πυρκαγιές και πλημμύρες

Οι πυρκαγιές και οι πλημμύρες αποτελούν καταστροφές που λαμβάνουν χώρα κατ' επανάληψη και έχουν σημαδέψει τη ζωή των κατοίκων. Στην αφήγηση του Σ2 αναφέρεται πως *“Η πρώτη καταστροφή στη δεκαετία του '90 που έχει καεί όλο το βουνό γύρω από το χωριό.... Η δεύτερη καταστροφή μετά τις πλημμύρες του Ιανού όταν περπάτησα είδα να έχει αλλάξει μορφή ο τόπος”*. Η αναφορά σε καταστροφές που συνέβησαν σε δύο διαφορετικές περιόδους υποδεικνύει τη διαρκή απειλή που συνιστούν οι φυσικές καταστροφές για το τοπίο και την καθημερινότητα των κατοίκων. Ο Σ9, εστιάζει στις πρόσφατες πλημμύρες του Ιανού οι οποίες ήταν ιδιαίτερα καταστροφικές: *“Σίγουρα μια διαδρομή που έκανα μετά τον Ιανό, στο χωριό, όλα αυτά που είδα μου έχουν αποτυπωθεί πολύ έντονα στο μυαλό μου”* και η έντονη αυτή αποτύπωση των αλλαγών που προκλήθηκαν από την καταστροφή δείχνει την ένταση του ψυχολογικού αντικτύπου που είχε.

Επικίνδυνες καταστάσεις

Η αίσθηση του κινδύνου από φυσικές καταστροφές ενισχύεται από τα γεγονότα που αναφέρονται. Η Σ1 περιγράφει ένα τέτοιο περιστατικό λέγοντας πως *“Σε έναν περίπατο μου (...), πριν πολλά χρόνια, κοντά στο ρέμα άκουγα ένα επίμονο βογγητό τρώμαξα αρκετά. Όταν πλησίασα είδα ένα ζώο που ξεψυχούσε”*, που δείχνει την τραυματική επίδραση που μπορεί να έχει η επαφή με την καταστροφή, ακόμη και όταν δεν αφορά ανθρώπους, αλλά ζώα και το φυσικό περιβάλλον. Στην περίπτωση της Σ3, υπάρχει αναφορά σε μια προσωπική ανάμνηση από μια παλαιότερη πλημμύρα για την οποία αναφέρει *“Θυμάμαι μια φορά πριν το 1980 πλημμύρισε ο τόπος! Πηγαίναμε με τον σύζυγο προς τα πέρα να δούμε εκεί που είχε ο πεθερός μου τα πρόβατα και τα ζώα του”*, εστιάζοντας έτσι στις δύσκολες συνθήκες που βιώνουν οι κάτοικοι όταν αντιμετωπίζουν μεγάλες φυσικές καταστροφές.

Συναισθηματική και ψυχολογική επίδραση

Οι φυσικές καταστροφές έχουν βαθιά ψυχολογική επίδραση στους κατοίκους βάσει των αφηγήσεων, κάτι το οποίο φαίνεται χαρακτηριστικά από την καταγραφή των καταστάσεων μετά από πυρκαγιά από τον Σ8: *“Μετά την πυρκαγιά στο βουνό. Θυμάμαι όλη την περιοχή έμοιαζε με ένα απέραντο νεκροταφείο δέντρων”*, με την εικόνα του “νεκροταφείου δέντρων” να δείχνει τη συναισθηματική απογοήτευση και τον πόνο που προκαλούν τέτοιες καταστροφές και αναδεικνύοντας το δέσιμο που έχουν οι κάτοικοι με το περιβάλλον στο οποίο ζουν και περπατούν.

Κοινωνική διάδραση

Κατά τη διάρκεια των περιπάτων των κατοίκων, υπάρχει κοινωνική διάδραση η οποία είναι ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της περιπατητικής τους εμπειρίας. Συγκεκριμένα, οι περίπατοι για τους κατοίκους είναι δίοδοι κοινωνικοποίησης, ενίσχυσης των σχέσεων και διατήρησης της κοινοτικής συνοχής, δηλαδή τα οφέλη δεν υπάρχουν μόνο σε ατομικό αλλά και σε συλλογικό επίπεδο.

Ενίσχυση των ανθρώπινων σχέσεων

Η κοινωνική διάδραση επιδρά στη συνολική εμπειρία των περιπάτων και συγκεκριμένα κατά τα λεγόμενα της Σ1 *“Οι περίπατοι καλοί είναι, γιατί τονώνουν τους ανθρώπους. Μπορεί να συναντήσεις και κάποιον για να συζητήσεις”*, επιβεβαιώνοντας ότι οι κοινωνικές επαφές κατά τη διάρκεια των περιπάτων συμβάλλουν στην ενίσχυση των ανθρώπινων σχέσεων και στη δημιουργία αισθήματος συνοχής της κοινότητας. Στην περίπτωση της Σ3, προστίθεται μια προσωπική διάσταση στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, καθώς αναφέρει πως *“Μετά είχα και τα εγγόνια μου μικρά και πήγαινα βόλτες μαζί τους με το καρότσι. Συναντούσα κόσμο στο καφενείο του χωριού και γελούσαν με τα παιδιά”* δείχνοντας την οικογενειακή διάσταση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και τη σύνδεση με την ευρύτερη κοινότητα.

Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής

Η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής επέρχεται μέσα από το περπάτημα, αφού όπως σημειώνει η Σ4 *“Μετά μου αρέσει η παρέα στη γειτονιά [γέλιο], να μιλήσω με τις γειτόνισσες από σπίτι σε σπίτι”*, ενώ η έννοια της κοινωνικής διάδρασης στην κοινότητα συνολικά επεκτείνεται από τα λεγόμενα της Σ5 *“Βέβαια! όσο πιο πολύ περπατάς και βγαίνεις έξω τόσο καλύτερα είναι! Αν το κάνουν και οι άλλοι κάτοικοι του χωριού μας θα ήμασταν καλύτερα, θα κοινωνικοποιούμασταν”* επισημαίνοντας έτσι την αξία της ενίσχυσης μέσω των περιπάτων των κοινωνικών δικτύων για την ευημερία της κοινότητας.

Προκλήσεις και περιορισμοί

Οι περίπατοι φέρουν ορισμένες προκλήσεις και περιορισμούς που συνδέονται με την κοινωνική διάδραση και αυτά αναδεικνύονται μέσα από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων στην έρευνα. Ο Σ7 αναφέρει συγκεκριμένα: *“Για την ενίσχυση της κοινότητας δεν υπάρχει στήριξη από πουθενά. Ότι μπορούμε να κάνουμε πρέπει να το κάνουμε μόνοι μας για το χωριό”* αντικατοπτρίζοντας έτσι την έλλειψη εξωτερικής υποστήριξης για την ενίσχυση της κοινότητας και την ανάγκη για περισσότερες πρωτοβουλίες από πλευράς των κατοίκων. Πάνω στο ζήτημα αυτό, ο Σ9 επισημαίνει την ανάγκη για οργανωμένες δραστηριότητες λέγοντας πως *“Σίγουρα ακόμη και αυτοί*

οι λίγοι άνθρωποι που έχουν μείνει στο χωριό, θεωρώ ότι θα έρχονταν πιο κοντά και θα είχαν καλύτερες σχέσεις αν μπορούσαν να οργανωθούν διάφοροι περίπατοι ανά τακτά χρονικά διαστήματα, γύρω από το χωριό” το οποίο δείχνει την επιθυμία για μια πιο συστηματική προσέγγιση στη κοινωνική διάδραση, κάτι που θα μπορούσε να συμβάλει στην ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των κατοίκων. Σε αντιδιαστολή με τα προαναφερθέντα, ο Σ10 εκφράζει μια πιο επιφυλακτική άποψη, καθώς λέει *“Δεν νομίζω ότι οι περίπατοι θα βοηθούσαν την κοινότητα του χωριού, γιατί δεν υπάρχουν άτομα για να περπατήσουν”*, σχόλιο που αναδεικνύει την πραγματικότητα της μείωσης του πληθυσμού και της έλλειψης ενδιαφέροντος, που μπορεί να περιορίσει την αποτελεσματικότητα των περιπάτων στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Συνειδητοποίηση περιβαλλοντικής αλλαγής

Οι κάτοικοι που συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη, εκφράζουν εντόνως την ανησυχία τους για την υποβάθμιση του περιβάλλοντος γύρω από τον Άγιο Στέφανο, η οποία συνδέεται με διάφορες αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές αλλαγές, επικεντρωνόμενοι κυρίως στις συνέπειες των κατασκευαστικών έργων, των φυσικών καταστροφών και της αλλαγής χρήσης γης.

Επιπτώσεις από κατασκευαστικά έργα

Η κατασκευή του δρόμου E65 φαίνεται να έχει προκαλέσει εκτεταμένες αλλαγές στο περιβάλλον του χωριού, ζήτημα για το οποίο η Σ5 λέει *“Έγινε ο E65 στην περιοχή και άλλαξε το περιβάλλον. Δεν βλέπουμε κόσμο, αλλά τουλάχιστον βλέπουμε αυτοκίνητα [γέλιο]”*. Μέσα από τη δήλωση αυτή, φαίνεται ότι παρά το γεγονός ότι τα έργα υποδομής ενίσχυσαν την προσβασιμότητα στην περιοχή, έχουν επίσης επιφέρει και αρνητικές συνέπειες, όπως η απουσία κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και η απομάκρυνση των ανθρώπων από την περιοχή. Ο Σ6 υποστηρίζει με παρόμοιο ύφος: *“Τα έργα του δρόμου έχουν αλλάξει το περιβάλλον προς το χειρότερο και όχι προς το καλύτερο”*, σχόλιο το οποίο υπογραμμίζει μια αρνητική αντίληψη για τις επιπτώσεις των κατασκευαστικών έργων, οι οποίες σχετίζονται με τη γενικότερη υποβάθμιση του περιβάλλοντος, ενώ ο Σ7 προσθέτει *“Ο δρόμος E65 που έχει γίνει και έχουν χαλάσει*

όλες οι τοπικές οδοί και η ζωή στο χωριό έχει υποβαθμιστεί”, τονίζοντας έτσι τη δυσκολία πρόσβασης και τη γενικότερη υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στο χωριό.

Εικόνα 3. Εργοτάξιο του Ε65

Αλλαγές στη χρήση γης και περιβαλλοντικές επιδράσεις

Τα φωτοβολταϊκά πάνελ που εγκαθίστανται στην περιοχή, είναι επίσης ένα σημαντικό ζήτημα για τους κατοίκους του Αγίου Στεφάνου. Πάνω στο ζήτημα αυτό, η Σ8 αναφέρει πως “Τα φωτοβολταϊκά έχουν κάνει την εμφάνισή τους στην περιοχή και έχουν αλλάξει κατά πολύ τα χωράφια και οι παρυφές των βουνών” το οποίο δείχνει ότι η ανάπτυξη των φωτοβολταϊκών επιφέρει με αλλαγές στη χρήση γης επιδρώντας στην τοπική χλωρίδα και πανίδα, καθώς και τη συνολική αισθητική του τοπίου. 8Ο Σ9 εκφράζει και αυτός την ανησυχία του για τα φωτοβολταϊκά: “Κατά δεύτερον μπορεί να νιώθω και λίγη λύπη μέσα μου... με όλα αυτά που βλέπω και τις αλλαγές του περιβάλλοντος και τη φυσική καταστροφή που έχει επέλθει μετά από όλα αυτά τα έργα που έχουν γίνει”, λύπη η οποία είναι συναισθηματική αντανάκλαση της βαθιάς ανησυχίας για τις περιβαλλοντικές αλλαγές και την υποβάθμιση του τοπίου.

Επίδραση από φυσικές καταστροφές

Οι φυσικές καταστροφές, όπως οι πλημμύρες και οι πυρκαγιές έχουν αλλοιώσει επίσης το περιβάλλον της περιοχής και συγκεκριμένα η Σ1 παρατηρεί: *“Έχει αλλάξει ο τόπος από τον Ιανό και μετά, έχει χαλάσει τους δρόμους, έχει κάνει εεε χαντάκια και γενικότερα έχει αλλάξει ο τόπος γύρω μας μετά την πλημμύρα”*, ενώ η Σ3 λέει *“Θυμάμαι μια φορά πριν το 1980 πλημμύρισε ο τόπος! Πηγαίναμε με τον σύζυγο προς τα πέρα να δούμε εκεί που είχε ο πεθερός μου τα πρόβατα και τα ζώα του”*. Μέσα από την αναφορά σε παλαιότερες πλημμύρες τονίζεται η μακροχρόνια επίδραση των φυσικών καταστροφών στο τοπίο και την καθημερινή ζωή των κατοίκων.

Συνειδητοποίηση κλιματικής αλλαγής

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκφράζουν έντονη ανησυχία για τις αλλαγές στο κλίμα και τις περιβαλλοντικές συνθήκες, οι οποίες έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη ζωή τους και τις δραστηριότητές τους και μέσα από τις παρατηρήσεις τους φαίνεται ότι οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν τόσο την καθημερινότητα όσο και την τοπική οικολογία.

Κλιματικές αλλαγές και καθημερινές συνθήκες

Η Σ2 όσον αφορά το περπάτημα με τις συγκεκριμένες περιβαλλοντικές καταστάσεις λέει *“Θέλω να περπατάω οπότε ευκαιρώ. Αλλά θέλω να το κάνω πολύ πρωί ή βράδυ. Όχι με τη ζέστη. Έχει αλλάξει ο καιρός και είναι επικίνδυνο να κυκλοφορούμε το μεσημέρι με τόση ζέστη”*, παρατήρηση η οποία αποδεικνύει πώς οι αυξημένες θερμοκρασίες έχουν επηρεάσει την καθημερινή ρουτίνα των κατοίκων, περιορίζοντας τις ώρες που είναι βολικό και ασφαλές να ασχοληθούν με εξωτερικές δραστηριότητες. Η κάτοικος του χωριού τονίζει πως η έντονη ζέστη καθιστά επικίνδυνη την κυκλοφορία κατά τις θερμές ώρες της ημέρας, κάτι που αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της προσαρμογής στις τρέχουσες κλιματικές συνθήκες. Πάνω στο εν λόγω ζήτημα, η Σ3 προσθέτει πως *“Φέτος έχουμε πολλά ποντίκια. Δεν ξέρω τι γίνεται... Καταστράφηκαν οι καλλιέργειες. Αλώνισαν τα ποντίκια τα χωράφια αντί για εμάς. Ζημιά μεγάλη Δεν έβρεξε. Αμα βρέξει φεύγουν τα ποντίκια, φοβούνται το νερό, πνίγονται κιόλας. Τα τελευταία χρόνια έχει ξηρασία”*. Η αναφερόμενη από την Σ3

αύξηση του αριθμού των ποντικών λόγω ξηρασίας δείχνει την αλληλεπίδραση της κλιματικής αλλαγής με τις τοπικές οικολογικές συνθήκες. Η έλλειψη βροχής ενδέχεται να έχει επηρεάσει την παρουσία και τη συμπεριφορά των ποντικών, επιδεινώνοντας τις ζημιές στις καλλιέργειες και δημιουργώντας νέες προκλήσεις για τους κατοίκους.

Αλλαγές στην τοπική οικολογία και καλλιέργειες

Σύμφωνα με τον Σ6 *“Το κλίμα της περιοχής ήταν εύκρατο και είχε μετατραπεί σε ηπειρωτικό ξηρό”*. μετατροπή που έχει επιφέρει προσαρμογές στις καλλιέργειες και τις αγροτικές πρακτικές, όπως διηγείται παρακάτω: *“Έχουν αλλάξει οι καλλιέργειες λόγω κλίματος αλλά και λόγω ηλικίας των αγροτών”*. Από τις εν λόγω παρατηρήσεις, φαίνεται ότι οι αλλαγές στις καλλιέργειες ενδέχεται να συνδέονται με τις νέες κλιματικές συνθήκες, οι οποίες απαιτούν διαφορετικές στρατηγικές για την καλλιέργεια των φυτών, καθώς και με την ηλικία των αγροτών, οι οποίοι ενδέχεται να μην έχουν την ίδια ικανότητα ή επιθυμία να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες.

Υποβάθμιση υδάτινων πόρων

Η απουσία τρεχούμενων νερών και η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας που επιφέρουν την υποβάθμιση των υδάτινων πόρων είναι κάτι που παρατηρείται από την Σ8: *“Δεν υπάρχουν πια τρεχούμενα νερά από πηγές ούτε στις βρύσες του χωριού. [Παύση] Η μέση θερμοκρασία στο χωριό έχει ανέβει”*, στοιχεία που επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα ζωής και την αγροτική παραγωγή, καθώς η μείωση των φυσικών πηγών νερού έχει σοβαρές επιπτώσεις στην βιωσιμότητα των καλλιεργειών και στο περιβάλλον εν γένει.

Συνειδητοποίηση ερήμωσης του χωριού

Η ερήμωση και η σημαντική μείωση του πληθυσμού των κατοίκων του χωριού επηρεάζουν βαθιά τους εναπομείναντες κατοίκους και τους προκαλεί συναισθηματική φόρτιση το εν λόγω ζήτημα. Μέσα από τις παρατηρήσεις των συμμετεχόντων στην παρούσα μελέτη, αποκαλύπτεται η ένταση της αλλαγής που βιώνουν, καθώς και οι επιπτώσεις της στο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον του χωριού.

Επίδραση στην κοινωνική ζωή

Η πληθυσμιακή μείωση έχει άμεσο αντίκτυπο στην κοινωνική ζωή του χωριού, καθώς η έλλειψη ατόμων επηρεάζει τις καθημερινές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, μειώνοντας τις ευκαιρίες για κοινωνική αλληλεπίδραση και δημιουργώντας μια αίσθηση απομόνωσης. Συγκεκριμένα, η Σ1 αναφέρει πως *“Δεν έχει κόσμο το χωριό μας. Έχει πολύ λίγους κατοίκους, δεν βρίσκεις άνθρωπο να πεις καλημέρα”* το οποίο δείχνει πως η έλλειψη ατόμων και η απομόνωση ενδέχεται να οδηγήσουν σε συναισθηματική επιβάρυνση για τους κατοίκους, κάνοντάς τους να αισθάνονται μοναξιά και εγκατάλειψη. Πάνω σ’ αυτό, η Σ3 προσθέτει: *“Ήμασταν κάτι γριές, πέθαναν κάποιες και μείναμε λίγες. Αυτή είναι η πραγματικότητα. Τα σπίτια όλα άδεια”*, συνεπώς η απώλεια των παλαιότερων κατοίκων και η παραμονή μόνο λίγων ατόμων επιφέρει δημογραφικές αλλοιώσεις στο χωριό. Εν γένει, η εγκατάλειψη των σπιτιών και η μείωση του πληθυσμού συμβάλλουν στην ενίσχυση του αισθήματος της ερήμωσης και της παρακμής, ενισχύοντας την αίσθηση της απουσίας και του θρήνου για το παρελθόν.

Αλλαγές στο τοπίο και περιβάλλον

Η ερήμωση του χωριού σχετίζεται με μια γενική υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής και των συνθηκών διαβίωσης, ενώ η αλλαγή από ένα ζωντανό χωριό σε μια ερημωμένη περιοχή δείχνει την ανατροπή της κοινωνικής και περιβαλλοντικής ισορροπίας. Πάνω σ’ αυτό, η Σ4 αναφέρει: *“Εεε Έχει αλλάξει στο χειρότερο το χωριό, παλιότερα είχε πιο πολύ κόσμο και ήταν καλύτερα. Τώρα έχει ερημώσει”* και η Σ5 συμπληρώνει λέγοντας πως *“Παρατηρώ ότι το χωριό πλέον έχει ερημώσει. Δεν υπάρχει κόσμος. Περπατάμε και δεν βλέπουμε άνθρωπο στο δρόμο. Έχουν ερημώσει τα χωριά”*. Η αίσθηση της ερήμωσης ενισχύεται από την έλλειψη ανθρώπων στους δρόμους, κάτι που ενδέχεται να δημιουργεί μια αίσθηση εγκατάλειψης και ατομικής μοναξιάς στους εναπομείναντες κατοίκους. Αυτή η αίσθηση της απομόνωσης και της απουσίας ανθρώπινης παρουσίας συμβάλλει στην εδραίωση της αίσθησης της ερήμωσης.

Αλλαγές στο τοπίο και υποδομές

Η Σ8 στη συνέντευξή της λέει πως “...έχουν χαθεί τα μονοπάτια που χαράζουν τα ζώα, τα κοπάδια, οι άνθρωποι που περπατούσαν στη φύση. Τώρα, όλα τα σημεία του βουνού είναι ίδια δεν υπάρχουν χαραγμένα μονοπάτια”. Από τα προαναφερθέντα, φαίνεται πως η απουσία μονοπατιών και η αλλαγή του τοπίου δείχνουν τις επιπτώσεις της ερήμωσης στο φυσικό περιβάλλον, ενώ η έλλειψη ανθρώπινης δραστηριότητας και η εγκατάλειψη των μονοπατιών οδηγούν στην αλλαγή του τοπίου, με αποτέλεσμα τα βουνά να δείχνουν ομοιόμορφα και λιγότερο διαμορφωμένα από την ανθρώπινη παρουσία. Ο Σ9 προσθέτει επίσης: “Το χωριό τείνει να γίνει ένα δάσος, δηλαδή αυτό περισσότερο οφείλεται στην ερήμωση του χωριού από τους ανθρώπους”, ενώ ο Σ10 παρατηρεί πως “Δεν υπάρχουν πλέον μονοπάτια. Υπάρχουν παντού αγριόχορτα. Τα δέντρα έχουν πυκνώσει λόγω του ότι δεν υπάρχουν ζώα να περπατάνε στο βουνό”. Η πυκνότητα της βλάστησης και η ανάπτυξη αγριόχορτων είναι αποτέλεσμα της απουσίας ανθρώπινης και ζωικής δραστηριότητας στην περιοχή. Η εγκατάλειψη των μονοπατιών και η έλλειψη ζώων που παλιότερα συντηρούσαν το τοπίο, οδηγούν σε μια φυσική αλλαγή που αντανακλά την ερήμωση του χωριού.

Επίδραση υποδομών

Η ανάπτυξη υποδομών όπως ο δρόμος και η σιδηροδρομική γραμμή έχει περιορίσει την πρόσβαση των κατοίκων στις αγροτικές εκτάσεις, προσθέτοντας ένα ακόμη επίπεδο δυσκολίας στη ζωή τους. Ο Σ10 αναφέρει σχετικά: “Ο δρόμος και η σιδηροδρομική γραμμή έχουν τη μεγαλύτερη επίπτωση γιατί έχει περιοριστεί πολύ η πρόσβαση του χωριού προς τις αγροτικές εκτάσεις”. Η υποβάθμιση των υποδομών συνδέεται με την ερήμωση του χωριού και την περιορισμένη πρόσβαση στους φυσικούς και οικονομικούς πόρους.

5.2 Στάσεις και αξίες των κατοίκων για τον τόπο τους μέσα από το περπάτημα

Επαφή με τη φύση

Η παρατήρηση της φύσης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των κατοίκων του χωριού και αναδεικνύεται ως μια βαθιά ενσωματωμένη στάση που συνδέεται με την αίσθηση της σύνδεσης με το περιβάλλον τους. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκφράζουν μια θετική σχέση με τη φύση, η οποία επηρεάζει την αντίληψή τους για τον κόσμο γύρω τους και τις συνήθειες τους.

Σχέση με το περιβάλλον

Η παρατήρηση της φύσης περιλαμβάνει την ενασχόληση με διάφορα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, όπως δέντρα, καλλιέργειες και ζώα. Η Σ1 λέει: *“Παρατηρώ τη φύση, τα δέντρα, τα χωράφια με τις καλλιέργειες και τα ζώα που κυκλοφορούν στη φύση”*, στάση που συνδέεται με την εκτίμηση για τη φύση, καθώς οι κάτοικοι διατηρούν την επαφή τους με το φυσικό τους περιβάλλον μέσα από καθημερινές παρατηρήσεις. Η Σ4 προσθέτει επιπλέον πως *“Παρατηρώ τα σπίτια, τον κόσμο, τον κάμπο κάτω στο Γιαλό που δουλεύαμε”*, παρατήρηση που επεκτείνεται και σε κοινωνικά στοιχεία του περιβάλλοντος, όπως τα σπίτια και οι άνθρωποι που συνδέονται με το τοπίο. Μέσα από την εν λόγω περιγραφή αναδεικνύεται πως η φύση και η ανθρώπινη δραστηριότητα αλληλοεπιδρούν και η κοινωνική διάσταση της εν λόγω παρατήρησης είναι ιδιαίτερος σημαντική. Ο Σ6 σημειώνει επίσης: *“Παρατηρώ το περιβάλλον γύρω μου. Χμμ Ο τόπος μένει ίδιος αλλά ανάλογα με τις εποχές αλλάζει η φύση”* που δείχνει πως η αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος ανάλογα με τις εποχές δείχνει τη δυναμική της φύσης και την αντίληψη της μεταβολής ως ένα φυσικό και αναμενόμενο φαινόμενο. Ο Σ9 αναφέρει: *“Παρατηρώ την φύση, το περιβάλλον και την διαμόρφωση της φύσης πως έχει αλλάξει από όταν ήμουν παιδί”* κάνοντας έτσι παράλληλα με τις παρατηρήσεις της φύσης και αναδρομές στο παρελθόν και συγκρίσεις με το παρόν.

Συναισθηματική σύνδεση με τη φύση

Η επαφή με τη φύση είναι πηγή συναισθηματικής ικανοποίησης και ευεξίας, κάτι το οποίο φαίνεται από την επισήμανση της Σ1 που λέει *“Νιώθω πιο κοντά στη φύση και είναι μέρος της καθημερινότητάς μου”* και φαίνεται πως η αίσθηση της σύνδεσης με το περιβάλλον αποτελεί θεμέλιο λίθο της καθημερινής ζωής των κατοίκων και συντελεί στη δημιουργία μιας αίσθησης εσωτερικής γαλήνης και ολοκλήρωσης. Πάνω στο εν λόγω ζήτημα, η Σ2 προσθέτει πως *“Περπατούσα συνέχεια δεν είχαμε αυτοκίνητο και όλες τις δουλειές τις κάναμε με τα πόδια”* συνδέοντας το περπάτημα τόσο με την καθημερινότητα όσο και με την επαφή με τη φύση, ενώ η Σ8 σημειώνει: *“Ααα Οι περίπατοι ασφαλώς με βοηθούν. Μου δίνουν τη δυνατότητα να γειωθώ, να ενσωματωθώ σε ένα φυσικό περιβάλλον. Να μυρίσω μυρωδιές, να ακούσω τους ήχους της φύσης. Να γευτώ άγρια φρούτα. Να παρατηρήσω τον κύκλο της ζωής [γέλιο]”*.

Η συμμετοχή σε δραστηριότητες στη φύση, όπως οι περίπατοι, προσφέρει στους κατοίκους μια ολοκληρωμένη εμπειρία των αισθήσεων και ενισχύει την αίσθηση της σύνδεσης με το φυσικό περιβάλλον, το οποίο ενισχύεται ακόμα περισσότερο από τα λόγια που λέει παρακάτω η Σ8: *“Όταν έρχομαι στον Άγιο Στέφανο ο χρόνος σταματάει δεν κοιτώ το ρολόι μου καθόλου”*. Η εν λόγω αίσθηση της ακινησίας του χρόνου δείχνει την εσωτερική ηρεμία που προέρχεται από την επαφή με τη φύση και πως η εμπειρία ενισχύει την αξία της φύσης ως πηγή γαλήνης και εσωτερικής ισορροπίας για τους κατοίκους.

Διαμόρφωση θέλησης για την προστασία περιβάλλοντος

Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος είναι ύψιστη αξία για τους κατοίκους του χωριού Αγίου Στεφάνου, όπως διαφάνηκε μέσα από τις συνεντεύξεις τους, αφού οι συμμετέχοντες δείχνουν μια βαθιά ευαισθησία και δέσμευση για τη διατήρηση της φυσικής κληρονομιάς τους, αναγνωρίζοντας τη σημασία της περιβαλλοντικής προστασίας τόσο για τη δική τους ευημερία όσο και για το μέλλον της περιοχής τους.

Ευαισθησία προς το περιβάλλον

Η Σ1 αναφέρει: *“Ναι, νιώθω πιο κοντά στη φύση και είναι μέρος της καθημερινότητάς μου. Θέλω να προστατεύεται”*. Βάσει αυτού, η σύνδεση με τη φύση δεν περιορίζεται μόνο σε προσωπικό επίπεδο, αλλά επεκτείνεται και στην επιθυμία για την προστασία της, καθώς η κάτοικος αυτή εκφράζει την ανάγκη να διατηρηθεί η φυσική κληρονομιά ως κομμάτι της καθημερινής της ζωής. Η Σ2 προσθέτει επίσης: *“Ναι, με νοιάζει να είναι καθαρό χωρίς σκουπίδια και προσεγμένο”*, δείχνοντας μια συνειδητή προσπάθεια για τη διατήρηση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος και μέσα από την ανησυχία για τα σκουπίδια και την καθαριότητα εκφράζεται η επιθυμία για ένα υγιές περιβάλλον. Κατά την Σ5 *“Ναι, θέλω να προστατεύεται η φύση και τα ζώα δεν θέλω να καταστρέφονται από πλημμύρες φωτιές και αρρώστιες!”*, δηλαδή υπάρχει μέριμνα για την προστασία των ζώων και της φυσικής ισορροπίας από τους κατοίκους, ενώ ο Σ6 προσθέτει για τον ρόλο των περιπάτων πως *“Μου διαμόρφωσαν το χαρακτήρα κατά κάποιο τρόπο οι περίπατοι. Είμαι πιο ευαίσθητος με τη φύση”*. Έτσι, προκύπτει πως οι εμπειρίες των κατοίκων μέσα από το περπάτημα, επιφέρουν μια πιο υπεύθυνη στάση απέναντι στη φύση, ενώ η συμμετοχή τους σε υπαίθριες δραστηριότητες ενισχύει την ευαισθησία για την προστασία του περιβάλλοντος. Ο ίδιος συμμετέχων σημειώνει επίσης πως *“Και βέβαια πρέπει να προσέχουμε το περιβάλλον γιατί αν δεν το προσέχουμε θα το έχουμε σήμερα και αύριο δεν θα το έχουμε!”*. ανησυχία για την αειφορία και την κληρονομιά που αφήνουμε στις μελλοντικές γενιές, ενώ ο Σ7 σημειώνει *“Ναι, είμαι ευαίσθητος σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος. Από τη στιγμή που βλέπω παντού σκουπίδια, δεν μου αρέσει αυτό”*, τονίζοντας την ανάγκη για ενεργή συμμετοχή στη διατήρηση της καθαριότητας και της τάξης στον φυσικό χώρο. Τέλος, σχετικά με τους περιπάτους στη φύση η Σ8 προσθέτει πως *“Οι περίπατοι στη φύση και στο χωριό γενικότερα, έχουν αυξήσει την ευαισθητοποίησή μου σχετικά με το περιβάλλον”* που δείχνει πως η επαφή με τη φύση μέσω των περιπάτων ενισχύει την περιβαλλοντική συνείδηση και ευαισθησία των κατοίκων.

Σύνδεση με τον τόπο

Η επαφή με το φυσικό περιβάλλον μέσα από τους περιπάτους φαίνεται πως ενισχύει την ικανότητα των κατοίκων να εκτιμούν τη ζωή και να νιώθουν ευγνωμοσύνη για τις καθημερινές στιγμές, καθώς η Σ1 αναφέρει: *“Με έχει κάνει καλύτερο άνθρωπο, βλέπω και εκτιμώ την ζωή γύρω μου”*.

Η αναγνώριση αυτής της αλλαγής υποδηλώνει ότι η φυσική ομορφιά και η ηρεμία του περιβάλλοντος έχουν θετική επίδραση στην ψυχική ευημερία. Επιπλέον, η σύνδεση με τη φύση μέσα από τον περίπατο λειτουργεί ως μέσο για τη μείωση του άγχους και τη βελτίωση της ψυχικής κατάστασης, αφού όπως αναφέρει η Σ2 *“Νιώθω καλύτερα όταν περπατάω φεύγει το άγχος από μέσα μου, ξεφεύγει το μυαλό μου”* που αναδεικνύει ότι το περπάτημα επιτρέπει στον συμμετέχοντα να απομακρυνθεί από τις καθημερινές ανησυχίες και να επανασυνδεθεί με τον εαυτό του.

Η Σ4 σημειώνει: *“Η καθημερινότητά μου είναι καλύτερη τώρα. Τότε δούλευα τώρα έχω χρόνο να περιποιηθώ το σπίτι μου, τα δέντρα μου τα λουλούδια μου, τον κήπο και τα αμπέλια μου”* το οποίο σημαίνει πως η αλλαγή στην καθημερινότητα της συμμετέχουσας μετά την αποχώρησή της από την εργασία της αναδεικνύει την αξία της επαφής με το περιβάλλον και η φροντίδα του σπιτιού και του κήπου της δεν είναι μόνο μια δραστηριότητα, αλλά και μια πηγή ικανοποίησης και ευχαρίστησης.

Μέσα από τον περίπατο στη φύση, διαμορφώνονται εν μέρει οι προσωπικότητες των κατοίκων και τα συναισθήματά τους βάσει των ευρημάτων, καθώς η επαφή με τη φύση ενισχύει την εκτίμηση για την αξία κάθε ζωής και το περιβάλλον συνολικά, ενώ η απώλεια αυτής της ομορφιάς λόγω καταστροφών προκαλεί συναισθηματική δυσφορία.

Βαθύτερη εκτίμηση για το περιβάλλον

Η Σ8 αναφέρει: *“Με έχει διαμορφώσει, με έχει κάνει να αγαπάω το περιβάλλον και να υπολογίζω την κάθε ζωή, μικρή ή μεγάλη”*. Μέσα από τη δήλωση αυτή, φαίνεται πως η αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον δεν περιορίζεται μόνο στην απλή παρατήρηση, αλλά προχωράει σε μια βαθύτερη συναισθηματική και ηθική εκτίμηση της αξίας κάθε ζωντανού οργανισμού και του φυσικού κόσμου συνολικά. Η ίδια

συμμετέχουσα αναφέρεται στην επιρροή της καταστροφής από την πυρκαγιά: *“Μετά την πυρκαγιά στο βουνό.... Ένιωσα μέσα μου πένθος για την χαμένη ζωή, για την χαμένη ομορφιά”*. Η καταστροφή που προκάλεσε η πυρκαγιά δεν είχε μόνο φυσικές επιπτώσεις, αλλά επηρέασε και την συναισθηματική κατάσταση της συμμετέχουσας. Η απώλεια της φυσικής ομορφιάς και της ζωής που παρέχει το φυσικό τοπίο προκάλεσε συναισθηματική δυσφορία και πένθος, αναδεικνύοντας την ισχυρή συναισθηματική σύνδεση που διατηρούν οι κάτοικοι με το περιβάλλον τους.

Επίδραση στην ψυχική ευημερία

Για τον Σ9 η επαφής με το περιβάλλον επιδρά ως εξής: *“Το κυριότερο είναι ότι μου βγάζει μια ηρεμία στον χαρακτήρα μου και στην σκέψη μου όλη αυτή η κατάσταση των περιπάτων ή της κίνησης μου ή της επίσκεψής μου στο χωριό”*. Η καθημερινή δραστηριότητα στο φυσικό περιβάλλον, είτε πρόκειται για περίπατους, είτε για κίνηση γύρω από το χωριό, συμβάλλει στη δημιουργία μιας εσωτερικής ισορροπίας και ηρεμίας, καθιστώντας τη φύση ένα μέσο ψυχικής ανάτασης και συναισθηματικής ανακούφισης για τους κατοίκους.

Πνευματική σύνδεση με τον τόπο

Η πνευματικότητα των κατοίκων του Αγίου Στεφάνου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επαφή τους με θρησκευτικά και πολιτιστικά μνημεία και η επίσκεψη τους σε εκκλησίες και η συμμετοχή σε θρησκευτικές δραστηριότητες είναι σημαντικά στοιχεία της καθημερινότητάς τους. Η Σ3 αναφέρει: *«Ο Άγιος Στέφανος η εκκλησία, μνημείο είναι, Τούρκοι το έφτιαζαν γιατί βγήκαν την ημέρα του Αγίου Στεφάνου, 27 Δεκεμβρίου, με το ιππικό μέσα από τη λίμνη»*, που δείχνει πως η εκκλησία αποτελεί σημαντικό στοιχείο της τοπικής ιστορίας και πνευματικής κληρονομιάς. Το στοιχείο αυτό ενισχύει η Σ4 που λέει *«Η εκκλησία. Μου αρέσει η εκκλησία! Πάω κάθε Κυριακή! Μετά μου αρέσει η παρέα στη γειτονιά [γέλιο], να μιλήσω με τις γειτόνισσες από σπίτι σε σπίτι»*. Για τους κατοίκους του Αγίου Στεφάνου, η καθημερινή επαφή με την εκκλησία, όπως η τακτική συμμετοχή στις λειτουργίες, συνδυάζεται με κοινωνικές δραστηριότητες, ενισχύοντας την πνευματική σύνδεση με το τόπο μέσα από τη συμμετοχή στην κοινότητα και τις θρησκευτικές παραδόσεις.

Ιστορική σύνδεση με τον τόπο

Η ιστορική σύνδεση των κατοίκων με τον τόπο τους συνδέει με μνημεία και τοπικά αξιοθέατα που αντικατοπτρίζουν τη μακροχρόνια παρουσία τους στην περιοχή. Ο Σ7 αναφέρει: *«Υπάρχουν στο χωριό ναι, τα έχω επισκεφτεί πολλές φορές! Είναι ο Σταθμός ο Σιδηροδρομικός, το Μνημείο των 106 και οι Εκκλησίες που έχει το χωριό».*

Οι αναφορές στα ιστορικά αυτά μνημεία, αποδεικνύουν την έντονη ιστορική σύνδεση των κατοίκων με τον τόπο, ενώ μέσα από την επίσκεψη αυτών των μνημείων ενισχύεται ακόμα περισσότερο η συναισθηματική τους σύνδεση με τον Άγιο Στέφανο.

5.3 Συναισθήματα των κατοίκων για τον τόπο τους διαμορφωμένα μέσα από το περπάτημα

Αρνητικά συναισθήματα

Ανησυχία/άγχος

Οι συμμετέχοντες ανησυχούν για τις αλλαγές στο περιβάλλον και την υποβάθμιση της περιοχής τους, εκφράζοντας φόβους και αβεβαιότητα για το μέλλον. Η Σ1 αναφέρει: *«Έχουν αρχίσει και βάζουν φωτοβολταϊκά στα χωράφια και τις γύρω περιοχές. Ανησυχώ για την εξέλιξη του τόπου μου».* Η εξέλιξη αυτή μπορεί να θεωρείται απειλή για την παραδοσιακή γεωργική χρήση της γης και την αισθητική του τοπίου, ενώ η Σ8 δηλώνει: *«Νιώθω περίεργα. Νιώθω μια αβεβαιότητα για το μέλλον και την υποβάθμιση της περιοχής»*, καθώς οι αλλαγές στο περιβάλλον, όπως οι κατασκευές και η αλλαγή χρήσης της γης, δημιουργούν αίσθημα ανασφάλειας και άγχος για το τι επιφυλάσσει το μέλλον για τον τόπο τους. Το άγχος του Σ9 εκφράζεται ως εξής: *«Ανησυχία σίγουρα, γιατί φοβάμαι ότι η έντονη αστικοποίηση, η συσσώρευση μεγάλου πληθυσμού σε συγκεκριμένα σημεία στον πλανήτη θα επιφέρουν άλλα, πολύ άσχημα αποτελέσματα»* και συνδέεται με τις μακροπρόθεσμες περιβαλλοντικές επιπτώσεις της αστικοποίησης. Τέλος, η Σ8 προσθέτει επιγραμματικά για τα συναισθήματα ότι είναι: *«Αγωνία, άγχος, δυσανεξία»*, αφού οι κάτοικοι αισθάνονται

πίεση και ανησυχία για τις περιβαλλοντικές αλλαγές και την επίδρασή τους στην κοινότητα.

Λύπη και στεναχώρια

Οι κάτοικοι του χωριού εκφράζουν τη λύπη τους λόγω των αλλαγών και της εγκατάλειψης της περιοχής, τα συναισθήματα είναι ενδεικτικά της βαθιάς συναισθηματικής σύνδεσης που έχουν με τον τόπο τους. Η λύπη αυτή φαίνεται από την δήλωση της Σ1 που λέει *«Νιώθω πολύ στεναχωρημένη με αυτές τις αλλαγές. Αισθάνομαι λύπη και στεναχώρια που βλέπω το χωριό να ερημώνει από κόσμο»*, ενώ η θλίψη που προκαλείται από την ερήμωση φαίνεται και από τα λόγια της Σ3: *«Δεν νιώθω καλά, καθόλου, το στεναχωριέμαι για αυτήν την ερημιά.... Στεναχώρια, λύπη»*.

Η αίσθηση της ερημιάς συνδυάζεται με τη στεναχώρια και τη γενική δυσαρέσκεια για την κατάσταση του χωριού, κάτι που φαίνεται και από την φράση του Σ4 *«Στεναχώρια και απογοήτευση (...)»*, ενώ η ερημιά επιφέρει μοναχικότητα, καθώς η Σ5 αναφέρει: *«Νιώθω μοναξιά (...), ότι δεν υπάρχει τίποτα»* και ο Σ7 αναφέρει πως *«Νιώθω λύπη και απαισιοδοξία»*. Η λύπη συνοδεύεται από απαισιοδοξία για την κατάσταση του τόπου και το μέλλον τους, ενώ ο Σ9 προσθέτει: *«Κατά δεύτερον μπορεί να νιώθω και λίγη λύπη μέσα μου... με όλα αυτά που βλέπω και τις αλλαγές του περιβάλλοντος και τη φυσική καταστροφή που έχει επέλθει μετά από όλα αυτά τα έργα που έχουν γίνει»*. Η λύπη που προκύπτει από την παρατήρηση της φυσικής καταστροφής και των αλλαγών στο περιβάλλον συνδυάζεται με μια γενικότερη αίσθηση ανησυχίας για την κατάσταση του τόπου. Ο Σ9 επίσης αναφέρει: *«Λυπάμαι για όλο αυτό που έχει γίνει. [Σιωπή] Είμαι μέλος και εγώ αυτού του προβλήματος»*, δείχνοντας την ύπαρξη πάντα και της ατομικής ευθύνης. Αυτές οι εκφράσεις συναισθημάτων δείχνουν την βαθιά λύπη των κατοίκων για τις αλλαγές και την ερήμωση του τόπου τους, αλλά και την εγκατάλειψη του περιβάλλοντος.

Απαισιοδοξία

Η απαισιοδοξία των κατοίκων προκύπτει από την αίσθηση ότι οι τρέχουσες συνθήκες και οι αλλαγές επηρεάζουν αρνητικά το μέλλον του χωριού και την ποιότητα ζωής. Η Σ1 αναφέρει: *«Όταν περπατάω πια, βλέπω ότι δεν υπάρχει μέλλον για ζωής στα χωριά και με έχει κάνει να νιώθω απαισιοδοξία»*, αίσθηση ότι το μέλλον των χωριών είναι αβέβαιο και η δυσκολία στην ανεύρεση θετικών προοπτικών συμβάλλουν στην ανάπτυξη απαισιοδοξίας για την κατάσταση της περιοχής. Ο Σ6 εκφραζόμενος αναφέρει πως: *«Δεν νιώθω αισιόδοξος. Καταλαβαίνω ότι κάποια πράγματα πρέπει να γίνουν αλλά θέλουν σωστό προγραμματισμό»* και η ανάγκη για σωστό προγραμματισμό σε συνδυασμό με την έλλειψη αισιοδοξίας υποδεικνύει ότι οι κάτοικοι αναγνωρίζουν την ανάγκη για δράση αλλά είναι ανήσυχοι για την αποτελεσματικότητα και την κατεύθυνση των προσπαθειών αυτών. Ο Σ7 δηλώνει: *«Νιώθω λύπη και απαισιοδοξία»*, ενώ ο Σ10 προσθέτει πως είναι *«Απογοητευμένος, γιατί έχουν αλλοιώσει τελείως το περιβάλλον»* Η απογοήτευση λόγω της αλλοίωσης του περιβάλλοντος αναδεικνύει την ανησυχία για την ποιότητα ζωής και την αίσθηση ότι οι αλλαγές έχουν καταστρέψει την φυσική ομορφιά του παρελθόντος αλλά και την πρωθύστερη λειτουργικότητα που είχε η εν λόγω περιοχή.

Νοσταλγία

Όσον αφορά το αίσθημα της νοσταλγίας, προκύπτει αρχικά από τα λόγια της Σ8 η οποία αναφέρει: *«Νιώθω νοσταλγία, [σιωπή] νιώθω σύνδεση με το περιβάλλον. Νιώθω ότι είμαι εκεί που ανήκω»*. Η νοσταλγία που βιώνει ο συμμετέχων συνδέεται με μια βαθιά αίσθηση του ανήκειν στο εκεί περιβάλλον, υποδεικνύοντας ότι οι παλαιές καλές εποχές είχαν σημαντική συναισθηματική αξία για την ίδια. Πάνω σ' αυτό το θέμα, ο Σ9 εκφράζει επίσης ανάλογα συναισθήματα και συγκεκριμένα *«Νοσταλγία..., λύπη..., ηρεμία..., ξεκούραση της ψυχής μου»* ενώ ο ίδιος προσθέτει πως *«Νοσταλγία νιώθω μέσα μου όταν βλέπω να έχει ερημώσει έτσι το χωριό»*.

Η νοσταλγία εντείνεται με την παρατήρηση της ερήμωσης του χωριού, δείχνοντας μια θλίψη για την απώλεια της παλιάς ζωντάνιας και δραστηριότητας το οποίο προκύπτει και από τα λεγόμενα της Σ5 που σημειώνει: *«Νιώθω μοναξιά (...), ότι δεν υπάρχει τίποτα.....Νιώθω άγχος όταν περπατάω γιατί δεν υπάρχει τίποτα όπως το ήξερα»*.

Το άγχος που προκύπτει από την αλλαγή του περιβάλλοντος συνδυάζεται με την νοσταλγία για το παρελθόν, υποδεικνύοντας ότι οι αλλαγές επηρεάζουν αρνητικά την αίσθηση ασφάλειας και οικειότητας.

Θετικά συναισθήματα

Οι συμμετέχοντες εκφράζουν έντονα θετικά συναισθήματα κατά τη διάρκεια της επαφής τους με τη φύση και αναφέρουν ότι νιώθουν χαρά και ανανέωση, με την επαφή με το περιβάλλον να ενισχύει την ψυχολογική τους ευεξία: «*Ενιωθα μια χαρά [γέλιο], ανάλαφρη*» (Σ3), «*Νιώθω πολύ ωραία, ανανεώνομαι [γέλιο]! Ανεβαίνει η ψυχολογία μου [γέλιο], γιατί αλλάζω περιβάλλον*» (Σ4), «*Νιώθω ελεύθερος! ... Αποσυμφορούμαι, χαρά και θετικά συναισθήματα έχω!*» (Σ6). Η αίσθηση της ελευθερίας, η αποσυμφόρηση και η αγαλλίαση που βιώνουν κατά τη διάρκεια των περιπάτων ενισχύουν τη διάθεσή τους: «*Αγαλλίαση, ηρεμία, ελευθερία, ξεγνοιασιά, ανεμελιά, νοσταλγία [γέλιο]*» (Σ8). Παρά τις δυσκολίες, οι συμμετέχοντες διατηρούν μια ελπίδα ότι τα πράγματα θα βελτιωθούν στο μέλλον: «*Μέσα μου όμως θέλω να διατηρώ την ελπίδα ότι όλα θα πάνε καλά στο τέλος*» (Σ8).

Ευτυχία

Η ευτυχία είναι ένα συναίσθημα το οποίο είναι διάχυτο κατά τους περιπάτους στη φύση των κατοίκων. Όπως δηλώνει η Σ1: «*Νιώθω πολύ ευτυχισμένη όταν περπατάω στη φύση γύρω από το χωριό*». Η Σ2 προσθέτει: «*Όταν περπατάω στη φύση γύρω από το χωριό μου αρέσει. Νιώθω ωραία, ηρεμώ, ηρεμώ... αλλάζει το μέσα μου*». Αυτά τα συναισθήματα της ευτυχίας και της ηρεμίας αντικατοπτρίζουν την σημαντική επίδραση που έχει η φύση στη συναισθηματική κατάσταση των κατοίκων.

Ηρεμία και γαλήνη

Η ηρεμία και η γαλήνη συνδέονται με τον περίπατο στη φύση, όπως λέει η Σ2: «*Νιώθω καλύτερα όταν περπατάω, φεύγει το άγχος από μέσα μου, ξεφεύγει το μυαλό μου*», ενώ ο Σ7 τονίζει την ηρεμία και τη γαλήνη που βιώνει: «*Ηρεμία, γαλήνη, αυτοσυγκέντρωση [γέλιο]*». Τέλος, ο Σ9 προσθέτει: «*Συναισθηματικά νιώθω ηρεμία,*

κατά κύριο λόγο». Μέσα από τις παραπάνω φράσεις, φαίνεται ότι οι περίπατοι στο περιβάλλον επιφέρουν εσωτερική ηρεμία στους κατοίκους του χωριού.

Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση

Η περιπατητική προσέγγιση συνδέεται με την περιβαλλοντική μάθηση και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και αυτό προκύπτει από τις αφηγήσεις των κατοίκων.

«Οι περίπατοι στη φύση και στο χωριό γενικότερα, έχουν αυξήσει την ευαισθητοποίησή μου σχετικά με το περιβάλλον.» (Σ8)

«Ναι, αυτό είναι σίγουρο, [σιωπή] το βλέπω και στην πράξη πολλές φορές.» (Σ9)

«Προσπαθώ να το καλυτερεύσω όλο αυτό που βλέπω γύρω μου.» (Σ9)

Επίπεδο περιβαλλοντικής μάθησης

Γνώσεις των κατοίκων για περιβαλλοντικά ζητήματα διαφαίνεται πως υπάρχουν σε αρκετό βαθμό, καθώς είναι ευαισθητοποιημένοι για τις περιβαλλοντικές αλλαγές αλλά και τις επιπτώσεις που αυτές έχουν.

«Πρέπει να προσπαθούμε πάντα για το καλύτερο!» (Σ6)

«Με ενδιαφέρει να προστατεύεται. Να μη σπαταλούνται οι φυσικοί πόροι.» (Σ8)

Εκτίμηση της φύσης

Η εκτίμηση της φύσης και η κατανόηση της σημασίας της προστασίας της είναι κάτι το οποίο επίσης εκφράζεται από τους κατοίκους

«Η προστασία του περιβάλλοντος είναι σημαντική για εμάς που ζούμε στο χωριό.» (Σ6)

«Οι περίπατοι βοηθούν στην ευαισθητοποίηση σχετικά με το περιβάλλον.» (Σ8)

Η ανάλυση των ημιδομημένων συνεντεύξεων ανέδειξε ότι οι κάτοικοι του Άγιου Στέφανου βιώνουν μια έντονη συναισθηματική σύνδεση με το περιβάλλον τους, που ενισχύεται μέσω της περιπατητικής προσέγγισης. Επιπλέον, μέσα από τα ευρήματα προέκυψε ότι η αναγνώριση και η κατανόηση των περιβαλλοντικών αλλαγών συμβάλλει στη βελτίωση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και της τοπικής ταυτότητας, ενώ επιπλέον οι συνεντεύξεις ανέδειξαν την αξία της καθημερινής επαφής με το περιβάλλον για την ενίσχυση της συναισθηματικής ευημερίας και της περιβαλλοντικής συνείδησης (Korpela, 1989).

5.4. Προσωπικός Αναστοχασμός

Ο Άγιος Στέφανος Δομοκού, ένα μικρό χωριό στην Κεντρική Ελλάδα, προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία για ενδοσκόπηση μέσα από τις παρατηρήσεις που προκύπτουν από τη φύση και την ιστορία του. Έπειτα από τρεις περιπάτους στο χωριό, διαπίστωσα ότι κάθε διαδρομή μου προσέφερε πολύτιμα διδάγματα για την ερημοποίηση, την πολιτιστική κληρονομιά και την κλιματική αλλαγή. Μέσα από την παρακάτω περιγραφή των τριών περιπάτων, προκύπτουν στοιχεία τα οποία συνδέονται με τα ευρήματα από τις συνεντεύξεις με τους κατοίκους και συντελούν στην απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων της παρούσας μελέτης.

Πρώτος περίπατος: ερημοποίηση και άναρχη βλάστηση

Ο πρώτος περίπατος επικεντρώθηκε στην παρατήρηση της ερημοποίησης και της άναρχης βλάστησης που έχουν καταλάβει τα εγκαταλειμμένα σπίτια του χωριού. Η εικόνα των παλιών, φθαρμένων σπιτιών με τις μισογκρεμισμένες στέγες και τα παράθυρα, πνιγμένων από χορτάρια και θάμνους, ανέδειξε τη φυσική επανάκτηση του χώρου από τη φύση. Οι κισσοί και τα αναρριχώμενα φυτά είχαν καλύψει τους τοίχους, δημιουργώντας μια παράξενη αλλά εντυπωσιακή εικόνα. Η έλλειψη ανθρώπινης παρουσίας και φροντίδας ήταν σαφής, δείχνοντας την πτώση της ανθρώπινης δραστηριότητας στην περιοχή.

Εικόνα 4. Εικόνα ερήμωσης του χωριού

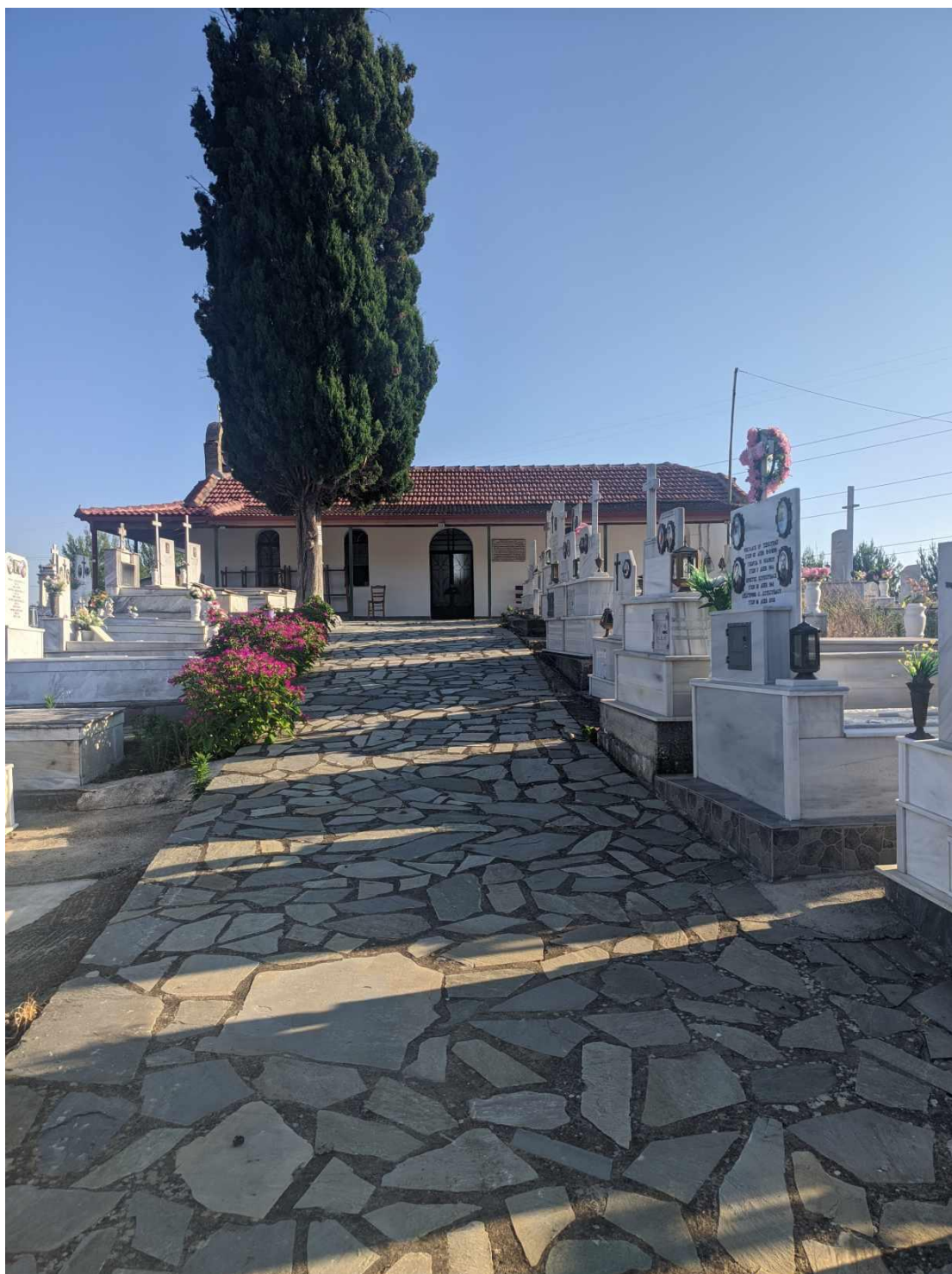
Η ερημοποίηση, που σχετίζεται με την εγκατάλειψη και τις αλλαγές στις κλιματικές συνθήκες, εμφανίζεται και στις πρώην καλλιεργούμενες περιοχές. Η ξηρασία και οι περιορισμένες βροχοπτώσεις είχαν στερήσει την παλιά γονιμότητα του εδάφους, που τώρα είναι ξηρό και ραγισμένο. Τα αγριόχορτα και τα ζιζάνια είχαν αντικαταστήσει τα κηπευτικά, και τα καρποφόρα δέντρα, ακαλαίσθητα και παρατημένα, δεν αποδίδουν πια καρπούς. Η εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών δεν οδηγεί μόνο στην απώλεια της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και στην υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος.

Εικόνα 5. Εγκαταλελειμμένο σπίτι

Δεύτερος περίπατος: ιστορικά μνημεία και πολιτιστική κληρονομιά

Στον δεύτερο περίπατο, εστίασα στα ιστορικά μνημεία του Άγιου Στέφανου. Ξεκίνησα από την παλιά εκκλησία, χτισμένη επί Τουρκοκρατίας, η οποία λόγω των σύγχρονων εργασιών συντήρησης δεν έχει την αίγλη που της αξίζει λόγω της ιστορικότητάς της. Η ησυχία του χώρου και η αίσθηση της ιερότητας ενίσχυσαν το αίσθημα σεβασμού για τις γενιές που προσευχήθηκαν εκεί και τις θρησκευτικές τελετές που πραγματοποιήθηκαν.

Εικόνα 6. Εκκλησία Αγίου Στεφάνου και κοιμητήριο

Το μνημείο των 106 ηρώων της αντίστασης κατά τη διάρκεια της Κατοχής ήταν το επόμενο σημείο της περιήγησής μου. Η λιτή αλλά συγκινητική κατασκευή του μνημείου, όπου αναγράφεται το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου, τιμά τους θυσιασθέντες για την ελευθερία. Στάθηκα μπροστά του και αναλογίστηκα τις ιστορίες θάρρους και

αυτοθυσίας, νιώθοντας βαθιά ευγνωμοσύνη και θαυμασμό για τις πράξεις αυτών των ανθρώπων.

Εικόνα 7. Μνημείο των 106 ηρώων

Τα παραδοσιακά πέτρινα σπίτια του χωριού, με τις κεραμοσκεπές και τις ξύλινες πόρτες, αποτελούν ζωντανές μαρτυρίες της αρχιτεκτονικής παράδοσης της περιοχής. Παρόλο που πολλά από αυτά έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές, η αίσθηση της ιστορίας του τόπου ήταν ισχυρή. Η πλατεία του χωριού, με τα δέντρα και το κοινοτικό γραφείο, που τώρα εξυπηρετεί το αγροτικό ιατρείο, αποπνέει αίσθηση κοινότητας και συνέχειας καθώς παραπέμπει στην παλιά εποχή όπου το χωριό συγκεντρωνόταν εκεί και λαμβάνονταν συλλογικά όλες οι σημαντικές αποφάσεις. Το παλαιό σχολείο, που λειτουργεί πλέον ως λαογραφικό μουσείο, θυμίζει τις σχολικές μέρες. Οι παλιές βρύσες, με το κρυστάλλινο νερό τους, αποτελούν ακόμη και σήμερα σημεία συνάντησης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Η επίσκεψη σε αυτά τα μνημεία και σημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς του χωριού με γέμισε με συναισθήματα δέους και συγκίνησης. Η σημασία της διατήρησης αυτών των κτισμάτων είναι κρίσιμη για την κατανόηση και τη σύνδεση με το παρελθόν, και την εκτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τρίτος περίπατος: κλιματική αλλαγή και προσωπική ευθύνη

Ο τρίτος περίπατος ήταν αφιερωμένος στην κλιματική αλλαγή και τις επιπτώσεις της στην περιοχή. Παρατήρησα τις αλλαγές στη χλωρίδα και την πανίδα που αποδίδονται στην κλιματική αλλαγή. Τα φυτά φαίνονταν ταλαιπωρημένα λόγω των ακραίων καιρικών συνθηκών, με τις καλλιέργειες να υποφέρουν από την έλλειψη νερού και τις αυξημένες θερμοκρασίες. Η ποικιλία στις καλλιέργειες έχει μειωθεί, και οι παλιές καλλιέργειες που απαιτούσαν περισσότερο νερό και ανθρώπινη ενασχόληση έχουν σχεδόν εξαφανιστεί.

Η έλλειψη νερού είναι μια εμφανής επίπτωση της κλιματικής αλλαγής, με πολλά ρυάκια και πηγές να είναι σχεδόν ξηρά. Η αλλαγή στις βροχοπτώσεις και η αυξημένη θερμοκρασία έχουν επηρεάσει σοβαρά την υδάτινη ισορροπία της περιοχής. Η καταστροφή από τον μεσογειακό κυκλώνα Ιανό ήταν επίσης αισθητή, με τα σημάδια της εμφανή στα κτίρια και τις εγκαταστάσεις, που δείχνουν την ευπάθεια των ανθρώπινων κατασκευών απέναντι στις φυσικές δυνάμεις.

Εικόνα 8. Καταστροφές από τον Ιανό

Τα έργα για τον Αυτοκινητόδρομο Κεντρικής Ελλάδας – Ε65 τα οποία παρατηρούνται σε κάποια σημεία, πρόσθεσαν μια νέα διάσταση στις σκέψεις για την ισορροπία ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας, καθώς η κατασκευή του

αυτοκινητοδρόμου είναι απαραίτητη για την υποδομή της χώρας, αλλά προκαλεί ανησυχία για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Εικόνα 9. Πυλώνες ρεύματος στο εργοτάξιο του E65

Η περιήγηση αυτή, με γέμισε με συναισθήματα ευθύνης και επιθυμίας για δράση, ενώ συνειδητοποίησα ακόμα πιο έντονα πως η κλιματική αλλαγή επηρεάζει άμεσα τις ζωές μας και απαιτεί προσωπική και συλλογική δράση. Μέσα από μικρές αλλαγές στην καθημερινότητά μας, μπορούμε να συμβάλουμε στην αντιμετώπιση της κρίσης και να προωθήσουμε τη βιωσιμότητα.

Εικόνα 10. Έργα για τον Ε65

6. Συζήτηση

Ερευνητικό Ερώτημα 1: Ποιες εμπειρίες, στάσεις και αξίες αναδεικνύονται από την περιπατητική προσέγγιση του περιβάλλοντος σε έναν τόπο που αλλάζει;

Η περιπατητική προσέγγιση του περιβάλλοντος, όπως καταγράφηκε στη μελέτη μας για το χωριό Άγιος Στέφανος, αναδεικνύει ποικιλία εμπειριών, στάσεων και αξιών που σχετίζονται με τη σχέση των κατοίκων με το μεταβαλλόμενο περιβάλλον τους και τη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής τους συνείδησης. Η ανάλυση αυτών των στοιχείων αποκαλύπτει βαθύτερες συνδέσεις μεταξύ των κατοίκων και του φυσικού τους περιβάλλοντος, όπως επίσης και τις αλλαγές που συμβαίνουν σε κοινωνικό και συναισθηματικό επίπεδο λόγω των περιβαλλοντικών μεταβολών και την επιρροή που αυτές έχουν σε ατομικό επίπεδο.

Εμπειρίες

Οι καθημερινές εμπειρίες των κατοίκων του Αγίου Στεφάνου είναι έντονα συνδεδεμένες με τη φύση και την αγροτική ζωή. Οι αναφορές των συμμετεχόντων/ουσών δείχνουν ότι οι καθημερινές δραστηριότητες, όπως η φροντίδα των ζώων και η δουλειά στο χωράφι, αποτελούν κεντρικό μέρος της ζωής τους (Smith et al., 2022). Η συνειδητοποίηση της αλληλεξάρτησης με το φυσικό περιβάλλον ενισχύει την αίσθηση του ανήκειν και της σύνδεσης με την τοπική κοινότητα (Green et al., 2020). Αυτή η επαφή με τη φύση δημιουργεί μια βαθιά συναισθηματική σύνδεση που ενισχύει την ικανοποίηση και την ευημερία των κατοίκων (Kaplan & Kaplan, 1989).

Ωστόσο, η ερήμωση και οι περιβαλλοντικές αλλαγές έχουν προκαλέσει ανησυχία και πίεση στους κατοίκους. Στη βιβλιογραφία παρατηρείται ότι οι αλλαγές στην τοπική φύση και η ερημοποίηση επηρεάζουν αρνητικά την ψυχική υγεία και τη συνοχή της κοινότητας (Lieetal., 2023). Οι τραυματικές εμπειρίες, όπως οι φυσικές καταστροφές ή η εκβιομηχάνιση, έχουν αναγνωριστεί ως παράγοντες που προκαλούν στρες και

ανασφάλεια στους κατοίκους, επηρεάζοντας την καθημερινότητά τους (Barton & Pretty, 2010).

Στάσεις και αξίες

Τα ευρήματα της μελέτης μας είναι συμβατά με τη βιβλιογραφία που καταγράφει την επίδραση της φύσης στην ανθρώπινη ψυχική και συναισθηματική κατάσταση. Η θεωρία της βιοφιλίας του Wilson (1984) υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη ευημερία βελτιώνεται μέσω της επαφής με φυσικά περιβάλλοντα. Οι παρατηρήσεις μας για τα θετικά συναισθήματα που αναδύονται από το περπάτημα στη φύση και την εκτίμηση των φυσικών τοπίων ενισχύουν αυτή τη θέση.

Οι στάσεις των κατοίκων απέναντι στο περιβάλλον και οι αξίες που ενσωματώνονται στις καθημερινές τους πρακτικές αναδεικνύουν μια ισχυρή δέσμευση για την προστασία και διατήρηση του φυσικού τοπίου. Οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου εκφράζουν μια βαθιά εκτίμηση για τη φύση, η οποία αντικατοπτρίζεται στην προσήλωσή τους στη διατήρηση των τοπικών αξιοθέατων και σημείων ενδιαφέροντος (Jorgensen & Stedman, 2006). Η στάση τους για την προστασία του περιβάλλοντος συνάδει με τις σύγχρονες θεωρίες βιωσιμότητας που τονίζουν την ανάγκη για αειφόρο ανάπτυξη και διατήρηση των φυσικών πόρων (Carson, 2018).

Η επαφή με τη φύση και η εκτίμηση της ομορφιάς του φυσικού τοπίου ενισχύουν την αίσθηση του ανήκειν και την προσωπική ευημερία (Ulrich et al., 1991). Οι κάτοικοι διατηρούν μια πνευματική σύνδεση με τη φύση που ενισχύει την ψυχική τους ισορροπία και την αίσθηση της προσωπικής ολοκλήρωσης (Kabat-Zinn, 1990). Αυτή η πνευματικότητα συνδέεται με την αντίληψη της φύσης ως πηγή εσωτερικής γαλήνης και πνευματικής ικανοποίησης, όπως υποστηρίζουν οι Van den Berg et al. (2010).

Επιπλέον, οι στάσεις των κατοίκων προς την προστασία του περιβάλλοντος αντικατοπτρίζουν την έννοια της περιβαλλοντικής ηθικής που προτείνει ο Leopold (1949), σύμφωνα με την οποία η ανθρώπινη ευημερία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την υγεία του φυσικού κόσμου, ενώ η επιθυμία των κατοίκων για προστασία και διατήρηση του τοπικού περιβάλλοντος ενισχύει την πεποίθηση ότι η ανθρώπινη

αλληλεπίδραση με τη φύση μπορεί να προάγει μια πιο ηθική στάση απέναντι στο περιβάλλον (Gibson et al., 2015).

Ωστόσο, ενώ η γενική τάση δείχνει ότι οι φυσικές αλλαγές μπορούν να ενισχύσουν την αίσθηση του ανήκειν, οι τραυματικές επιπτώσεις των αλλαγών μπορεί να δημιουργήσουν συναισθήματα ανασφάλειας και ανησυχίας (Hartig et al., 2014), κάτι το οποίο παρατηρείται και στην παρούσα μελέτη καθώς οι αρνητικές επιπτώσεις της ερήμωσης και των περιβαλλοντικών αλλαγών στις ψυχολογικές συνθήκες των κατοίκων αναγνωρίζονται ως κεντρικό ζήτημα που απαιτεί προσοχή και στήριξη.

Ερευνητικό Ερώτημα 2: Ποια συναισθήματα αναδύονται από την εμπειρία του περπατήματος στην προσέγγιση ενός τοπικού περιβάλλοντος που αλλάζει;

Η εμπειρία του περπατήματος σε έναν τοπικό χώρο υπό συνθήκες περιβαλλοντικών αλλαγών ενδέχεται να προκαλεί μια ποικιλία συναισθημάτων, τα οποία μπορεί να είναι πολύπλοκα και αντιφατικά. Στη μελέτη μας για το χωριό Άγιος Στέφανος, καταγράψαμε μια σειρά συναισθημάτων που αναδύονται από την επαφή με το μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Αυτά τα συναισθήματα περιλαμβάνουν ευτυχία, ανησυχία, λύπη, απαισιοδοξία, ηρεμία και νοσταλγία. Η ανάλυση αυτών των συναισθημάτων, σε συνδυασμό με τη βιβλιογραφία, προσφέρει μια εις βάθος κατανόηση των ψυχολογικών επιπτώσεων της περιβαλλοντικής μεταβολής.

Ευτυχία

Η ευτυχία είναι ένα από τα πιο συχνά αναφερόμενα συναισθήματα κατά την εμπειρία του περπατήματος στη φύση. Το περπάτημα στον φυσικό χώρο, ειδικά σε περιοχές με πλούσιο φυσικό κάλλος, συντελεί στην αίσθηση ευχαρίστησης και ικανοποίησης (Ryan & Deci, 2001). Η έρευνα του Ulrich et al. (1991) καταδεικνύει ότι η επαφή με τη φύση μπορεί να βελτιώσει την ψυχική ευεξία, μειώνοντας το άγχος και ενισχύοντας τη θετική διάθεση. Η δική μας μελέτη επιβεβαιώνει ότι οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου βιώνουν μια αίσθηση ευτυχίας και ευημερίας μέσω της επαφής με την τοπική φύση, ενισχύοντας τις γενικές ευεργετικές επιδράσεις του φυσικού περιβάλλοντος στην ψυχολογία.

Η ευτυχία και η ηρεμία είναι θετικά συναισθήματα που σχετίζονται με την επαφή με το φυσικό περιβάλλον, όπως επιβεβαιώνεται από τη βιβλιογραφία και τα ευρήματα της μελέτης μας. Η έρευνα υποδεικνύει ότι η επαφή με τη φύση συμβάλλει στη βελτίωση της ψυχικής ευεξίας και μειώνει το άγχος (Kaplan & Kaplan, 1989 · Mayer et al., 2009). Οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου βιώνουν αισθήματα ευτυχίας και ηρεμίας μέσω της αλληλεπίδρασής τους με τα φυσικά τοπία, αποδεικνύοντας την ευεργετική επίδραση της φύσης στην ψυχική υγεία.

Ανησυχία / άγχος

Από την άλλη πλευρά, οι περιβαλλοντικές αλλαγές προκαλούν ανησυχία στους κατοίκους. Η επιδείνωση του περιβάλλοντος, όπως η ερήμωση και οι καταστροφές, δημιουργεί συναισθήματα ανασφάλειας και φόβου για το μέλλον (Maller et al., 2006). Η έρευνα των Lie et al. (2023) δείχνει ότι οι αλλαγές στο φυσικό περιβάλλον μπορούν να προκαλέσουν ψυχολογική αναστάτωση, ιδιαίτερα όταν οι κάτοικοι αισθάνονται ότι χάνουν τα γνωστά τους τοπία και τη σύνδεση με το περιβάλλον τους. Στην περίπτωση του Αγίου Στεφάνου, οι αλλαγές στην τοπική φύση εντείνουν την ανησυχία για την επιβίωση της κοινότητας και την ποιότητα ζωής. Οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου εκφράζουν ανησυχία για το μέλλον του χωριού τους και λύπη για την αλλαγή του φυσικού τοπίου, γεγονός που ενισχύει την ανάγκη για αποτελεσματικές στρατηγικές διαχείρισης των περιβαλλοντικών αλλαγών.

Λύπη και Στεναχώρια

Η λύπη και η στεναχώρια αποτελούν επίσης σημαντικά συναισθήματα που προκύπτουν από την εμπειρία του περπατήματος σε ένα περιβάλλον που αλλάζει. Οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου εκφράζουν λύπη για την απώλεια της φυσικής ομορφιάς και των παραδοσιακών χαρακτηριστικών του τόπου τους. Τα ευρήματα της μελέτης μας συμφωνούν με τη θέση της περιβαλλοντικής ψυχολογίας, η οποία υποστηρίζει ότι η απομάκρυνση από αγαπημένα τοπία μπορεί να προκαλέσει έντονα συναισθήματα απώλειας (Hartig et al., 2014). Αυτά τα συναισθήματα επηρεάζουν την ψυχική υγεία των κατοίκων και αναδεικνύουν την ανάγκη για στρατηγικές διαχείρισης της ψυχολογικής επιπτώσεως των περιβαλλοντικών αλλαγών.

Απαισιοδοξία

Η απαισιοδοξία είναι ένα άλλο συναισθηματικό στοιχείο που σχετίζεται με τη διαχείριση του μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος. Οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου συχνά εκφράζουν ανησυχία για την μελλοντική πορεία του χωριού τους και τις προοπτικές ανάπτυξης (Belanche et al., 2021). Η θεωρία της ψυχολογικής αντίληψης της αλλαγής (Psychoecological Perspective) αναγνωρίζει την απαισιοδοξία ως φυσική αντίδραση σε αβεβαιότητα και κινδύνους που σχετίζονται με την περιβαλλοντική αλλαγή (O'Brien & Leichenko, 2000). Οι κάτοικοι ανησυχούν για τις επιπτώσεις των αλλαγών στην κοινωνική τους ζωή και τη βιωσιμότητα του χωριού τους.

Ηρεμία και Γαλήνη

Αν και η ανησυχία και η απαισιοδοξία είναι σημαντικές, το περπάτημα στη φύση προσφέρει επίσης συναισθηματική ηρεμία και γαλήνη. Η επαφή με το φυσικό περιβάλλον βοηθά τους κατοίκους να βρουν ανακούφιση από το άγχος και τις ανησυχίες τους (Kaplan & Kaplan, 1989). Η βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι η ηρεμία που προκύπτει από την επαφή με τη φύση μπορεί να λειτουργήσει ως φυσική θεραπεία για το άγχος και τη συναισθηματική ένταση (Mayer et al., 2009). Στην περίπτωση του Αγίου Στεφάνου, η ηρεμία που προκύπτει από το περπάτημα στις περιοχές του χωριού μπορεί ενδεχομένως να αποτελέσει ένα αντίβαρο στις άλλες αρνητικές συναισθηματικές αντιδράσεις.

Νοσταλγία

Τέλος, η νοσταλγία είναι ένα ισχυρό συναίσθημα που σχετίζεται με την αλλαγή και την απώλεια του γνωστού περιβάλλοντος. Οι κάτοικοι του Αγίου Στεφάνου συχνά εκφράζουν νοσταλγία για το παρελθόν, όταν το περιβάλλον ήταν πιο παραδοσιακό και σταθερό. Η θεωρητική προσέγγιση της νοσταλγίας επισημαίνει ότι η νοσταλγία συχνά συνδέεται με συναισθήματα απώλειας και επιθυμία για επιστροφή σε πιο ευνοϊκές συνθήκες (Sedikides et al., 2008).

Τα ευρήματα της μελέτης μας για τα συναισθήματα που αναδύονται από το περπάτημα σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον συμβαδίζουν με τη βιβλιογραφία που καταγράφει τις ψυχολογικές επιπτώσεις της επαφής με τη φύση και τις

περιβαλλοντικές αλλαγές. Η έρευνα των Kaplan & Kaplan (1989) και Mayer et al. (2009) δείχνει ότι η επαφή με τη φύση ενισχύει την ψυχική ευεξία, ενώ η βιβλιογραφία των Belanche et al. (2021) και O'Brien & Leichenko (2000) υπογραμμίζει την ένταση και τις συναισθηματικές επιπτώσεις της περιβαλλοντικής αβεβαιότητας. Οι αντιφάσεις μεταξύ ευτυχίας και ανησυχίας, καθώς και η σύνθεση της ηρεμίας με τη νοσταλγία αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης αντίδρασης σε περιβαλλοντικές αλλαγές. Η ανάλυση των συναισθημάτων που αναδύονται από την εμπειρία του περπατήματος σε ένα τοπικό περιβάλλον υπό συνθήκες περιβαλλοντικών αλλαγών αποκαλύπτει μια πολυδιάστατη και σύνθετη ψυχολογική εικόνα βάσει των παρόντων ευρημάτων. Το περπάτημα σε έναν χώρο που μεταβάλλεται συνεχώς αποφέρει ποικιλία συναισθημάτων, τα οποία δεν είναι μόνο αποτέλεσμα της άμεσης επαφής με το περιβάλλον, αλλά και αντανάκλαση των ευρύτερων ψυχολογικών και κοινωνικών δυναμικών που σχετίζονται με τις περιβαλλοντικές αλλαγές, όπως φάνηκε μέσα από τις συνεντεύξεις των κατοίκων του Αγίου Στεφάνου και τον προσωπικό αναστοχασμό.

Ερευνητικό Ερώτημα 3: Πώς μπορεί η μάθηση μέσα από την περιπατητική προσέγγιση να ενισχύσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και τη συμμετοχή σε περιβαλλοντικά ζητήματα;

Η περιπατητική εμπειρία των κατοίκων του Αγίου Στεφάνου Φθιώτιδας όπως περιγράφηκε μέσα από τις συνεντεύξεις τους, είναι πρόδηλο ότι έχει άμεση συσχέτιση με την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων, στοιχείο το οποίο προέκυψε σε πολλά σημεία των διηγήσεών τους. Οι κάτοικοι του χωριού έχουν υψηλό επίπεδο περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης το οποίο έχει διαμορφωθεί μέσα από την επαφή τους με τη φύση, αλλά γνωρίζουν και πολλά στοιχεία για το φυσικό περιβάλλον. Η συμμετέχουσα Σ8 επισημαίνει πως *“Οι περίπατοι στη φύση και στο χωριό γενικότερα, έχουν αυξήσει την ευαισθητοποίησή μου σχετικά με το περιβάλλον”*, ενώ παρόμοια, ο Σ9 αναφέρει *“Ναι, αυτό είναι σίγουρο, το βλέπω και στην πράξη πολλές φορές”*, μαρτυρίες που δείχνουν ότι η περιπατητική προσέγγιση προάγει μια βαθύτερη κατανόηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων και ενισχύει την προσωπική ευαισθησία των ατόμων σε ζητήματα που άπτονται της προστασίας της φύσης.

Το επίπεδο περιβαλλοντικής μάθησης των κατοίκων φαίνεται να είναι υψηλό, δεδομένου του βαθμού ευαισθητοποίησής τους ως προς τις περιβαλλοντικές αλλαγές που συντελούνται γύρω τους, αλλά και τις επιπτώσεις αυτών. Μέσα από τις συνεντεύξεις προέκυψε πως οι κάτοικοι κατανοούν την ανάγκη αποφυγής σπατάλης φυσικών πόρων, όπως προκύπτει πχ από τα λόγια της Σ2: *“Ναι, με νοιάζει να είναι καθαρό χωρίς σκουπίδια και προσεγμένο”* και του Σ6 που επισημαίνει την ανάγκη για συνεχή βελτίωση *“Πρέπει να προσπαθούμε πάντα για το καλύτερο!”*. Η Σ8 δε εκφράζει τη σημασία της προστασίας των φυσικών πόρων μέσα από τη δήλωση: *“Με ενδιαφέρει να προστατεύεται. Να μη σπαταλούνται οι φυσικοί πόροι”*.

Η βιωματική άτυπη μάθηση μέσα από τους περιπάτους φαίνεται ότι επιφέρει κατανόηση της σημασίας της φύσης, καθώς η Σ1 αναφέρει: *“Με έχει κάνει καλύτερο άνθρωπο, βλέπω και εκτιμώ την ζωή γύρω μου”*, ενώ ο Σ6 τονίζει: *“Η προστασία του περιβάλλοντος είναι σημαντική για εμάς που ζούμε στο χωριό”* και η Σ8 προσθέτει: *“Οι περίπατοι βοηθούν στην ευαισθητοποίηση σχετικά με το περιβάλλον”*. Αυτές οι απόψεις δείχνουν ότι οι κάτοικοι αναγνωρίζουν την αξία του φυσικού περιβάλλοντος όχι μόνο ως πηγή ευχαρίστησης αλλά και ως κρίσιμου παράγοντα για να έχουν μια ποιοτική ζωή.

Περιορισμοί της μελέτης

Η παρούσα μελέτη, αν και αποκαλύπτει σημαντικά ευρήματα σχετικά με την περιπατητική μέθοδο και τη σχέση της με την περιβαλλοντική μάθηση, έχει ορισμένους περιορισμούς οι οποίοι είναι οι ακόλουθοι: των αποτελεσμάτων.

1. Υποκειμενικότητα

Οι πεποιθήσεις των συνεντευξιαζόμενων είναι το στοιχείο στο οποίο στηρίζονται τα ευρήματα, γεγονός το οποίο φέρει το ρίσκο να υπάρχει υποκειμενικότητα στα αποτελέσματα, καθώς υπεισέρχονται ως παράγοντες οι προσωπικές προκαταλήψεις, τα θέλω και τα συναισθήματα των συμμετεχόντων στη μελέτη.

2. Έμφαση σε συγκεκριμένη περιοχή

Η εστίαση μόνο στο χωριό του Αγίου Στεφάνου ενδέχεται να περιορίσει την ικανότητα της μελέτης να εξάγει ευρύτερα συμπεράσματα για άλλες περιοχές ή κοινότητες με διαφορετικά περιβαλλοντικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά, καθώς οι συνθήκες και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι του συγκεκριμένου ορεινού χωριού της Φθιώτιδας ενδέχεται να είναι μοναδικές και να μην αντικατοπτρίζουν πλήρως τις συνθήκες σε άλλες περιοχές.

3. Πολυπλοκότητα συναισθηματικών αντιδράσεων

Η ανάλυση των συναισθημάτων είναι αναπόφευκτα σύνθετη και πολυδιάστατη. Η κατηγοριοποίηση των συναισθημάτων σε ευτυχία, ανησυχία, λύπη, απαισιοδοξία κ.λπ. μπορεί να μην αποτυπώνει πλήρως την πολυπλοκότητα των συναισθηματικών αντιδράσεων που βιώνουν οι συνεντευξιζόμενοι, καθώς η αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών συναισθημάτων μπορεί να είναι πιο περίπλοκη από τις απλές κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παρούσα ανάλυση.

4. Ανάλυση και ερμηνεία δεδομένων

Η ανάλυση που έλαβε χώρα βασίζεται σε ποιοτικά δεδομένα τα οποία αναλύθηκαν από την υποφαινομένη βάσει της ίδιας κρίσης, το οποίο ενέχει την πιθανότητα να υπάρχουν επιδράσεις από τις προτιμήσεις και της προκαταλήψεις της ίδιας, καθώς το συγκεκριμένο χωριό είναι ο τόπος καταγωγής της, έτσι, η υποκειμενικότητα στην ερμηνεία των απαντήσεων μπορεί να επηρεάσει την αντικειμενικότητα των ευρημάτων.

Συμπεράσματα

Τα ευρήματα της μελέτης καταδεικνύουν ότι οι συναισθηματικές αντιδράσεις των κατοίκων του Αγίου Στεφάνου στις περιβαλλοντικές αλλαγές είναι ποικίλες και επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες. Η ευτυχία και η ηρεμία συνδυάζονται με αρνητικά συναισθήματα όπως η ανησυχία, η λύπη, η απαισιοδοξία και η νοσταλγία, προσδιορίζοντας την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης ψυχολογίας απέναντι σε μεταβαλλόμενα περιβαλλοντικά τοπία.

Η μελέτη παρείχε επίσης σημαντικές ενδείξεις ότι οι περιπατητικές δραστηριότητες και η άμεση επαφή με το φυσικό περιβάλλον λειτουργούν ως όχημα για την ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης των κατοίκων της περιοχής. Στις συνεντεύξεις τους, πολλοί από τους κατοίκους δήλωσαν ότι αυτοί οι περίπατοι τούς επιτρέπουν όχι μόνο να ανατρέχουν στις αλλαγές του τοπίου αλλά τους εμπνέουν και να προβούν σε ορισμένες ενέργειες σχετικά με τον εντοπισμό τόσο των αιτιών όσο και των αποτελεσμάτων αυτών των αλλαγών. Αυτοί οι στοχασμοί αναδεικνύουν αξίες και συμπεριφορές που δημιουργούν μια ενεργή σχέση με το περιβάλλον, όπως η συμμετοχή σε προσπάθειες περιφρούρησης ή αναδάσωσης βάσει των αποτελεσμάτων.

Τα αποτελέσματα της μελέτης αντικατοπτρίζουν επιπλέον ότι το φυσικό περιβάλλον γίνεται αντιληπτό από τους κατοίκους ως πολύτιμος πόρος που επηρεάζει την ποιότητα ζωής τους, ενώ η ενίσχυση της ευαισθητοποίησης για το περιβάλλον από τους κατοίκους αρθρώνεται μέσω της έμφασης στην προστασία του τοπίου και στη μετάδοση παραδοσιακών γνώσεων και τεχνικών: όλα σχετίζονται με θέματα που αφορούν τη φύση.

Η κατανόηση αυτών των συναισθημάτων είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη στρατηγικών που να υποστηρίζουν τις κοινότητες που πλήττονται από περιβαλλοντικές αλλαγές και τη δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων τα οποία εστιάζουν στη σύνδεση των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον. Η έρευνα υπογραμμίζει την ανάγκη για πιο ευαίσθητους και προσαρμοστικούς τρόπους διαχείρισης των περιβαλλοντικών αλλαγών, προκειμένου να μειωθούν οι αρνητικές ψυχολογικές επιπτώσεις και να ενισχυθεί η συναισθηματική ευημερία των κατοίκων. Προγράμματα που εστιάζουν στη διατήρηση και αποκατάσταση των φυσικών τοπίων, καθώς και στη δημιουργία πλατφορμών στήριξης και επικοινωνίας για την

αντιμετώπιση των ψυχολογικών επιπτώσεων μπορούν να βοηθήσουν στην ανακούφιση των συναισθηματικών επιπτώσεων της περιβαλλοντικής αλλαγής και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις κοινότητες που πλήττονται. Τέλος, μέσα από την εκπαίδευση, μπορεί να αναδυθούν ακόμα περισσότερο αυτές οι ανησυχίες των κατοίκων των περιοχών αυτών, να υπάρξει περαιτέρω ευαισθητοποίηση του κοινού και να οργανωθούν εθελοντικές δράσεις όπου μέσα από αυτές θα συνδυάζεται η μάθηση με την προστασία του περιβάλλοντος.

Ξένη Βιβλιογραφία

- Abramson, C. I. (2013). Problems of teaching the behaviorist perspective in the cognitive revolution. *Behavioral sciences (Basel, Switzerland)*, 3(1), 55–71. <https://doi.org/10.3390/bs3010055>
- Adams, T. E., Jones, S. H., & Ellis, C. (2021). *Handbook of Autoethnography*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429431760>
- Austin, Z., & Sutton, J. (2014). Qualitative research: getting started. *The Canadian journal of hospital pharmacy*, 67(6), 436–440. <https://doi.org/10.4212/cjhp.v67i6.1406>
- Bazuń, D., & Kwiatkowski, M. (2021). Exploratory walk and local cohesion— the concept and application. *Mobilities*, 17(4), 565–584. <https://doi.org/10.1080/17450101.2021.1999775>
- Beames, S., Atencio, M., & Ross, H. (2009). Taking excellence outdoors. *Scottish Educational Review*, 41(2), 32–45. <https://doi.org/10.1163/27730840-04102004>
- Becker, C., Lauterbach, G., Spengler, S., Dettweiler, U., & Mess, F. (2017). Effects of regular classes in outdoor education settings: A systematic review on students' learning, social and Health Dimensions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(5), 485. <https://doi.org/10.3390/ijerph14050485>
- Belanche, D., Casaló, L. V., & Rubio, M. Á. (2021). Local Place Identity: A comparison between residents of rural and Urban Communities. *Journal of Rural Studies*, 82, 242–252. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.003>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

- Careri, F. (2018). *Walkscapes: Walking as an aesthetic practice* (pp. 29-50). Barcelona: Culicidae Architectural Press.
- Carson, S., Godwin, H., Kentatchime, F., Nana, E., Njabo, K., & Cole, B. (2018). Indigenous peoples' concerns about loss of forest knowledge: Implications for forest management. *Conservation and Society*, 16(4), 431.
https://doi.org/10.4103/cs.cs_17_105
- Catton, W. R., & Dunlap, R. E. (1978). Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist*, 13(1), 41-49
- Cross, J.E. (November 2-4, 2001). "What is sense of place" in Archives of the Twelfth Headwaters Conference, Western State College of Colorado (<http://www.western.edu/headwaters/archives>).
- DeVile, N. V., Tomasso, L. P., Stoddard, O. P., Wilt, G. E., Horton, T. H., Wolf, K. L., Brymer, E., Kahn, P. H., Jr, & James, P. (2021). Time Spent in Nature Is Associated with Increased Pro-Environmental Attitudes and Behaviors. *International journal of environmental research and public health*, 18(14), 7498. <https://doi.org/10.3390/ijerph18147498>
- Falzon, D., & Conrad, E. (2023). Designing primary school grounds for Nature-Based Learning: A review of the evidence. *Journal of Outdoor and Environmental Education*. <https://doi.org/10.1007/s42322-023-00142-4>
- Ferdman, A. (2023). Walking and Its Contribution to Objective Well-Being. *Journal of Planning Education and Research*, 43(2), 294-304. <https://doi.org/10.1177/0739456X19875195>
- Gergen, K. J., McNamee, S., & Barrett, F. J. (2007). Toward transformative dialogue. *International Journal of Public Administration*, 24(7-8), 679-707.
<https://doi.org/10.1081/pad-100104770>
- Gifford, R., Steg, L., & Reser, J. P. (2011). Environmental psychology. *IAAP Handbook of Applied Psychology*, 440-470.
<https://doi.org/10.1002/9781444395150.ch18>

- Glover, T. D., Todd, J., & Moyer, L. (2022). Neighborhood walking and social connectedness. *Frontiers in Sports and Active Living*, 4. <https://doi.org/10.3389/fspor.2022.825224>
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual review of public health*, 35, 207–228. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443>
- Hayes, S., Nicole, R.. (2022). *Walking with [please insert here]: How autoethnographic walks enable us to consider the embodied relationship between people, place and planet*. Insight. <https://insight.cumbria.ac.uk/id/eprint/6613/>
- Jamshed S. (2014). Qualitative research method-interviewing and observation. *Journal of basic and clinical pharmacy*, 5(4), 87–88. <https://doi.org/10.4103/0976-0105.141942>
- Joy, O.-T. E. (2023). Assessment of the impact of Outdoor Classrooms in environmental education in Nigeria. *Dec 2023 - Jan 2024*, (41), 1–7. <https://doi.org/10.55529/jeimp.41.1.7>
- Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain and illness*. New York, NY: Delacorte.
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Michigan: Cambridge University Press.
- Kim, H. (2003). Sense of place and environmental education - focus on the implication of sense of place as environmental sensitivity in environmental education. *Journal of Curriculum and Evaluation*, 6(1), 313–329. <https://doi.org/10.29221/jce.2003.6.1.313>
- Korpela, K. M. (1989). Place-identity as a product of environmental self-regulation. *Journal of Environmental Psychology*, 9(3), 241–256. [https://doi.org/10.1016/s0272-4944\(89\)80038-6](https://doi.org/10.1016/s0272-4944(89)80038-6)

- Koziel, N., Vigod, S., Price, J., Leung, J., & Hensel, J. (2022). Walking Psychotherapy As a Health Promotion Strategy to Improve Mental and Physical Health for Patients and Therapists: Clinical Open-Label Feasibility Trial. *Canadian journal of psychiatry. Revue canadienne de psychiatrie*, 67(2), 153–155. <https://doi.org/10.1177/07067437211039194>
- Kudryavtsev, A., Stedman, R. C., & Krasny, M. E. (2012). Sense of place in environmental education. *Environmental Education Research*, 18(2), 229–250. <https://doi.org/10.1080/13504622.2011.609615>
- Lie, L. B., de Korte, L., & Pursiainen, C. H. (2023). “Here, I will stay until I die”—exploring the relationship between place attachment, risk perception, and coping behavior in two small Norwegian communities. *Regional Environmental Change*, 23(3). <https://doi.org/10.1007/s10113-023-02106-2>
- Lugg, A. (2007). Developing sustainability-literate citizens through outdoor learning: Possibilities for outdoor education in Higher Education. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 7(2), 97–112. <https://doi.org/10.1080/14729670701609456>
- Maller, C., Townsend, M., Pryor, A., Brown, P., & St Leger, L. (2006). Healthy nature healthy people: 'contact with nature' as an upstream health promotion intervention for populations. *Health promotion international*, 21(1), 45–54. <https://doi.org/10.1093/heapro/dai032>
- Mau, M., Klausen, S. H., & Roessler, K. K. (2023). Becoming a person: How long-distance walking can lead to personal growth – a cultural and health-related approach. *New Ideas in Psychology*, 68, 100975. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2022.100975>
- Mayer, F. S., Frantz, C. M., Bruehlman-Senecal, E., & Dolliver, K. (2009). Why Is Nature Beneficial? The Role of Connectedness to Nature. *Environment and Behavior*, 41(5), 607–643. <https://doi.org/10.1177/0013916508319745>
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2020). *Qualitative Data Analysis: A methods sourcebook*. SAGE. Oppezzo, M., & Schwartz, D. L. (2014). Give

your ideas some legs: The positive effect of walking on creative thinking. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 40(4), 1142–1152. <https://doi.org/10.1037/a0036577>

Murphy, J., & Mannion, C. J. (2021). Peripatetic teaching: What can medical education learn from Ancient Greece? *British Journal of Hospital Medicine*, 82(4), 1–7. <https://doi.org/10.12968/hmed.2020.0714> O'Brien, K. L., & Leichenko, R. M. (2000). Double exposure: Assessing the impacts of climate change within the context of economic globalization. *Global Environmental Change*, 10(3), 221–232. [https://doi.org/10.1016/s0959-3780\(00\)00021-2](https://doi.org/10.1016/s0959-3780(00)00021-2)

Palmer-Cooper, J. A., & Neal, P. (2003). *The Handbook of Environmental Education*. New York: Taylor & Francis e-Library.

Payne, E. A., Loi, N. M., & Thorsteinsson, E. B. (2020). The restorative effect of the natural environment on University Students' Psychological Health. *Journal of Environmental and Public Health*, 2020, 1–9. <https://doi.org/10.1155/2020/4210285>

Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child* (pp. 350-379). New York: Basic Books. Available at: <http://125.22.75.155:8080/handle/123456789/2080>

Pierce, J., & Lawhon, M. (2015). Walking as method: Toward methodological forthrightness and comparability in Urban Geographical Research. *The Professional Geographer*, 67(4), 655–662. <https://doi.org/10.1080/00330124.2015.1059401>

Rickinson, M., Dillon, J., Teamey, K., Morris, M., Choi, M. Y., Sanders, D., & Benefield, P. (2004). *A review of research on outdoor learning*. National Foundation for Educational Research. Available at: https://slunik.slu.se/kursfiler/PE0016/50015.0809/Rickinson_Research_Outdoor_Learning.pdf

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>

- Sedikides, C., Wildschut, T., Arndt, J., & Routledge, C. (2008). Nostalgia: Past, Present, and Future. *Current Directions in Psychological Science*, 17(5), 304-307. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00595.x>
- Silverman, D. (2016). *Qualitative research: Issues of theory, Method and practice*. London: SAGE Publications.
- Skinner, B. F. (1971). *Beyond freedom and dignity* (pp. 126-142). Knopf. Available at: https://archive.org/details/Beyond_Freedom_and_Dignity/page/n139/mode/2up
- Sobel, D. (2004). *Place-based education: Connecting classrooms & communities* (pp. 61-74). The Orion Society. Available at: <https://typeset.io/pdf/place-based-education-connecting-classrooms-and-communities-13c3wkcqsm.pdf>
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., & Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), 201–230. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7)
- Waite, S. (2011). Teaching and learning outside the classroom: Personal values, alternative pedagogies and standards. *Education 3-13*, 39(1), 65–82. <https://doi.org/10.1080/03004270903206141>
- Wick, D. P. (2022). The Lyceum in twilight: Athens’ “second school” and its struggle to re-invent itself and survive in the last years of the Roman Republic. *Athens Journal of History*, 8(2), 99–108. <https://doi.org/10.30958/ajhis.8-2-1>
- Wilson, E. O. (1984). *Biophilia* (pp. 3-22). Cambridge: Harvard University Press. Available at: <https://archive.org/details/edward-o.-wilson-biophilia/page/1/mode/2up>

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Μικρογιαννάκη, Ι. (2013) Κρίση, Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία: μια κριτική θεώρηση. *Για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, 3(48).<https://www.peakpemagazine.gr/article/%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%B%CE%BF%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%B5%CE%B9%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE>
- Τσιώλης, Γ. (2018) Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Γ. Ζαϊμάκης (επιμ.), Ερευνητικές διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές – Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης. Πανεπιστήμιο Κρήτης – Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής έρευνας. Σελ. 97-125.
- Τσουκαλά, Κ. (2023). Η γεωγραφία και η αντίληψη του τόπου. Στο *Περιβαλλοντική Ψυχολογία. Σύγχρονες τάσεις στον ελληνικό χώρο* (σσ. 17-41). Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Παράρτημα

Α. ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΥ ΑΝΑ ΗΜΕΡΑ

Προσωπικός Αναστοχασμός Έπειτα από Τρεις Περιπάτους στο Χωριό Άγιος Στέφανος Δομοκού

Εισαγωγή

Ο Άγιος Στέφανος Δομοκού είναι ένα χωριό στην Κεντρική Ελλάδα, στο οροπέδιο της αποξηραμένης λίμνης Ξυνιάδας. Οι τρεις περίπατοι που έκανα εκεί μου προσέφεραν βαθιά ενδοσκόπηση και κατανόηση σημαντικών θεμάτων όπως η ερημοποίηση, τα ιστορικά μνημεία και η κλιματική αλλαγή. Στην παρούσα ανάλυση, θα μοιραστώ τις σκέψεις και τα συναισθήματά μου από αυτές τις εμπειρίες.

20/06/2024. Πρώτος Περίπατος: Ερημοποίηση και Άναρχη Βλάστηση σε Κατοικημένη Περιοχή

Ο πρώτος μου περίπατος στον Άγιο Στέφανο επικεντρώθηκε στην παρατήρηση της ερημοποίησης και της άναρχης βλάστησης στα σπίτια του χωριού που έχουν εγκαταλειφθεί. Η εγκατάλειψη αυτών των κατοικιών είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση μιας εντονότερης και ανεξέλεγκτης βλάστησης, η οποία δημιουργήσε έναν παράξενο συνδυασμό φυσικής ομορφιάς και υποβάθμισης.

Καθώς περπατούσα στα μονοπάτια του χωριού, παρατήρησα ότι πολλά από τα παλιά σπίτια και οι αυλές τους είχαν εγκαταλειφθεί. Τα παλιά σπίτια, με τις φθαρμένες στέγες και τα μισογκρεμισμένα παράθυρα, θύμιζαν την εποχή που το χωριό είχε αρκετούς κατοίκους. Οι αυλές ήταν πνιγμένες από χορτάρια και θάμνους, με δέντρα που είχαν μεγαλώσει άναρχα, καλύπτοντας τις παλιές διαδρομές και τους δρόμους. Η εγκατάλειψη είχε επιτρέψει στη φύση να ανακτήσει τον χώρο της, με αποτέλεσμα να εμφανιστεί μια έντονη άναρχη βλάστηση. Οι κισσοί και τα αναρριχώμενα φυτά είχαν

κυριεύσει τους τοίχους, δημιουργώντας μια εικόνα εγκατάλειψης αλλά και μιας φυσικής επανάκτησης του χώρου. Αυτή η φυσική επανάκτηση του χώρου, αν και όμορφη με τον δικό της τρόπο, ανέδειξε την έλλειψη ανθρώπινης παρουσίας και φροντίδας.

Το φαινόμενο της ερημοποίησης ήταν εμφανές στις περιοχές που άλλοτε καλλιεργούνταν. Πολλοί νέοι είχαν φύγει από το χωριό αναζητώντας εργασία στις πόλεις, αφήνοντας πίσω τα σπίτια τους και τις καλλιέργειες τους. Το έδαφος ήταν ξηρό και ραγισμένο, χωρίς ίχνη από την παλιά γονιμότητα. Η έλλειψη νερού και η αλλαγή των κλιματικών συνθηκών είχαν οδηγήσει σε αυτήν την κατάσταση. Καθώς περπατούσα, μπορούσα να αισθανθώ τη ζεστή, ξηρή ατμόσφαιρα που ενίσχυε την αίσθηση της εγκατάλειψης.

Οι αυλές των σπιτιών δεν έχουν πια λουλούδια προσεγμένα από το χέρι κάποιας νοικοκυράς, αλλά ότι απέμεινε και κατάφερε να επιβιώσει στο πέρασμα των χρόνων. Οι μπαξέδες δεν έχουν τα κηπευτικά που θα καλύψουν τις ανάγκες μια πολυπληθούς οικογένειας, αλλά αγριόχορτα και ζιζάνια. Τα καρποφόρα δέντρα είναι και αυτά παρατημένα, ακλάδευτα απότιστα, δεν αποδίδουν πια τους αναμενόμενους καρπούς.

Η παρατήρηση αυτής της εγκατάλειψης και της άναρχης βλάστησης με γέμισε με μια αίσθηση μελαγχολίας και προβληματισμού και με έκανε να σκεφτώ τις συνέπειες της αστικής μετανάστευσης και της ερημοποίησης. Κατάλαβα ότι η εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών δεν οδηγεί μόνο στην απώλεια της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και στην υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος. Η άναρχη βλάστηση, αν και εντυπωσιακή, έδειχνε επίσης την έλλειψη ανθρώπινης φροντίδας και την αδιαφορία για τη διατήρηση του περιβάλλοντος.

21/06/2024. Δεύτερος Περίπατος: Ιστορικά Μνημεία και Πολιτιστική Κληρονομιά

Ο δεύτερος περίπατος με οδήγησε στα ιστορικά μνημεία του χωριού Άγιος Στέφανος. Εξερεύνησα την πολιτιστική κληρονομιά του χωριού και σκέφτηκα τη σημασία της διατήρησης αυτών των μνημείων.

Η Παλιά Εκκλησία του Αγίου Στεφάνου, το Κοιμητήριο του χωριού

Καθώς ξεκίνησα τον περίπατό μου, η πρώτη μου στάση ήταν στην παλιά εκκλησία του χωριού, χτισμένη επί Τουρκοκρατίας από Τούρκο αξιωματικό, εξαιτίας θαύματος την ημέρα του εορτασμού του Αγίου Στεφάνου. Η σημερινή κατάσταση της

εκκλησίας εξωτερικά και εσωτερικά δεν μαρτυρούν την μεγάλη της διαδρομή στο χρόνο καθώς έχουν γίνει εργασίες συντήρησης, χωρίς να σεβαστούν την ταυτότητα και την ιστορία της. .

Η ησυχία του χώρου και η αίσθηση ιερότητας με γέμισαν με δέος και σεβασμό. Σκέφτηκα τους ανθρώπους που προσεύχονταν εδώ για γενιές, τις θρησκευτικές τελετές που είχαν λάβει χώρα όλα αυτά τα χρόνια, όλα μέρος της συνεχούς ζωής του χωριού.

Μνημείο των 106 από την Αντίσταση του 1940

Συνεχίζοντας τον περίπατό μου, επισκέφθηκα το μνημείο των 106 ηρώων της αντίστασης κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Το μνημείο έχει ανεγερθεί στο σημείο εκτέλεσης και ενταφιασμού των 106 εκτελεσθέντων στον Άγιο Στέφανο (Νεζερό, η παλιά ονομασία του χωριού επί Τουρκοκρατίας), σε αντίποινα για την ανατίναξη της σήραγγας στο Κούρνοβο (σημερινό Τρίλοφο). Το μνημείο, μια λιτή αλλά συγκινητική κατασκευή, στέκει ως φόρος τιμής σε εκείνους που θυσίασαν τη ζωή τους για την ελευθερία. Πάνω στο μνημείο είναι γραμμένο το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου για τους εκτελεσθέντες του Νεζερού

“Οι Άγιοι 106

Όχι κραυγές και κλάματα, ιερή σιγή να φέξει

το χώρο ετούτο που έπεσαν οι Άγιοι εκατόν έξι

γερόντοι και ανταρτόπουλα, παιδιά της Ρωμιοσύνης

κάθε όνομα κι ένα σπαθί κι ένα άστρο αδελφοσύνης

ωστόσο να 'ρθει η Λευτεριά στάρι κι ανθό να σπείρει

και το θλιμμένο Κούρνοβο να στήσει πανηγύρι

κι οι 106 αδούλωτοι για πάντα αναστημένοι

φρουροί του δίκιου να ορθωθούν μέσα στην Οικουμένη”

Στάθηκα μπροστά στο μνημείο, αναλογιζόμενη τις ιστορίες θάρρους και αυτοθυσίας.

Ένωσα μια βαθιά ευγνωμοσύνη για τις θυσίες αυτών των ανθρώπων και σκεφτόμουν πώς οι πράξεις τους συνεχίζουν να εμπνέουν τις νέες γενιές.

Τα Παραδοσιακά Σπίτια

Συνεχίζοντας τον περίπατό μου, πέρασα από τα παραδοσιακά πέτρινα σπίτια του χωριού. Τα σπίτια αυτά, με τις κεραμοσκεπές και τις ξύλινες πόρτες, αποτελούν

ζωντανές μαρτυρίες της ζωής και της αρχιτεκτονικής παράδοσης της περιοχής. Χτισμένα με πέτρες, έχουν μια πέτρα, κάποια από αυτά, που αναγράφει την χρονολογία οικοδόμησής τους. Συνήθως, είναι διώροφα για να εξυπηρετούν τις ανάγκες των μεγάλων οικογενειών που τα κατοικούσαν. Στον πάνω όροφο έμενε η οικογένεια και στον κάτω όροφο ζούσαν τα ζώα της οικογένειας.

Καθώς περπατούσα ανάμεσα σε αυτά τα σπίτια, φαντάστηκα τις οικογένειες που έζησαν εδώ, τις καθημερινές τους δραστηριότητες και τις παραδόσεις που τηρούσαν. Η αίσθηση της ιστορίας και της συνέχειας με έκανε να νιώσω συνδεδεμένη με το παρελθόν και να εκτιμήσω τη σημασία της διατήρησης αυτών των κτισμάτων. Αν και τα περισσότερα από αυτά έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές είναι θέμα χρόνου το πότε θα καταρρεύσουν.

Η Πλατεία του Χωριού

Η πλατεία του χωριού, με τα δέντρα και το παλιό κοινοτικό γραφείο, που σήμερα εξυπηρετεί τις ανάγκες του αγροτικού ιατρείου, είναι το επίκεντρο της κοινωνικής ζωής. Εδώ, οι κάτοικοι συναντιούνται, συζητούν και συμμετέχουν σε διάφορες εκδηλώσεις.

Καθώς καθόμουν κάτω από τα δέντρα, ένιωσα την αίσθηση της κοινότητας και της συνέχειας. Σκεφτόμουν τις γιορτές, τα πανηγύρια και τις καθημερινές συναντήσεις που κρατούν ζωντανή την κοινωνική ζωή του χωριού. Η πλατεία είναι ένας ζωντανός οργανισμός που ενώνει τους κατοίκους.

Το Παλαιό Σχολείο

Το παλαιό σχολείο του χωριού, αποτελεί πλέον λαογραφικό μουσείο και κέντρο πολιτιστικών εκδηλώσεων. Τα παλιά θρανία, οι μαυροπίνακες και τα βιβλία καθώς και τα εκθέματα, τοπικές φορεσιές, σκεύη και εργαλεία, δημιουργούν μια νοσταλγική ατμόσφαιρα.

Περπατώντας στους χώρους του σχολείου, θυμήθηκα τις δικές μου σχολικές μέρες. Σκεφτόμουν τα παιδιά που πέρασαν από αυτά τα θρανία, τις γνώσεις και τα όνειρα που διαμορφώθηκαν εδώ. Το σχολείο δεν είναι μόνο ένας χώρος μάθησης, αλλά και ένα σύμβολο των προσπαθειών της κοινότητας για το μέλλον των παιδιών τους.

Οι Βρύσες

Οι παλιές βρύσες του χωριού, με το κρυστάλλινο νερό τους, ήταν σημεία συγκέντρωσης για τους κατοίκους. Εδώ, οι άνθρωποι έρχονταν να πάρουν νερό, να πλύνουν ρούχα και να συναντηθούν. Για πολλά χρόνια οι δύο βρύσες στο εσωτερικό του χωριού εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των κατοίκων, σήμερα έχουν στερέψει. Οι άλλες δύο βρύσες στις εισόδους του χωριού εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των ζώων και των κοπαδιών της περιοχής καθώς και το πότισμα των μπαζέδων. Σήμερα, είναι οι μόνες που έχουν νερό.

Στάθηκα μπροστά σε μία από τις βρύσες και άκουσα τον ήχο του νερού. Σκέφτηκα πόσο σημαντικές ήταν αυτές οι βρύσες για την καθημερινή ζωή των κατοίκων. Ήταν σημεία συνάντησης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης, ενώ παρείχαν και έναν απαραίτητο πόρο για την επιβίωση.

Η περιήγηση στα ιστορικά μνημεία του Άγιου Στέφανου με γέμισε με συναισθήματα δέους και σεβασμού για την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου. Κατάλαβα πόσο σημαντικό είναι να διατηρούμε και να προστατεύουμε αυτά τα μνημεία, καθώς αποτελούν γέφυρες που μας συνδέουν με το παρελθόν και μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα τις ρίζες μας.

Η εμπειρία μου αυτή με έκανε να αναλογιστώ την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη σημασία της διατήρησής της για τις μελλοντικές γενιές. Τα ιστορικά μνημεία του Άγιου Στέφανου δεν είναι τουριστικά αξιοθέατα, αλλά ζωντανές μαρτυρίες της ανθρώπινης δημιουργικότητας και της πολιτιστικής ταυτότητας του τόπου. Χωρίς τη διατήρησή τους, οι μελλοντικές γενιές μπορεί να χάσουν πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία και την ταυτότητά τους.

23/06/2024. Τρίτος Περίπατος: Κλιματική Αλλαγή και Προσωπική Ευθύνη

Ο τρίτος περίπατος ήταν αφιερωμένος στην κατανόηση της κλιματικής αλλαγής και των επιπτώσεών της στην περιοχή. Σκέφτηκα πώς μπορούμε να αναλάβουμε προσωπική ευθύνη και να δράσουμε για να αντιμετωπίσουμε αυτή την κρίση. Παρατήρησα τις αλλαγές στη χλωρίδα και την πανίδα, που αποδίδονται στην κλιματική αλλαγή. Έκανα σκέψεις για την αλλαγή των εποχών, με τους χειμώνες να είναι πιο ήπιοι και τα καλοκαίρια πιο ξηρά και ζεστά.

Παρατήρηση της Γεωργίας και των Καλλιεργειών

Περπατώντας κοντά στα χωράφια, παρατήρησα τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι καλλιεργείες λόγω των ακραίων καιρικών φαινομένων. Τα φυτά έδειχναν να βρίσκονται σε άλλη εποχή, αποπροσανατολισμένα από την τρέχουσα εποχή και οι αποδόσεις των χωραφιών φαίνονταν μειωμένες. Τα αρδευτικά συστήματα λειτουργούσαν διαρκώς, αλλά ακόμα και έτσι η γη έδειχνε να υποφέρει από την έλλειψη νερού. Η ποικιλία στις καλλιεργείες είναι πια μειωμένη. Τα παλιά χρόνια στο χωρίο υπήρχαν καλλιεργείες όπως, τεύτλα, ντομάτες, καπνά κτλ. Οι συγκεκριμένες καλλιεργείες απαιτούσαν αρκετό νερό, όχι ακραίες θερμοκρασίες και πολλή ανθρώπινη ενασχόληση.

Η κατάσταση των καλλιεργειών με έκανε να σκεφτώ πόσο εξαρτημένη είναι η ζωή μας από τη φύση και πώς η κλιματική αλλαγή μπορεί να απειλήσει την τροφική ασφάλεια. Αναρωτήθηκα τι μπορούμε να κάνουμε για να στηρίξουμε τη γεωργία σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες και πώς μπορούμε να προσαρμόσουμε τις πρακτικές μας για να αντιμετωπίσουμε τις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής.

Έλλειψη Νερού

Περπατώντας προς τα ρυάκια και τις πηγές που κάποτε έρεαν άφθονα, διαπίστωσα ότι πολλά από αυτά ήταν σχεδόν ξηρά. Η έλλειψη νερού ήταν εμφανής, με τη γη να είναι ραγισμένη και ξηρή. Η αλλαγή στις βροχοπτώσεις και η αυξημένη θερμοκρασία είχαν επηρεάσει σοβαρά την υδάτινη ισορροπία της περιοχής. Καθώς και τα έργα για τον Αυτοκινητόδρομο Κεντρικής Ελλάδας – Ε65, έχουν συμβάλει σε αυτή την αλλαγή μιας και έχουν αλλάξει τις κατευθύνσεις του νερού ώστε να μην επηρεάζετε το έργο.

Η κατάσταση αυτή με γέμισε με ανησυχία για το μέλλον της περιοχής και την επιβίωση των τοπικών οικοσυστημάτων. Σκέφτηκα την αξία του νερού ως πολύτιμου πόρου και πώς η κλιματική αλλαγή απειλεί την πρόσβαση σε αυτό. Αισθάνθηκα την ανάγκη να δράσω για την προστασία και τη διατήρηση των υδάτινων πόρων.

Έλλειψη Οικόσιτων Ζώων

Μια ακόμη σημαντική παρατήρηση ήταν η έλλειψη οικόσιτων ζώων στα χωράφια και τις αυλές. Κάποτε, η περιοχή ήταν γεμάτη από ζώα όπως κατσίκες, πρόβατα, κοτόπουλα και γαϊδουράκια, που όχι μόνο συνέβαλλαν στην οικονομία του χωριού αλλά και στη βιοποικιλότητα του τοπίου.

Η απουσία των οικοσιστών ζώων με έκανε να σκεφτώ πώς η κλιματική αλλαγή, οι οικονομικές δυσκολίες και η εγκατάλειψη του χωριού από τους νέους έχουν οδηγήσει σε αυτή την κατάσταση. Τα ζώα αυτά ήταν αναπόσπαστο μέρος της ζωής του χωριού, και η απουσία τους επηρεάζει αρνητικά την οικολογική ισορροπία και την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής.

Αλλαγή Βιοποικιλότητας

Ο Άγιος Στέφανος είναι ένα από τα παραλίμνια χωριά της πρώην λίμνης Ξυνιάδας. Η αποξήρανση της λίμνης, οι αραιές βροχοπτώσεις τον χειμώνες και το καλοκαίρια έχουν σοβαρές επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα της περιοχής. Πολλά είδη φυτών και ζώων έχουν εξαφανιστεί ή μειωθεί δραματικά σε αριθμό. Αν και η λίμνη ήταν αποξηραμένη εδώ και 70 χρόνια περίπου, για μεγάλο διάστημα είχε νερά, πλημύριζε από τις βροχές του χειμώνα και την άνοιξη στέγνωνε ξανά και γινόταν έτοιμη για καλλιέργεια. Πολλά αποδημητικά πουλιά ερχόταν στην περιοχή ανάλογα με την εποχή. Επίσης, υπήρχαν άγρια πουλιά όπως γεράκια και αετοί. Σήμερα, ο πληθυσμός τους έχει μειωθεί αρκετά. Οι αλλαγές αυτές έχουν αλλάξει το οικοσύστημα, δημιουργώντας ένα πιο φτωχό και λιγότερο ανθεκτικό περιβάλλον.

Η θέα της αποξηραμένης λίμνης και η απουσία πολλών ειδών που άλλοτε ήταν άφθονα με γέμισαν με θλίψη και ανησυχία. Κατάλαβα πόσο ευάλωτα είναι τα οικοσυστήματα στις κλιματικές αλλαγές και πόσο σημαντικό είναι να προστατεύουμε τη βιοποικιλότητα. Η απώλεια των ειδών και η αλλαγή στη βιοποικιλότητα δεν είναι μόνο ένα περιβαλλοντικό ζήτημα, αλλά και ένα πολιτιστικό και οικονομικό πρόβλημα που επηρεάζει την ποιότητα ζωής των ανθρώπων.

Καταστροφή από τον Ιανό

Τα σημάδια της καταστροφής που προκάλεσε ο μεσογειακός κυκλώνας Ιανός ήταν ακόμη εμφανή. Δέντρα σπασμένα, κτίρια με ζημιές, κατεστραμμένοι δρόμοι και φερτά υλικά μαρτυρούσαν την ισχύ της φύσης και την ευπάθεια των ανθρώπινων κατασκευών.

Βλέποντας τα σημάδια της καταστροφής, ένιωσα έναν συνδυασμό δέους και ανησυχίας. Ο Ιανός μου υπενθύμισε τη δύναμη των φυσικών φαινομένων και πώς η κλιματική αλλαγή μπορεί να εντείνει την συχνότητα και την ένταση αυτών των φαινομένων. Σκέφτηκα πώς μπορούμε να προετοιμαστούμε καλύτερα και να χτίσουμε ανθεκτικότερες υποδομές.

Έργα για τον Αυτοκινητόδρομο Κεντρικής Ελλάδας – E65

Καθώς περπατούσα κοντά στα έργα για τον Αυτοκινητόδρομο Κεντρικής Ελλάδας – E65, παρατήρησα την αντίθεση μεταξύ της κατασκευαστικής δραστηριότητας και του φυσικού τοπίου. Η κατασκευή αυτού του αυτοκινητοδρόμου ήταν απαραίτητη για τη βελτίωση της υποδομής του οδικού άξονα της χώρας, αλλά ταυτόχρονα προκάλεσε ανησυχία στην τοπική κοινωνία για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Η παρουσία των έργων με έκανε να σκεφτώ την ισορροπία που πρέπει να διατηρηθεί μεταξύ ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας. Η κλιματική αλλαγή μας αναγκάζει να επανεξετάσουμε πώς χτίζουμε και αναπτύσσουμε τις υποδομές μας, ώστε να ελαχιστοποιούμε τις αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Η περιήγησή μου στις αλλαγές του τοπίου και τις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής με γέμισε με συναισθήματα ευθύνης και επιθυμίας για δράση. Κατάλαβα ότι η κλιματική αλλαγή δεν είναι κάτι μακρινό, αλλά επηρεάζει άμεσα τις ζωές μας και το μέλλον μας.

Η εμπειρία αυτή με έκανε να αναλογιστώ τη δύναμη που έχουμε ως άτομα και ως κοινότητα να συμβάλλουμε θετικά στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Μέσα από μικρές αλλά σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητά μας, μπορούμε να κάνουμε τη διαφορά. Η προσωπική ευθύνη και η συλλογική δράση είναι το κλειδί για ένα βιώσιμο μέλλον.

Συμπέρασμα

Οι τρεις αυτοί περίπατοι στο Άγιος Στέφανος Δομοκού ήταν για μένα πολύ περισσότερο από απλές βόλτες στη φύση. Ήταν ευκαιρίες για βαθύ αναστοχασμό και κατανόηση σημαντικών θεμάτων όπως η ερημοποίηση, η ιστορική κληρονομιά και η κλιματική αλλαγή. Καθένας από αυτούς τους περιπάτους με έφερε πιο κοντά στην κατανόηση του πώς συνδέονται οι ατομικές μας πράξεις με τα παγκόσμια προβλήματα και με ενέπνευσε να αναλάβω δράση για ένα πιο βιώσιμο μέλλον.

B. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Δημογραφικά στοιχεία

1. Ηλικία:

2. Φύλο:

- Άνδρας
- Γυναίκα

3. Εκπαίδευση:

- Δημοτικό
- Γυμνάσιο
- Λύκειο
- Ανώτατη Εκπαίδευση (Πανεπιστήμιο)
- Άλλο

4. Επαγγελματική Κατάσταση:

5. Χρόνια Διαμονής στον Άγιο Στέφανο: (αριθμός χρόνων)

6. Πρόσβαση σε Πληροφορίες για Περιβαλλοντικά Θέματα:

Γενικές Ερωτήσεις

7. Μπορείτε να μας πείτε λίγα λόγια για τον εαυτό σας και την ιστορία σας στον Άγιο Στέφανο;

8. Πόσα χρόνια ζείτε σε αυτό το χωριό και ποια είναι η καθημερινότητά σας εδώ;

Εμπειρίες και Παρατηρήσεις Κατά τη Διάρκεια Περιπάτων

9. Περπατάτε συχνά ή περπατούσατε στο παρελθόν στο χωριό και στις γύρω περιοχές; Ποιες είναι οι αγαπημένες σας διαδρομές;

10. Τι παρατηρείτε συνήθως κατά τη διάρκεια των περιπάτων σας στο χωριό;

Σχέση με τη Φύση και το Τοπίο

11. Πώς νιώθετε όταν περπατάτε στη φύση γύρω από τον Άγιο Στέφανο;
12. Μπορείτε να κατονομάσετε τα συναισθήματά σας κατά τη διάρκεια των περιπάτων σας στη φύση;
13. Ποιες είναι οι αγαπημένες σας φυσικές τοποθεσίες και γιατί;
14. Πιστεύετε ότι οι περίπατοι σας βοηθούν να συνδεθείτε καλύτερα με το περιβάλλον και τη φύση;

Προστασία και Διατήρηση του Περιβάλλοντος

15. Πιστεύετε ότι οι περίπατοι σας έχουν αυξήσει την ευαισθητοποίησή σας σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος;
16. Υπάρχουν πρωτοβουλίες ή προγράμματα στο χωριό για την προστασία και διατήρηση των φυσικών τοπίων; Ποια είναι η συμμετοχή σας σε αυτά;

Ιστορικές και Πολιτιστικές Παρατηρήσεις

17. Υπάρχουν ιστορικά ή πολιτιστικά σημεία ενδιαφέροντος που απολαμβάνετε να επισκέπτεστε κατά τη διάρκεια των περιπάτων σας;
18. Πώς συνδυάζεται η ιστορία και ο πολιτισμός του χωριού με το φυσικό περιβάλλον στις διαδρομές σας;

Περιβαλλοντικές Αλλαγές και Παρατηρήσεις

19. Έχετε παρατηρήσει αλλαγές στο περιβάλλον του χωριού κατά τη διάρκεια των περιπάτων σας τα τελευταία χρόνια; Αν ναι, ποιες είναι αυτές;
20. Ποιες αλλαγές πιστεύετε ότι έχουν τη μεγαλύτερη επίδραση στο χωριό και την καθημερινή σας ζωή;
21. Πώς νιώθετε για τις αλλαγές αυτές;
22. Μπορείτε να κατονομάσετε τα βασικά συναισθήματα που σας προκαλούν;

Προσωπικός Αναστοχασμός και Μελλοντικές Προοπτικές

23. Πώς σας έχει επηρεάσει προσωπικά η εμπειρία των περιπάτων στον Άγιο Στέφανο;

24. Υπάρχει κάποια συγκεκριμένη εμπειρία από έναν περίπατο που σας έχει μείνει αξέχαστη;
25. Πιστεύετε ότι οι περίπατοι μπορούν να συμβάλουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και στην ενίσχυση της κοινότητας στο χωριό; Αν ναι, πώς;

Άλλες σκέψεις

26. Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να προσθέσετε σχετικά με τις εμπειρίες σας από τους περιπάτους στον Άγιο Στέφανο;

Γ. ΔΕΙΓΜΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Συνέντευξη 3

1.80 χρόνων

2.Γυναίκα

3.Δημοτικό

4.Συνταξιούχος ΟΓΑ

5.[Σκέψη] 62 χρόνια

6.Όχι

7.Τι να πω τώρα; Εεε Είχαμε αγροτική δουλειά, τα οικιακά, η οικογένεια μεγάλη. Ήμασταν επτά άτομα, δύο τα πεθερικά, και εμείς οι πέντε, τρία τα παιδιά, ο άντρας μου και εγώ. Εεε Είχαμε και πρόβατα, δούλευα παντού μπροστά...

8.Σήμερα κάνω ότι μπορώ στο σπίτι, δεν πάω πουθενά, ούτε έξω ούτε πουθενά, τίποτα.

9.Περπατούσα όταν πήγαινα στη δουλειά. Όχι, δεν είχα χρόνο για βόλτες [γέλιο]. Οι διαδρομές που έκανα για να κάνω τις δουλειές μου ήταν μεγάλες από την μια άκρη του χωριού στην άλλη. Στις Πέντε Βρύσες και πίσω, να δω τα παιδιά και πάλι στη δουλειά. Περπατούσα όλον τον δρόμο [γέλιο].

10. Όταν περπατούσα, τότε το χωριό ήταν γεμάτο, είχε κόσμο. Τώρα είναι ερημιά, δεν βλέπεις άνθρωπο. Ήμασταν κάτι γριές, πέθαναν κάποιες [γέλιο] και μείναμε λίγες. Αυτή είναι η πραγματικότητα. Τα σπίτια όλα άδεια. Κοίτα το σπίτι του γείτονα, ήταν πέντε παιδιά και το διπλανό του σπίτι είχε άλλα τόσα, ερήμωσαν όλα [σιωπή]. Δεν έρχεται κανείς. Τι να πω.

11.Ααα Μου άρεσε πολύ.

12.Ένιωθα μια χαρά [γέλιο],ανάλαφρη.

13.Ο δρόμος ήταν κάτω στο μαντρί και πήγαινα συνέχεια για τα ζώα. Μου φαινόταν κοντά γιατί τον είχα συνηθίσει [γέλιο]. Όταν πήγαινα στην άλλη μεριά του χωριού που ήταν το χωράφι μας που φαινόταν μακριά.

14.Ναι, με βοήθησε πολύ. Μετά είχα και τα εγγόνια μου μικρά και πήγαινα βόλτες μαζί τους με το καρότσι. Συναντούσα κόσμο στο καφενείο του χωριού και γελούσαν

με τα παιδιά [γέλιο]. Τα πήγαινα στο Πλατανόρεμα και στην εκκλησία του Αγίου Στεφάνου. Το ευχαριστιέμαν!

15.Ναι. Όλα αυτά ήταν διαφορετικά τότε! Πηγαίνουμε στις Πέντε Βρύσες Και ανάβλυζε ο τόπος νερά. Όλος ο τόπος!!! έχουν στερέψει όλα τώρα. Ή βρύση όταν ήρθα στο χωριό νύφη, υπήρχε ένα έθιμο, να πάω στη βρύση με ένα παιδί να ρίξω λεφτά μέσα στην κούπα να τα πάρει το παιδί και να γυρίσω με μια κανάτα νερό [κάποιος ήρθε]. Είχε τόσο νερό η βρύση που έπαιρνε τα λεφτά. Είπα τότε στο παιδί, «δεν ξαναρίχνω λεφτά μέσα γιατί θα μας τα πάρει το νερό, θα σου τα δώσω στο χέρι». Η βρύση στον πάνω μαχαλά στέρεψε. Παλιά ήταν διαφορετικό το νερό της, ερχόταν από την άλλη πηγή και πήγαινε όλο το χωριό να πάρει νερό σε αυτή τη βρύση. Τώρα κόβεται το νερό και δεν έχουμε από πού να πιάσουμε νερό. Τα πουλιά δεν έχουν πού να πιούν νερό. Το πρωί βάζω ένα κουβά με νερό να έρχονται οι δεκαοχτούρες και πίνουν νεράκι. Προς τα κάτω έχει μια γούρνα με νερό στου Συραντώνη αλλά και αυτή στέρεψε. Το Πλατανόρεμα δεν κρατάει πια ούτε αυτό νερό. Δεν ξέρω αν έχει αλλού, δεν πάω ώρα πουθενά.

16.Όχι.

17.Ο Άγιος Στέφανος η εκκλησία, μνημείο είναι, Τούρκοι το έφτιαξαν γιατί βγήκαν την ημέρα του Αγίου Στεφάνου, 27 Δεκεμβρίου, με το ιππικό μέσα από τη λίμνη και ήταν παγωμένη η επιφάνεια της. Τους ρώτησαν από πού ήρθατε και είπαν από εδώ ευθεία και σταμάτησαν στο σημείο που είναι σήμερα η εκκλησία. Αν και δεν ήταν χριστιανοί, φτιάξαν εκκλησία, το θεώρησαν ως θαύμα το ότι πέρασε ολόκληρο το ιππικό πάνω στα παγωμένα νερά χωρίς να σπάσει πουθενά ο πάγος και να πνιγούν. Γιατί σήμερα όμως να τη χαλάσουν τελείως; Χάλασαν το τέμπλο το ξύλο όπως ήταν και έβαλαν γύψινο. Παλιά πήγαινα με τη γειτόνισσα και άναβα τα καντηλάκια ολοένα. Χαιρόσουν να πας. Μετά δύο επίτροποι πήραν την απόφαση μόνοι τους και το χάλασαν, για να φανεί ότι κάνουν έργα. Αυτά δεν είναι για χάλασμα, δεν τα ξαναβρίσκεις. Σε μοναστήρια αναστηλώνουν τις εκκλησίες δεν χαλάνε τίποτα (...).

18.Όταν πάω στον Άγιο Στέφανο, το κοιμητήριο του χωριού βλέπω τις φωτογραφίες στα μνήματα, παλιά δεν είχαν τόσα μνήματα και φωτογραφίες! Τώρα γέμισε ο τόπος μάρμαρο. Μα είπε ο Τάσος ο Κούκουβάος όταν πέθανε ο Νίκος ο Τσεκούρας «Εγώ δεν ξανάρχομαι στο χωριό όσοι ξέρω είναι στα μνήματα. Θα πηγαίνω στο νεκροταφείο, φωτογραφίες θα βλέπω, θα μιλάω και τέλος.» Δίκιο έχει. Άδειασε το χωριό. Παρότι έγινε ο καινούργιος δρόμος και είμαστε σε 15' στη Λαμία.

- 19.Αααα Άλλαξε το χωριό που ερήμωσε, τότε ήταν κόσμος [σιωπή]. Στο μαγαζί του Γιώτα απ' έξω ήταν γεμάτο γέρους τώρα δεν βλέπεις κανένα γέρο. Το χωριό δεν είχε δέντρα καθόλου, δεν ήταν νερά, δεν είχε δίκτυο. Τίποτα δεν είχε. Τώρα γέμισε φρουσκλιές, αγριοσυκές, και ακακίες. Δεν φαίνονται τα σπίτια πια. Ο γείτονας από πάνω είχε φυτέψει στο οικόπεδό του μια ακακία που την έκοψαν κάποια στιγμή, εμμύτρωσε στο πλάι τόσες ακακίες εκεί που λες πώς βγήκαν αυτές;;; Έγινε δάσος. Τότε δεν υπήρχαν δέντρα, δεν είχαν νερά. Εμείς είχαμε το πηγάδι στην αυλή μας. Και με αυτό δεν μπορούσες να πλύνεις ήταν το νερό γλυφό και πολύ κρύο. Για να πλύνω κουβάλαγα ζεστό νερό από τη βρύση, στο πηγάδι ξέπλυνα τα ρούχα στο κρύο νερό.
- 20.Όοοοα αυτά με έχουν επηρεάσει. Έβγαινες πήγαινες στο καφενείο και έβρισκες κόσμο να κουβεντιάζει. Τώρα είναι μοναξιά. Το καφενείο ήταν εδώ κοντά στο σπίτι μας και πήγαινα συνέχεια και ακόμη και όταν δεν πήγαινα τους έβλεπα.
- 21.Δεν νιώθω καλά, καθόλου, το στεναχωριέμαι για αυτήν την ερημιά. [κάποιος ήρθε] (...).
- 22.Στεναχώρια, λύπη.
- 23.Έεεπρεπε να πάω στη δουλειά και περπατούσα. Δεν υπήρχαν μηχανήματα. Μη κοιτάς τώρα που δύο βήματα θέλουν να πάνε στο καφενείο και παίρνουν το αμάξι [γέλιο]. Κοίταξε τώρα πόσα μηχανήματα δουλεύουν! Εμείς πήραμε πρώτα το τρακτέρ για τα τεύτλα. Μαζεύαμε τα φύλλα για να ταΐζουμε τα πρόβατα για να έχουν γάλα. Μετά μας πήραν τα τεύτλα και τα καπνά από την περιοχή. Γιατί να τα πάρουν; Θα έβρισκε ο κόσμος δουλειά και θα καθόταν στο χωριό. Φέτος έχουμε πολλά ποντίκια. Δεν ξέρω τι γίνεται...Καταστράφηκαν οι καλλιέργειες. Αλώνισαν τα ποντίκια τα χωράφια αντί για εμάς. Ζημιά μεγάλη. Εμείς που έχουμε μεγάλη καλλιέργεια ξοδέσαμε πάνω από 8.000€ για ποντικοφάρμακα. Δεν έβρεξε. Άμα βρέξει φεύγουν τα ποντίκια, φοβούνται το νερό, πνίγονται κιόλας. Τα τελευταία χρόνια έχει ξηρασία. Τότε η λίμνη με τις βροχές γινόταν λίμνη πάλι. Τότε έφτιαχναν αυτοσχέδιες βάρκες, έβγαζαν τη σαμπρέλα από τα λάστιχα της κομπίνας του γείτονα, έβαζαν ξύλινη πόρτα από πάνω και φτιάχνανε σχεδία έτσι, έμπαιναν μέσα στη λίμνη να κυνηγήσουν. Όοοο το χειμώνα ήταν λίμνη ξανά, γιαλός μέχρι πάνω, δεν φαινόταν ούτε η σουδά ούτε τίποτα.
- 24.Θυμάμαι μια φορά πριν το 1980 πλημμύρισε ο τόπος! Πηγαίναμε με τον σύζυγο προς τα πέρα να δούμε εκεί που είχε ο πεθερός μου τα πρόβατα και τα ζώα του. Νόμιζες πως είσαι σε άλλο τόπο. Είχε ξεχειλίσει το Πλατανόρεμα, το Ιτιόρεμα είχαν φέρει τα ξύλα όλα. Φτιαχνόταν τότε ο δρόμος, όλο το χαλίκι που χρησιμοποιούσαν

στα έργα, το είχε φέρει το νερό μέσα στο χωράφι μας. Χτυπούσε η καμπάνα στο χωριό, μέσα σε μια μέρα έγινε η καταστροφή, όπως με τον Ιανό. Έβρεχε, έβρεχε και μετά σταμάτησε...(…)

25.Το περπάτημα στο χωριό μας δεν βοηθάει σήμερα την κατάσταση, όσοχι, γιατί δεν υπάρχει κανείς να περπατήσει [γέλιο]. Παλιότερα όταν περπατούσα με τα εγγόνια μου συναντούσα μια άλλη γιαγιά με τα δικά της εγγόνια και περπατούσαμε μέχρι πάνω στο Πλατανόρευμα. Το ευχαριστιόμασταν. Καλύτερα ήταν που πηγαίναμε παρέα...

26.(…) Όταν κήκε το βουνό μας το στεναχωρέθηκα πολύ. Πώς έγινε έτσι ο τόπος; Δεν ήθελες να περνάς [σιωπή] από τα καμένα. Έγινε πάλι, φυτόρωσαν και βλάστησαν τα δέντρα και τα χορτάρια. αλλά πήρε χρόνια. Η αστυνομία δεν μας άφηνε να πάμε στο διπλανό χωριό γιατί καιγόταν τα σπίτια (...).

